

Dörj, fiskredskap, bestående av ett par kroker. Användes särsk. vid Sveriges västkust.

Dörpfeld, Wilhelm (1853—1940) tysk arkeolog, från 1878 ledare för utgrävningarna i Olympia. Har äv. bidrätt vid arkeolog. undersökningar i Tröja, Pergamon, Tiryos o. Leukas. Har utg. arb. rörande forngrek. byggnadskonst.

Dös, stenåldersgrav, bildad [▲] *rimms...*

Dö'teber, Christian 'B' Km' Kmmm Julius, tysk bildhuggare, verksam i Sthlm j mittan av 1600-t., där han bl. a. utförde portaler till Petersenska huset vid Munkbron.

Dött lopp (eng. *dead heat*), (kapp)löpning, där 2 el. flera löpare el. hästar passera målet gä samtidigt, att vinnaren ej kan utpekas.

Dövhet, oförmåga att höra; kan vara medfödd, beroende på missbildningar inom hörselapparaten; oftast är den dock förvärd, en följd av sjukdomar i örat el. nervsystemet.

Fullst. dövhet är i allm. obotlig, svag hörsel-förmåga kan ofta i betydlig mån förstärkas genom mekaniska inrättningar (hörlurar).

Dövstumhet, oförmåga att höra o. tala; stumheten är en följd av dövheten, emedan denna inträtt så tidigt, att talet ej inlärts el. hunnit glömmas. De flesta dövstumma kunna med synens o. känselns tillhjälp läras att tala. I Sverige infördes 1889 obligatorisk undervisning o. riket är in delat i 4 dövstumskoledistrikt med en upptagningsskola i varje (Sthlm, Härnösand, Vänersborg o. Lund), av vilka den i Sthlm (Manilla) är förenad med dövstumlärareseminarium. Dessutom finnas fortsättningsskolor i Vänersborg (för gossar) o. Växjö (för flickor), specialskola i Örebro, undervisning i lantbruk o. trädgårdsskötsel på Broby samt sed. 1942 vårdanstalt i Gävle för dövstumma med komplicerat lyte. Från 1938 har dövstumundervisningen förstatligats o. obligatorisk yrkesutbildning införts.

E

E e, antikva el. latinsk stil. E e, kursiv. S t, fraktur el. tysk stil. ꝥ p, gotisk stil.

E. 1. *Mus*. Tredje tonen i diatoniska C-dur-skalen. — 2. Rom. siffertecken = 250. — 3. Förkortning av eng. *east*, fr. *est*, öster.

e, basen i det naturliga logaritmssystemet. e. a., förkortning för lat. *ex actis*, enligt handlingarna.

Ea, babylonisk gudomlighet, vattendjupets o. vishetens gud.

Eagle [i'gl] (eng., örn), amerik. guldmynt = 10 dollar, uppkallat efter den på myntet avbildade örnen från För. Stat:s vapen.

Eakins [i'kins], Thomas (1844—1916), amerik. målare, utbildad i Paris. Framstående porträttmålare o. skildrare av amerik. friluftsliv.

Ealdorman [ea'ldärma:n], hos de gamla angelsachserna folkvald, senare årtlig ämbetsman med betydande maktställning.

Ealing [i'liŋ], förstad till London i v., belägen i grevsk. Middlesex. 184.000 inv. (1946).

EAM, »Den nationella frihetsfronten», den grekiska motståndsrörelsens främsta organisation under den tyska ockupationen 1941—44. Till övervägande del rekryterad ur de republikanska vänsterpartierna kom EAM o. dess militära organisation ELAS i dec. 1944 i en svår konflikt med regeringen ang. demobiliseringen o. författningsfrågan. Strider utbröto, som nedslögs av engelsmännen. Konflikten löstes i febr. 1945 genom avtalet i Varkiza, som tillmötesgick EAM:s krav på allmänna val o. folkomröstning om författningen. EAM bojkottade emellertid valen i mars 1946 på grund av den rojalistiska högerens påstådda valterror o. vägrade äv. att godkänna resultatet av folkomröstningen i sept. s. å., varigenom monarkien återinfördes. Kommunistiska element ur EAM organiserade vintern 1946—47 guerrillastyrkor, som äv. under 1948 bekämpat den reguljära armén. Den gre-

ll kiska gucrillan har till stor del organiserats o. utbildats i Albanien, Bulgarien o. Jugoslavien. Earhart [i'o'hat], Amelia (gift Putnam) (1898—1937), amerik. aviatrix, flög 1932 ensam Newfoundland—Irland på ca 13 tim., vilket var hastighetsrekord. Förolyckades under en jordenrunnflygning.

Earl [01], eng. adelstitel, den tredje i rang; urspr. (från 1000-t.) ämbete liknande den nord. jarlens. Motsvarar sv. *greve*, ty. *Graf*, fr. *comte*, medför medlemskap av överhuset. Jfr Lord o. Count.

Earlom [o'l'o:m], Richard (omkr. 1743—1822), eng. grafisk konstnär, mezzotintteknikens fullkomnare.

Early English [o'li ing'glisj], eng., »tidig engelsk», den tidigaste perioden inom gotisk byggnadskonst i England; ex. katedralen i Salisbury (1220—60).

East [i'st], eng., öster.

East [i'st], Alfred (1849—1913), eng. målare, påverkad av Barbizonskolan; utförde huvudsakl. landskap. Av. grafiker.

Eastbourne [i'st'bu:n el. -b'o:n], Stad (eget grevsk.) i s.ö. England, grevsk. Sussex, vid Engelska kanalen. 53.000 inv. (1946). Mycket besökt havsbad o. kurort.

Eastend [i'st-], stadsdel i ö. London. Fattigkvarter.

Easter Island [i'st'ər aj'l'o:nd], eng. namnet på Påskön.

East Chicago [i'st tsjika-], stad i Indiana, n. För. Stat., vid sjön Michigan. 55.000 inv. (1940). Industrier.

East Galloway [i'st gə'leirə'e:], annat namn på skotska grevsk. Kirkcudbright.

East Ham [i'st hasm], stad (eget grevsk.) i S.ö. England, grevsk. Essex, förstad n.ö. om

London. 118,000 inv. (1946). Kemiska fabriker o. brännerier.

East Liverpool [i'st livv'opol], stad i Ohio, För. Stat. 24,000 inv. (1940).

East London [i'st lann'd'ön], stad i ö. Kapprovinsen, Sydafrika, vid Buffaloflodens mynn. 35,000 inv. (1941). Dälig hamn men stor sjöfart; utförelse av ull, hudar m. m.

East Lothian [i'st lå'opi'ön], annat namn på skotska grevsk. Haddington.

Eastman [i'stm'ön], George (1854—1932), amerik. industriman, uppfinnare av rullfilmen o. Kodakkameran. Donator. Skänkte 1930 bl. a. 1 mill. dollar för upprättandet av en tandklinik för barn i Sthlm, Fästman-institutet (invigt 1936), som även har tandskötersk utbildning.

East Orange [i'st årr'ind3j], förstad till New York. 69,000 inv. (1940).

East Providence [i'st prävv'id'öns], stad i Rhode Island, För. Stat. 32,000 inv. (1942).

East Riding [i'st raj'ding], ö. delen av eng. grevsk. Yorkshire.

East River [i'st rivv'ö], sund mellan Long Island-sundet o. New York-viken; skiljer New York från Brooklyn; 28 km långt. Två väldiga broar äro byggda över E. Jfr Brooklyn.

East St. Louis [i'st s'nt lo'i(s)], stad i Illinois, ö. mell. För. Stat., vid Mississippi, mitt emot staden St. Louis. 76,000 inv. (1940). Stor boskapshandel.

Eau [å], fr. vatten; ingår i namn på många vätskor. Eau de Cologne [å d'kålänj], »vatten från Köln», en parfym. Eau de Javelle [å d'Javäh] o. Eau de Labarraque [å d'abarakk'], blekmedel, bestående av kalium-, resp. natriumhypoklorit i vattenlösning. — Eau de vie [å d'vi], »livsvatten», brännvin; i Sverige konjaksliknande dryck, som icke är ren fransk konjak.

Eau Claire [å klä'r], stad i Wisconsin, För. Stat. 31,000 inv. (1940).

Eaux-Bonnes [å-bänn'] o. Eaux-Chaudes [å-i'å'd], två närbelägna kurorter i s. Frankrike, dep. Basses-Pyrénées, på Pyrenéernas n. sluttning. Varma svavelkällor.

E'bal, berg med karg natur i Samarien, i GT benämnt förbannelsens berg i motsats till det närbelägna Gerissim, välsignelsens berg (5 Mos. 11: 29, 27: 13).

Ebbe, Axel (1868—1941), bildhuggare, har bl. a. utfört Solrosen (1893, i brons i Kungsparken, Malmö) o. utgav diktsamlingar på skänkt bygdemål. 1935 invigdes i Trelleborg ett särskilt Ebbemuseum (»Ebbehallen»).

Ebberöds bank, lustspel av A. Breidahl. I figurlig mening företag med bakvända affärsmetoder.

Ebbesen, Dagmar, f. 1/10 1891, skådespelerska, mycket populär i komiska roller (Kristiana i »Hemslavinnor»).

Ebbetorp, gods i ö. Småland, Dörby kommun, nära Kalmar. J. C. Linnerhielm uppförde manbyggn. 1797. Hans bibli. finnes ännu på platsen.

Ebb'inghaus, Herman (1850—1909), tysk psykolog; förf. till *Ober das Gedächtnis* (1885), vilket arbete blev av stor betydelse för minnesforskningen.

Ebbo el. Ebo (omkr. 785—omkr. 850), ärkebiskop av Reims, handhade den nord. missionen vid tiden för Ansgars uppträdande.

Ebb och flod, tidvatten, den sänkning resp. höjning av havsytan, som inträffar två ggr om dygnet o. är särsk. iögonfallande vid lingelska kanalen, Bristolkanalen o. Fundy Bay. Orsakas enl. Newton av att oceanernas vattenmassa under inflytande av månen o. solen (gravitationen) bildar en ellipsoidisk (plommonformad) ansvallning, flod, med tv åtföljande

sänkning, e b b, i förhållande till jordens nästan klotformiga yta. Denna ansvallnings toppar ligga på motsatta sidor av en mot månen ständigt riktad diameter o. gå med denna runt jorden ett varv varje dygn, så att varje punkt på havet var tolfte timme nås av någon av dessa toppar, flodväg. I vissa havsvikar o. kanaler tornas vattnet upp till avsevärda höjder (upp till 15 m) under flodvägens tryck; vid långgrunda stränder kan havsbotten vid ebb torrläggas milslångt utåt. Lokala förhållanden o. solens gravitation inverka fördröjande på företeelsen, så att ebb o. flod icke inträffa med full regelbundenhet. I innanhav, som Östersjön o. Medelhavet, är fenomenet knappast märkbart. Jfr Springflod, Nipflod, Hamntid.

Ebbw Väte iebb'ove'lj, stad i s.v. England, grevsk. Monmouthshire. 30,000 inv. (1942). Kolgruvor, järnindustri.

Ebenaceae, växtfamilj, omfattande 320 arter tropiska trä o. buskar med vanl. spiralställda, hela blad, enkönade blommor o. sambladigt hylle. Frukten ett bär med ett enda el. få frön. Kärnvéd hård o. tung (ebenholts). Hit hör släktet *Diospyros*.

E'ben E'mael, belg. fort vid Albertkanalen, byggt 1934, nycckeln till Liège o. Belgien, betvingades av tyskarna n maj 1940 på några timmar. Atertofs av de allierade 17/1, 1944.

Ebene'ser el. E'ben - Ha'es'er, hebr., »hjälptenen», namn på en sten, som profeten Samuel reste mellan Miska o. Sen till minne av filistéernas nederlag (1 Sam. 7: 12). Av en ort, där israeliterna ledo ett stort nederlag i strid mot filistéerna (1 Sam. 4: 1, 5: 1).

E'benbolts, beteckning för hårda o. tunga, vanl. mörka el. svarta kärnvédssorter av tropiska träslag, särsk. arter av släktet *Diospyros* (fam. *Ebenaceae*). *Diospyros e'benum* (indomalaj. området) ger svart ebenholts. Av finnas vit, grön, röd o. brokig, samtliga högt skattade till finare snickeriarbeten.

Ebenist' (fr. *ébéniste*, ebenholtsniddare), yrkestitel för konstsnickare, särsk. under 1700-t.

Eberhard, namn på flera furstar av Württemberg. Eberhard I (1445—96), reg. från 1459, fick 1495 sina besittningar upphöjda till hertigdöme med namnet Württemberg.

E'berhardt, John Hartman (1727—96), historiker, lektor i Härnösand, skrev bl. a. en sv. adelshistoria, *Försök till en pragmatisk historia om frälseståndet i Sverige* (1769, flera uppl.).

E'bers, Georg (1837—98), tysk egyptolog o. romanförfattare, upptäckte 1875 den efter honom benämnda *Papyrus Ebers*, ett fornegypt. medicinskt verk av stor betydelse. *Hist. ägyptische Königstochter* (1864; En egyptisk konungadotter, 1865) o. *Homo sum* (1878; sv. övers. s. å.).

EberswaTde, stad i delstaten Brandenburg, mell. Tyskland n.ö. om Berlin. 41,000 inv. (1939). Industri. Järnkällor.

E'bert, Friedrich (1871—1925), tysk socialdem. politiker, den tyska republikens förste rikspresident. Urspr. sadelmakare, senare tidsningsman (från 1892) o. riksdagsledamot (från 1912), blev E. snart en bemärkt ledare inom socialdem. partiet o. efterträdde nov. 1918 prins Max av Baden som rikskansler. Från febr. 1919 till sin död rikspresident. Häftigt angripen från högerhåll förstod E. dock att genom takt o. moderation vinna allmännare förtroende.

E'bert, Max (1879—1929), tysk arkeolog, professor. Utgav bl. a. *Südrussland im Alter-*

tum (1921) o. redigerade *Reallexicon der Vorgeschichte* (1924—29).

Ebioni'ter (trol. av hebr. *ebion*, fattig, from), en judekristen sekt från 2:a årh., som förnekade Kristi gudom, förkastade Paulus som apostel o. höll på den mosaiska lagens efterlevnad. von E'bn'er-Esch'enbach, Marie, f. von D u b s k y (1830—1916), tysk författarinna; skrev romaner o. noveller ur folklivet.

Ebo, annan namnform för Ebbo.

Eboni't, kautschuk, som genom hopsmältning med svavel o. schellack förvandlats till en tät, hård o. polerbar, svart massa. Tillverkas i stänger o. skivor o. användes särskilt förr som elektrisk isolator (handtag m. m.), till knappar, kammar o. dyl. Ersattes numera i stor utsträckning av bakelit.

Ebréer, dets. som hebréer.

Ebréerbrevet, dets. som Hebréerbrevet.

E bro, flod i n.ö. Spanien, från Kantabriska bergen (prov. Santander) till Medelhavet; 750 km. Vattenfattig o. endast delvis segelbar, varför jämsides anlagts kanaler. Största biflod: Segre fl. v.

Eburo'ner, det förnämsta av de keltiska folk, som på Caesars tid bodde kring fl. Maas.

Ecarté [ekarte'] (fr., av *écarter*, avlägsna), kortspel. Spelas av 2 personer med 32 kort (sedan hackorna 2—6 borttagits).

Ecbarium, växtsläkte (fam. *Cucurbitaceae*). Enda art *E. elat'rium* (Medelhavsområdet), en ettårig, nedliggande, strävhairig ört. Frukten lösspränges från skaftet vid mognaden till följd av en stegrad, inre saftspänning, o. dess slemmiga innehåll jämte fröna sprutas ut.

Ecce ho'mo [ek'kej, lat., »se mannen», Pilatus' ord enl. Joh. 19: 5, då han visade den gisslade Jesus för folket. — Av beteckning på avbildningar av denna scen, särsk. från senmedeltiden o. renässansen. (Se bild; träsnitt av Diirer.)

Eooles [ekkl's], stad i n.v. England, grevsk. Lancashire, v. om Manchester. 42,000 inv. (1946). Bomullsindustri.

Eccle'sia lat., av (grek. *ekkesVa*, kyrka), församling, kyrka. —

Eccles'ia mil'itans, den stridande kyrkan, eccles'ia triu'mphans, den triumferande kyrkan, klassiska benämningar på den jordiska o. himmelska kyrkan. — I konsten benämning på en framställning av den kristna kyrkan, under medeltiden ofta gestaltad som en drötning med kalk o. korsstav vid sidan av S y n a g o g a, judendomens sinnebild, en kvinna med förbundna ögon o. sönderbruten stav (skulpturer på katedralen i Strassburg, se bild).

Echappement [esjapma'**), fr., benämning på »gången» hos ur.

Eohappe'ra [esja-] (av fr.), undkomma rymma.

Echauffe'rad [esjå-] (fr. *échauffé*), upphettad; äv. upphetsad.

Echegaray y Eizaguirre [etijegaraj' i e'jpagirr'ej, Jos'é (1833—1916), spansk dramatiker, nobelpristagare tills. m. F. Mistral 1904. Bl. É:s mycket talrika, sceniskt verkingsfulla skådespel märkas *O locura ó santidad* (1877; Helgon eller vansinnig? 1882) samt *El gran Galeoto* (1881; Den store Galeotto, 1902).

Echelong [eijelång'] (av fr. *échelon*, stegpinne). Då trupp- el. trängavdelningar äro ordnade snett bakom el. bakom varandra säges var o. en bilda en echelong o. avdelningarna vara echelongerade i förhållande till varandra.

Echeve'ria, växtsläkte (fam. *Crassulaceae*), num. vanl. sammanslaget med släktet *Coryledon*. Blad köttiga, rosettställda el. strödda, blommor gula el. röda. Flera från Mexico härstammande arter användas som kantväxter o. till mosaikgrupper i trädgårdar. (Se bild.)

Echinocac'tus, växtsläkte (fam. *Cactaceae*), 400 arter med långsfärdade stammar. *E. (Anhalonium) William'sii* o. *E. Lewini* (Mexico) innehålla giftiga ämnen med egendomliga narkotiska verkningar. Njutas av indianerna som berusningsmedel.

Echinococ'cus, en helt liten bandmask (5 mm lång), vilken som utbildad djur lever i hundens tarm. Komma dess ägg in i människans tarm, försäkra de efter kläckningen ofantliga svulster (i levern av ett barnhuvuds storlek). Dess blåsmask är näml. enormt stor o. alstrar genom knoppning hundratals dyntblåsor, innan si uti. i var o. en av dessa 5—10 binikemaskhuvud bildas.

Echi'nops, bolltistlar (fam. *Compositae*), 70 arter i Europa, Asien o. Afrika. De enblommiga korgarna äro samlade i klotrunda huvud. *E. sphaeroce'phalus* med ljust blå el. gula blommor, när mer än en manshöjd. Trädgårdsväxt.

Echi'nus (grek. e Chi'n o s), lat., det doriska kapitalets undre skållformiga parti, som bildar övergången mellan kolonnskavet o. tackplattan (abakus). (Se bild.)

E'chium, växtsläkte (fam. *Borraginaceae*), 50 arter i Europa, Asien o. Afrika. Enda art hos oss *E. vulgare*, blåeld, en tvåårig, intill 8 dm hög, strävhairig ört med lansettlika blad o. lång, toppställd blomställning; krona trattlik, sned, först röd, senare klarblå. Odla-de ställen.

Eeho, det latinska namnet på Eko.

l'Écho de Paris [leka' d' pari'], parisisk morgontidning 1883—1938. Uppgick i Le Jour.

Echternach [etj'ter-], stad i Luxemburg, vid fl. Sauer. 4,300 inv. Dess gamla beuediktuer-kloster är en livligt besökt vallfartsort o. har i äldre tid utövat stort inflytande på konstutvecklingen.

Écija [e'bicha], stad i s. Spanien, prov. Sevilla, vid fl. Genil. 35,000 inv. (1940). Vävnadsindustri.

Eck, J o h a n n (1486—'543) tysk katolsk teolog, prof. i Ingolstadt, disputerade med Luther i Leipzig 1519. Medverkade till den senares bannlysning (1520). (Se bild.)

Eckehart el. Eckhart, kallad Mäster E. (omkr. 1260—1327), tysk dominikanermunk, en av medeltidens mest betydande mystiker. Provinsialprior för ordensprov. Sachsen 1303—10, senare lärare vid dominikanernas högskola i Köln. Invecklades i lärostrider o. anklagades som kättare. Eis skrifter bestå dels i predikningar (i sv. övers. finnes *Undervisande tal jämte andra predikningar*, rg22), dels i det lat. arbetet *Opus tripartitum* (Arbete i tre delar), där E. med begagnande av skolastikens terminologi framställer sin mystiska åskådning.

Eck'ehart från S:t Gallen, d. 973, schweiz. munk, skrev 930 dikten *Waltharius manu fortis*; denna bearbetades senare av en annan E. (omkr. 980—1060), som äv. skrev klostret S:t Gallens historia.

Eok'ener, Hugo, f. r868, tysk luftskeppsförare, seglade 1924 luftskeppet ZR 3 över Atlanten samt företog 1929 en världsomflygning med luftskeppet EZ 127 Graf Zeppelin.

Eckerberg, Sixten, f. % r909, dirigent o. tonsättare, sed. 1939 verksam i Göteborgs orkesterförening. ^ ^ ^ ^ ^ ^ ^ ^

Eck'ermann, J o h a n n Peter (1792—r854), tysk författare, Goethes privatsekreterare; utgav det för kändedom om Goethe ytterst viktiga arbetet *Gespräche mit Goethe* (1837—48; Samtal med Goethe under hans sista levnadsår, I—II, 1926). (Se bild.)

von Eckermann, H a r r y, f. 5/1886, bergsingenjör, industriman, dir. för Ejusne-Voxna AB. 1919—26. E. har utg. industritekn. o. ekonom. arb.; ivrade för industriell demokrati. Erhöll prof:s namn r940.

Eck'emförde, stad i n. Tyskland, prov. Schleswig-Holstein, vid viken E. av Kielbukten. 10,000 inv. (1933). Badort.

Eckersberg, C h r i s t o f f e r W i l h e l m (1783—1853), dansk målare, skaparen av det nationella danska måleriet. Prof. vid Konstakad. i Köpenhamn utövade han en betydelsefull lärarverksamhet. Bl. arb. porträtt av *Thorvaldsen* o. dennes älskarinna *Anna Maria Magnani* (båda 1814) samt teckningen *Konstnärrens döttrar*

blickande ut genom ett fönster i Charlottenburg (omkr. 1844; se bild).

Eckersberg, J o h a n F r e d r i k (r822—70), norsk målare; huvudsakl. känd för sina norska fjällmotiv. Grundade i Kristiania en målarskola.

Ekerö, den västl. av de större åländska öarna. 106 kvkm, 1,500 inv.

Eckhoff, E m i l (1846—1923), antikvarie, medeltidsarkeolog, utg. arb. om bl. a. svenska stavkyrkor o. Visby stadsmur.

Ecklesiastik (av grek. *eklesia*, kyrka), hörande till kyrkoförvaltningen.

Ecklesiastik boställsordning, författning ang. prästgårdar o. prästerliga löneboställen, tillsynen å desamma samt ekonomiska besiktningar o. husesyner. Gällande e. är av 8/1932 o. kompletteras av en ecklesiastik arrendestadga av 2/1945.

Ecklesiastikdepartementet, statsdepartement, som handlägger ärenden rörande kyrko- o. undervisningsväsendet samt därmed sam-

manhängande frågor. Chefskapet utövas av ecklesiastikministern.

Ecklesiastikstaten, sammanfattningen av rikets kyrkliga ämbets- o. tjänstemän.

Ecklesiastikår, prästerligt tjänsteår, som började r maj. 1934 ersatt med kalenderår. Eckmann, Otto (r868—1902), tysk konstnär, medverkade under inflytande av jap. konst till uppkomsten av Jugendstilen.

Éclat [ekla'], fr., glans, uppseende. École des beaux-arts [ekall' de bäsar'] i Paris, franska konstakademiens läroanstalt, grundad 1648.

Ecole libre des sciences politiques [ekall' libr' de sia'*s' pälitikk'], högt ansedd högskola i Paris, grundad 1872, som meddelar undervisning för diplomatisk o. ämbetsmannakarriär. Mycket besökt av utlänningar.

Ecole normale supérieure [ekall' nårmall' syperjör'], ett r794 i Paris grundat institut för utbildn. av läroverkslärare. Sorterar sed. 1903 under Paris' universitet. Åtnjuter ett utomordentligt anseende.

Economiser [ikänn'oma>s'], anordning på ångpannor för överföring av värme från avgående förbränningsgasar till matarvattnet. Jfr Eufteförmåre.

Economist, The [öi ikänn'<*mist], världens främsta affärstidskrift, grundad av James Wilson, sed. 1843 utgiven i London. Behandl. av politiska ämnen. V ecko tidskrift. Tjppel. ca 10,000 ex. (1943).

Ecoisaise [ekäsäs'] (fr., av *Écosse*, Skottland), urspr. skotsk figurdans i 3/2 el. 3/4 takt, senare kontradans i 2/4 takt.

Ecrasez l'infâme! [ekrase' lä'sfa'm], fr., »krossa den skändliga» (dvs. katolska kyrkan), av Voltaire införd lösenord i upplysningstidens kamp mot kyrkan.

Ecrins [ekrã'*], Barre des É. el. I, e s É., högsta bergstoppen i franska Västalperna (Dauphinéalperna), 4,103 m.

Ecu [eky'], namn på äldre franska guld- o. silvermynt.

Ecuador [där], republik på Sydamerikas n.v. kust, kring ekvatorn. Med Galapagosöarna 588,680 kvkm, 3,2 mill. inv. (r944). Bergland, genomdragt från n. till s. av Anderna (vulkanen Cotopaxi 5,900 m ö. h.); urskogar i v. och ö. Tropiskt o. subtropiskt klimat. Jordbruk, boskapsskötsel. Mineralrikedomar. Utförelse av kakao, kaffe, vegetabiliskt elfenben, panamahattar. Befolkning: huvudsakl. indianer (27 %), biandfolk (60 %); det härskande skiktet är kreoler (8 %). Presidenten väljes för 4 år. Kongress på en kammare. Huvudstad: Quito.

— Hist. E. kom 1532 med inkarike under Spanien, från vilket det skildes 1822; oberoende republik 1830. Dess inre historia utmärkes sedan av stor förvirring. Tv bröt 1917 med lyskland o. blev en Versaillesfreds undertecknare. 1934 ingick K. i N, F, I sept. 1940 etablerade E. samarbete med För. Stat. i försvaret för v. halvklotet

0. avbröt dce. 1941 de diplomatiska förbindelserna med axelmakterna samt överlämnade nov. 1942 ett område till För. Stat. för upprättande av amric. baser. Gränstvisten med Peru reglerades jan. 1942, varvid E. erhöill ett mindre landområde (ca 80,000 kvkvt). President var från 1940 Carlos A. del Rio, vilken dock störtades vid en revolution maj 1944, därefter J. Ibarra, som aug. 1947 efterträdde av överste Mancheros. Denne störtades emellertid redan i sept. s.å. genom en kontrarevolution, varefter till president ad interim utsågs Carlos Arosemena.

Écusson [ekysä^{ns}], fr., vapensköld, sköldmärke.

e. d., förkortning för *eller dylikt*.

Ed, högtidlig försäkrän i religiös form. I vissa fall finnes speciellt formulär, fastställt i lag, rörande edens innehåll. Särskilt är att märka: konungaed, statsrådsed, domared, vittnesed, bouppteekningsed, gåldenärsed, utmätningsecd, vådaed vid eldskada osv.

Ed. 1. Kommun i s. Uppland, Sthlms l. (past.adr. Upplands Väsby); Sollentuna landsf.distr., Sollentuna o. Färentuna doms. 1,539 inv. (1947). — Kyrkan med målningar av Albertus Pictor. — 2. Kommun i s. Värmland, Värml. l. (past.adr. Segmor); Grums landsf.distr., Mellansysslets doms. 2,432 inv. (1947). — 3. Kommun i mell. Angermanland. Västerorrli. 1. (past.adr. Edsborde); Sollefteå landsf.distr., Angermanni. mell. doms. 2,134 inv. (1947). — 4. Municipalsamh. i Dals-Eds kommun. 625 inv. (1947).

Ed (fsv. *eid*, till roten t, gå), dragställe mellan två farbara vatten; även: näs, landtunga.

Eda el. ida, bakvattnet i ett strömdrag; strandinskränning, där vattnet har virvelrörelse.

Eda, kommun i v. Värmland, Värml. l. (past.adr. Charlottenberg); Charlottenbergs landsf.distr., Jösse doms. 6,134 inv. (1947), därav i Eda s. kyrkobokföringsdistrikt 2,966, varav i Ainotfors municipalsamh. r.061 o. i Eda n. kyrkobokföringsdistrikt 3,168, varav i Charlottenbergs municipalsamhälle 1,041. Fredsmonument uppf. 1914.

EdaTisk (av grek. *e'dafos*, grund), beteckning för sådana växtlighetsbestämmande faktorer, som örva givna genom underlagets beskaffenhet; ofta nog framkalla de en växtlighet av helt annat slag än den av klimatet betingade. Ex.: öknarna oaser.

Edam, stad i Holland, prov. Nord-Holland, 8,000 inv. Ostutförel (e d a m e r o s t).

E'damerost, klotrund, vanl. röd, småpipig ost; urspr. tillv. i staden Edam.

Edda. 1. Namnet på Snorre Sturlasons omkr. 1210 författade poetik, inledd av en framställning av den nord. mytologien (*Gylfaginning*). — 2. En samling fornord. guda- o. hjältesånger i isl. uppteckning från omkr. 1250, författade mellan 900 o. 1050. Till skillnad från E. 1 har denna samling kallats den äldre el. den poetiska Eddan. — Med e d d a d i k t e r menas den poetiska Eddans o. därmed besläktade kväden till skillnad från skaldedikter.

Eddington [-t^{ns}], sir Arthur Stanley (1882—1945), eng. astronom, prof. i Cambridge 1913. Framstående astrofysiker.

Eddy [edd'i], Mary Baker (1821—1910), Christian science-rörelsens grundläggarinna.

Eddystone [edd'ist'n], klipprev i Engelska kanalen, s.v. om Plymouth. Stort frvrtorn.

Ede [i'd], James Chuter, f. 1882, britt. politiker (Labour), inrikesminister sed. aug. 1945.

Ede, stad i mell. Holland, prov. Gelderland, 36,000 inv. (1940).

Edebo, kommun i ö. Uppland, Sthlms l.; Väddö landsf.distr., N. Roslags doms. 1,438 inv. (it47)- — Medeltida kyrka, restaurerad 1911—13. med kalkmålningar från 1514—15.

Edefors, kommun i n.v. Västerbotten, Norrb. l. (past.adr. Härads); Edefors landsf.distr., Kuleå doms. 3,861 inv. (1947).

Edekrantz, Abraham Niclas (1754—1821), skald, ämbetsman, frih. 1789 (före adlandet C l e w b e r g), dir. vid Kungl. teatern 1783—1810, 1813 president i Kommerskollegium. Som skald ansluter sig E. till den eng. förromantiken. Intim vän till Kellgren.

Edelfelt, Albert (1854—1905), finl. målare. E. utbildades o. var från 1874 verksam i Frankrike, på sin tid huvudrepresentant för det finl. måleriet. Bl. arb. historiemålningar [*Hertig Karl skymfande Klas Flemings lik*, 1878], friluftsmåleri [*Gudstjänst i Nyländska skärgården*, 1880], *Sorg* (1894; se bild) o. framför allt perträtt [*Louis Pasteur*, 1885, *Viktor Rydberg*, 1895]. Illustrationer till Runebergs »Fänrik Ståls sägner» o. Snoilskys »Svenska bilder». Monografi av B. Hintze (I—III, 1942—44).

E rielinck, Gerard (1640—1707), flamländsk kopparstickare. 1665 kallad till Paris blev han Ludvig XIV:s gravör; reproducerade huvudsakl. samtida målningar.

1. Edelstam, Gustaf, urspr. Fabiannder (1764—1825), överste, utmärkte sig i 1808—09 års krig (adlad 1809; besjungen av Runeberg); 1811—17 landshövding i Västerb. l.

2. Edelstam, Axel (1873—1943), sonsens son till G. E., justitieråd 1916—42, medredaktör av N3'tt juridiskt arkiv 1926, ansvarig utg. o. huvudred. 1935, preses i Konstakademien 1930.

Edelsvärd, Adolf Vilhelm (1824—1919), arkitekt, ritade statsbanornas stationsbyggnader, bl. a. *Stockholms centralstation* (1869).

E'delweiss [-väjs], art av örtsläktet *Leontopodium*.

E'den, enl. 1 Mos. 2: 8 en lustgård, där det första människoparet levde i lycka o. sällhet, tills Gud på grund av deras synd drev dem ut. I överförd betydelse: en skön trakt el. ett lycksaligt tillstånd.

Eden [i'dn], George, earl av Auckland (1784—1849), eng. politiker, medl. av ministären 1830—35 o. generalguvernör över Indien 1836—42. E:s inblandning i Afghanistan åsamkade England svåra motgångar.

Eden [i'dn], A n t h o n y, f. 1897, britt. politiker, led. av underhuset sed. 1923. Parlamentarisk understatssekr. i utrikesministeriet 1931—33, Lord Pri v y Seal 1934—35, minister för N. F.

1935. Spelade en betydelsefull roll vid införandet av N. F:s sanktioner mot Italien vid detta lands konflikt med Abessinien 1935. Utrikesminister 1935, sedan den s. k. Hoare—l«aval-planen, som avsåg en delning av Abessinien, fallit. E. avgick febr. 1938 efter ha brutit med premiermin. Chamberlain på erund av dennes avvisande av president Roosevelts förslag om en internat. konferens för att överbygga motsättningarna mellan stormakterna. Inträdde efter krigsutbrottet sept. 1939 i regeringen som dominionminister men kallades

maj 1940 till krigsminister i Churchills regering o. efterträdde lord Halifax som utrikesminister d. c. s. å. Deltog i konferenserna i Moskva, Kairo o. Teberan 1943 samt i Jalta o. San Francisco 1945. Avgick juli 1945 o. har därefter jämt Churchills lett de konservativas opposition i underhuset.

Eden, Nils (1871—1945), historiker, politiker o. ämbetsman, prof. i Uppsala 1903—20, led. av AK 1908—24, landshöv. i Sthlms l. 1920—38. Efter Staaffs död 1915 blev E. det liberala partiets ledare, i vilken egenskap han var chef för en vänsterkoalitionsregering okt. 1917—mars 1920, under vilken tid bl. a. genomdrevs handelsavtal med ententemakterna, den demokratiska författningsrevisionen hösten 1918 o. Sveriges anslutning till N. F. mars 1920. Vid sprängningen av det gamla frisinnade partiet maj 1923 tillhörde E. minoriteten o. anslöt sig senare till det nybildade liberala partiet. E. har utg. viktiga arb. Över den sv. centralregeringens äldre historia, samlingsverket *Sveriges riksdag* o. därav givit en sammanfattning i *Den svenska riksdagen under femhundra år* (1935).

Ederdammen (ty. Edertalsperre) el. Waldeckersperre), en av Tysklands Största vattenreservoarer, nära Henfurth i Ruhr-distriktet, byggdes 1909—13, 41 mhög. Dammen sprängdes av engelsmännen vid en bombråd 17 maj 1943. Reparerad 1945.

EDÉS, en grekisk officersorganisation, som under den tyska ockupationen 1941—44 bekämpade tyskarna men äv. var i konflikt med EAM (se d. o.).

Edess'a (nuv. Tjrf'a), gammal stad i n.v. Mesopotamien. 1098—U46 ett grevskap under korsfarna.

Edestad, kommun i s.ö. Blekinge, Blek. l. (past.adr. Johannishus); Nätraby landsf.distr., Östra o. Medelsta doms. 841 inv. (1947).

Edfelt, Johannes, f. 1/2 1904, författare. E. slog igenom med *Aftonunderhållning* (1932) o. har sedan alltmert utarbetat sin kärvt vardagliga, tillspetsade stil. Hans dikt tolkar en galghumoristisk el. ödslig förtvivlan, ofta uttryckt i religiöst symbolspråk: *Högmassa* (1934), *I denna natt* (1936), *Järnålder* (1936), *Vintern är lång* (1939), *Sång för reskamrater* (1941), *Elden och klyftan* (1943), *Bråddjuft eko* (1947). E. har vidare utg. tolkningar av tysk, engelsk, amerikansk o. fransk lyrik.

Edfu, stad i Övre Egypten, vid Nilen. 14,000 inv. Ruiner efter ett Horustempel, byggt 257—37 f.Kr., den bäst bevarade av alla egypt. tempelbyggnader (gård med pyloner i fonden, se bild till Byggnadskonst).

Edgar el. Eadgar (944—975), *angelsachs. furste*, konung över Northumbria, Mercia o. Wessex, en fredlig regent, vars tid för eftervärlden stod i idealiserat ljus.

Edgeworth [edsj'ob], Maria (1767—1849), eng. författarinna; skrev irländska bondenoveller o. satiriska Londonskildringar.

Edgren, August Hjalmar (1840—1903), språkman, prof. i Lincoln (För. Stat.) 1884—90, 1893—1901, i Göteborg 1890—93; skrev språkvetenskapl. arb. o. översatte indiska o. eng. diktverk till svenska.

Edgren, Gustaf, f. 1/1 1895, filmregissör, 1922—46 vid Svensk filmindustri, sed. 1947 hos ab. Kungsfilm.

Edgårdsmän (lat. *conjurato/res*) kallades i den äldre skandinaviska processen de per-

soner, som skulle bekräfta riktigheten av ed, som i en rättgång avlavs av en part. Bruket upphävdes i Sverige 1695.

Edidit, lat., har utgivit. Edikt' (lat. *edic'tum*), kungörelse, påbud. Edi'l el. a e d i l (av lat.), fornmom. titel på 1) innehavare av ett plebejiskt ämbete med uppgift att biträda folkrätternerna vid rättskipningen, 2) ämbetsman, som huvudsakl. företrädde ordningsmakten. Äv. begagnad i modern tid, t. ex. Akademiska föreningens edil (i Lund).

Edinburgh [edd'imb'ro], huvudstad i Skottland o. i grevsk. Midlothian (äv. kallat E.), nära Firth of Forth. Sammanbyggd med den inkorporerade hamnstaden Leith. E. är näst London Storbritanniens vidsträcktaste stad. 471,000 inv. (1946). Ståligt byggd på flera rader av kullar. Kulturcentrum (univ. o. högskolor; ca 4,000 stud.). Bl. byggnader katedrallen (noo-L), slottet (1400-t.), nu kasern, parlamentshuset (1600-t.), Holvrood Palace (delvis från noo-t.), förr de skotska konungarnas residens. — Bryggerier, bränncrier, boktryckerier.

Edinburgh Review [edd'imb'ro rivjo'], eng. politisk o. kulturell tidskrift, grundad 1802. Upphörde 1929. Liberalt partiorgan.

Edirne, officiella namnet på Adrianopel.

Edison [edd'is'n], Thomas Alva (1847—1931), amerik. uppfinnare, berömd genom en mängd geniala o. praktiskt utarbetade uppfinningar, såsom glödlampan, fonografen, kinetoskopet (ur vilket kinematografen utvecklades), duplex- o. kvardruplextelegraferingen o. samtidigt med svensken Jungner en elektrisk akkumulator med järn o. nickel. (Se bild.)

Éditeur [editö'r], fr., eng. e d i t o r [edd'it'o], utgivare, förläggare.

Éditio'n (av lat. *e'dere*, utgiva), upplaga. Edlén, Bengt, f. 2/3 1906, fysiker, prof. i Lund sed. 1944; har utg. vetenskapl. arb. i spektroskopi o. astrofysik.

Edlund, Erik (1819—88), fysiker, meteorolog, initiativtagare till upprättandet av ett nät av sv. meteorologiska observationsstationer.

Edmonton [edd'm'ont'n]. 1. Förstad till London i n.ö. 88,000 inv. (1942). — 2. Tj'«-vudstad i prov. Alberta, Canada, vid Saskatchewan. 94,000 inv. (1941). Univ. (2,300 stud.). Kat. ärkebiskop. Kolgruvor o. stora boskapsfärmer i närh.

Edmund Järnsida (omkr. 981—1016), eng. furste, utropades 1016 till konung i London, kämpade mot Knut den store, besegrades o. ingick förlikning men dog s. å.

Edomiter, ett folkslag, som tidigare än israel bildat en stat i Kanaan s. och s.ö. om Döda havet (1 Mos. 36: 31 f.). Underkuvade redan under Davids tid lyckades edomiterna först omkr. 850 f.Kr. återvinna sin självstän-

dighet. Efter Juda rikets underkuvande (586 f.Kr.) inträngde edomiterna i s. delen av det avfolkade landet. Deras område kallades sedermera *Iduræen*, vars polit. utveckling o. undergång sammanföll med Juda.

Edqvist, Dagmar, f. Jansson, f. * $\frac{3}{4}$ 1903, författarinna av borgerliga samtidsromaner med klok o. redbar karakteriseringskonst: *Kamrathustru* (1932), *Fallet Ingegerd Brensen* (1937), *Andra äkenskäpet* (1939), *Hjärtat söker nödhamn* (1942), *Osynliga stängsel* (1944) *Musik i mörker* (1946) m. fl.; flera filmatiserade.

Ed'red, d. 955, *angelsachsisk konung*; regeringen sköttes av abboten Dunstan.

Edsberg, kommun i n.v. Närke, Örebro l.; Edsbergs landsf.distr., Västernärkes doms. 1,209 inv. (1947)-

Edsbergs härad, Örebro l., omfattar 7 kommuner: Skagershult, Tångeråsa, Edsberg, Knista, Hidinge, Kvistbro, Nysund. 11,466 inv. (1947). Västernärkes domsaga.

Edsbergs kontrakt, Strängnäs stift, Örebro l., omfattar n församlingar. Kontraktspstens adr.: Edsberg.

Edsbro, kommun i n.ö. Uppland, Sthlms l.; Närdinghundra landsf.distr., N. Roslags doms. 1,244 inv. (1947)-

Edsbyn, stationssamhälle i Ovanåkers kommun Hälsingland, 2,419 inv. (1946). Möbel o. skidfabrik. Kommunal mellanskola.

Edschmid [e'tsjmít], Kasimir, egentl. Eduard Schmidt, f. 1890, tysk författare, en av de ledande för tysk litterär expressionism. Bl. skrifter *Ober den Expressionismus in der Literatur* (1920). Talrika noveller o. romaner, bl. a. *Der Liebesengel* (1937; Annu var det sommar, 1938).

Edsele, kommun i v. Ångermanland, Väster-norr. l.; Ramele landsf.distr., Ångermani. v. doms. 1,907 inv. (1947).

Edshult, kommun i n.ö. Småland, Jönk. l. (past.adr. Hult); Mariannelunds landsf.distr., N. och S. Vedbo doms. 538 inv. (1947).

Edshultshall, municipalsamhälle i Morlanda kommun, Göteborg. l., på ön Orust. 185 inv. (1947)-

Edsleskog, kommun i n.ö. Dalsland, Älvsb. l.; Tössbo landsf.distr., Tössbo o. Vedbo doms. 580 inv. (1947).

Edström, Johannes Sigfrid, f. «/u 1870, industriman, idrottsfrämjare, 1903—33 verkst. dir. för ASEA (sed 1934 dess styrelseordf.). Arbets-givarföreningens ordf. 1931—43. Preses i Ingenjörsvetenskapsakad. 1935—37. Ordf. i Internationella handelskommaren 1939—44. En av stiftarna av Sv. gymnastik- o. idrottsföreningarnas riksförbund, dess v. ordf. 1913—40, vice ordf. i IOC 1937, dess ordf. sed. 1942. President för IA AF 1912—46. I Västerås uttäcktes 1943 en byst av E.

Edström, David (1873—1938), bildhugare, tidigast verksam i För. Stat., Frankrike m. fl. länder. Energifyllda porträttbyster (*Knut Kjellberg o. Ernest Thiel*). Självbiografien *The testament of Caliban* utkom 1938.

Edsvalla, industrisamhälle i Nors kommun, Värml. l., vid järnvägen Falun—Göteborg. 909 inv. (1946). I E. ligger AB. Edsvalla bruk, grundat 1903 (sulfittfabrik, tillv. blekt sulfittcellulosa). Aktiekap. 2,4 mill. kr. (1948).

Edsviken, vik av Saltsjön, n. om Sthlm; står

vid Stocksund i förbindelse med Lilla Värtan. I E. utfaller Vindån.

Edsvära, kommun i n. Västergötland, Skarab. l. (past.adr. Vångaby); Vilske landsf.distr., Skarabygdens doms. 756 inv. (1947).

Edsöre (av fsv. *ep-söre*, edgång), den ed, som fordom avlades av Sveriges konung o. landets förnämsta män, att försvara o. skydda den allmänna friden.

Edsöresbrott, »brott mot konungens edsöre», dvs. brott mot den frid, som konungen genom sin edsöre lovat skydda.

Edsöreslagar, benämning på vissa medeltida lagar, som konungen o. stormännen genom ed utfäste sig att hålla; de första voro Birger Jarls fridslagar (om hemfrid, kyrkofrid, tingsfrid o. kvinnofrid).

Edukat'o'n (av lat. *educa're*, uppfostra), uppfostran.

E dur, durtonart med e till grundton o. 4 jj. för f, c, g och d; parallelltonart: ciss moll.

Edvard I, *angelsachsiska konungar*. E d v a r d I, d. 925, son av Alfred den store, kuvade danskarna o. erkändes som Wales' överherre. — E d v a r d C o n f e s s o r («Bekännaren»), d. 1066, konung från 1042, spelade som regent en ringa roll vid sidan av jarlen Godwin o. dennes son Harald. Frikostigt mot kyrkan (grundlade Westminster Abbey) helgonförklarades E. 1161.

Edvard, *eng. konungar*. E d v a r d I (1239—1307), konung 1272 efter fadern Henrik III, en av Englands yppersta regenter, lagstiftare o. krigare. E., som förde en politik med storbritanniska mål, besegrade walesarna o. underlade sig Skottland, som i uppregade resningar sökte uppskudda sig beroendet. — E d v a r d II (1284—1327), son av E. I o. dennes efterträdare 1307, var sin fader mycket underlägsen. Under E. gick Skottland förlorat för England. Störtades 1326 genom ett av hans gemål, Isabella av Frankrike, lett uppror. — E d v a r d III (1312—77), son av E. II o. Isabella, konung 1327, fortsatte striden med skottarna, inbröt 1339 i Frankrike o. gjorde anspråk på dess tron. Efter stora framgångar i kriget erhöll E. i freden 1360 vissa områden i Frankrike, som dock nästan helt förlorades efter krigets återupptagande 1369. E:s 185-års är utmärktes av stigande opposition i parlamentet. — E d v a r d IV (1442—83), Bon av hertig Rikard av York, utropades 1461 till konung efter segern över huset Lancasters ledare, Henrik VI:s gemål Margareta. E. tvangs 1470—71 att lämna England genom ett förbund av Margareta o. earlen av Warwick men återkom o. dels besegrade, dels lät röja ur vägen motståndare o. medtävlare om kronan. Godtycklig o. utsvävande åtnjöt E. likväl stor folkgunst. — E d v a r d V (1470—83), son av E. IV o. den läggatte Elisabet Woodville, utropades efter faderns död till konung men insattes på befallning av sin farbroder Rikard av Gloucester jämte sin yngre broder Rikard i Tower o. mördades där s. å., sedan faderns giftermål av parlamentet förklarats ogiltigt o. farbrodern bestigit tronen som Rikard III. — E d v a r d VI (1537—53), son av Illeirik VIII o. Jane Seymour, efterträdde fadern 1547. Hans regering upptogs av den våldsamma kampen mellan förmyndarstyrelsens o. rådets ledare, hertigarna av Somerset o. Northumberland, samt av en framgångsrik kyrkoreformation, personligen understödd av E. (se bild). — E d v a r d VII (1841—1910), son av drottning Viktoria o. prins Albert. PQ-

pulär som »Englands främste gentleman» överträffade E. som regent (1901) vida förväntningarna. Särsk. betydelsefulla blevo hans insatser inom utrikespolitiken. Personligen bidrog han starkt till ententen med Frankrike o. närmandet till Ryssland. — Edvard VIII, f. 1894, konung ¹¹ i U 1936. son av Georg V, E., som ss. prins av Wales förvärvade en vidsträckt popularitet, frigjorde sig som monark från åtskilliga av de hävdvunna inskränkningarna i dennes rörelsefrihet, vilket tillsammans med hans fasthållna önskan att ingå äktenskap med amerikanskan Mrs Wallis Simpson (f. 1896), något som premiärministern Baldwin icke ville stöja, ledde till en konstitutionell kris, som under dramatiska former löstes genom E:s abdikation, varefter tronen bestogs av brudern Albert, hertig av York. Av den nye konungen förlänades E. titeln hertig av Windsor. Guvernör på Bahamaöarna 1940—45.

Edvard, eng. prinsar. 1. Edvard, prins av Wales (1330—76), »Svarte prinsen», son av Edvard III, vilken han tidigt åtföljde under kriget mot Frankrike, där han vann lysande segrar (Poitiers 1356). Som furste av Akvitanien o. Gascogne (1362—72) invecklades han i ett nytt krig med Frankrike, som för engelsmännen utföll mindre lyckligt. En av riddarväsendets namnkunnigaste representanter. — 2. Edvard August (1767—1820), yngre son av Georg III av England, fältmarskalk o. guvernör i Gibraltar; känd för sin pedantiska noggrannhet. Drottning Viktorias fader.

Edåsa, kommun i n.ö. Västergötland. Skarab. l. (past.adr. Varola); Gudhems landsf.distr., Skövde doms. 287 inv. (1947). E:s äldre kyrka (från äldre medeltiden) inhyser en del av Västergötlands fornminnesförenings samlingar.

van den Eeokhout [fann den e'kha'°], Getbrand (1621—74), höll. porträtt- o. historiemålare, närstående Rembrandt både som konstnär o. vän. Repr. i Nat.mus.

Eecloo [e'klå], stad i n.v. Belgien, prov. Öst-Flandern. 16.000 inv. (1936). Textilindustri. Belgiens största svinmarknad.

van Eeden [fann e'den], Frederik (1860—1932), höll. skald o. dramatiker. Bl. arb. den symbolistiska sagan *De kleine Johannes* (1—3, 1887—1906; 1—2 i sv. övers.; Lille Johannes, 1903; Ut bland människorna, 1906) samt *De blijde wereld* (1903; En lycklig värld, 1905).

Eekhoud [e'kha'°], Georges (1854—1927), belg. (franskspråkig) författare, har skrivit flamländska bonderomaner, förkämpe för den flamländska språkrörelsen.

Eesti [e'sti], estn., Estland.

e. f., förkortning för enligt förordnande.

Efa, fornhebr. rymdmätt, ca 37 l.

Efe'b (grek. *e'febos*), i forntidens Grekland benämning på yngling, som ej fyllt 20 år.

Efedri'n, alkaloid ur den kinesiska växten *Ephedra vulgaris*, har adrenalinliknande kemisk byggnad o. verkningsar, är bl. a. kärksammandragande; dess salter i allmänhet lösliga i vatten o. alkohol. Framställes äv. på syntetisk väg. Användes särsk. vid allergiska tillstånd som astma, hönsuva osv.

Efemerid (av grek. *epi'*, under, o. *heme'ra*, dag), egentl. dagbok; peridisk skrift. — Zool.

Dets. som dagslända. — Astr. Uppgifter grundade på under århundraden gjorda observationer beträffande himlakroppars rörelser; finnas samlade i nautiska årsböcker.

Efemä'r (av grek. *efemeros*, för dagen), som varar en dag; förgänglig, kortlivad.

Efemära växter, sådana växter, som under samma sommar medhinna flera generationer, ex. *Stellaria media*.

Ef en'di, herre; turk. titel för vissa ståndspersoner. Sattes efter namn el. ämbets titel. Avskaffades 1934 o. ersattes av *bej*.

Efe'serbrevet, brev i NT, sannol. skrivet av Paulus under fångenskapen i Rom; möjl. har den ursprungliga adressaten varit en annan än församlingen i Efesos.

Efesos, fordom lysande handelsstad, nu en obetydlig by på Mindre Asiens v. kust. Dess Artemistempe l var berömt o. räknades som ett av världens sju underverk. Förstördes av goterna 263 e.Kr. Stortartade ruiner. — I E. hölls 431 det tredje allmänna kyrkomötet.

Efface'ra (fr. *effacer*), utplåna, fördunkla.

Effekt' (lat. *efectus*, av *efficere*, verka), verkan, intryck. — Mek. Arbeta per tidsenhet, mätes i hästkraft el. watt. — Effekt' er, tillhörigheter; värdepapper. — Effekt' iv, verksam. — Effekt' ivite't, verkan.

Effektfaktor betecknas *cos φ*; det tal, varmed produkten av ström o. spänning skall multipliceras för att vid växelström giva effektförbrukningen. Jfr *Cos φ*-mätare o. Joule.

Effekt'ivvärde på växelström o. växelspanning är det värde, som angives av för växelström avsedda ampere- o. voltmetrar. Dessa instruments visare hinna icke följa med de snabba växlingarna utan inställa sig på ett medelvärde, som multiplicerat med $\sqrt{2} = 1.41$ angiver maximal värdet (amplituden).

Effektue'ra (av lat. *efficere*, verka), verkställa, utföra.

Effemine'rad (fr. *efféminé*, av lat. *je'mina*, kvinna), förkynnligad, förvekligad.

van Effen [fann], Justus (1684—1735), höll. tidningsman, utgav flera tidskrifter, bl. a. *Le Misanthrope*, som blev en av förebilderna för Dalins »Then Swänska Argus».

Effervescens [-sjäns'] (av lat. *ex*, ur, o. *fervere*, sjuda), är vid plötslig tryckförändring skeende kokningsliknande bortgång av en i en vätska löst gas, ex. då flaskor med kolsyrehaltiga drycker öppnas.

Effleurage [eflöra'gij] (fr. *effleurer*, plocka blommor, lätt vidröra), en form av massage, bestående i strykningar.

Efflorescens [-sjäns'] (av lat. *ejjlores'cere*, uppblomma), *Med.* Den enskilda lilla härden (liten blåsa, knuta osv.) i ett hudutslag. — Kem. Saltkristallgrupperns uppkomst på ytan av bergarter genom luftens inverkan.

Effusio'n (av lat. *effusio*, utgjutning), gasers utströmning genom fina hål. Går vid tillräckligt små hål allt långsammare ju högre gasens molekylvikt är o. kan därför utnyttjas för att särskilja isotoper.

Effusi'va bergarter (av lat. *effusio*, utgjutning), annan benämning på ytbergarter.

Efo'd betecknar i GT 1) prästerlig ämbetsdräkt (1 Sam. 2: 18; 2 Sam. 6: T4), 2) ett slags gudabild (Dom. 17: 5; 18: 14 ff.; Hos. 3: 4), 3) del av översteprästens ämbetsdräkt (2 Mos. 28).

Efor [efär'] (grek. *e'foros*, uppsyningsman), högre ämbets titel i forngrek. stater. De 5 eforerna i Sparta blevo slutl. regeringsmaktens verkliga innehavare. — Efo'rus, titel för biskopen ss. tillsyningsman för stiftets allm. läroverk.

E frain. 1. Namn på ett landskap i mc II. Palestina samt längre fram på de israeliska stammarna, som byggde detta o. småningom

undanträngde den i samma trakt boende Mannas stam. Es män voro de ledande vid nordstammarnas brytning med Juda rike efter Salomos död, varför E. senare kom att beteckna hela nordriket. — 2. En stad i Palestina, »i närh. av öknen», dit Jesus drog sig undan från Betania enl. Jon. 11: 54.

Efraims barn (Efraims söner o. döttrar), namn på en sekt, stiftad 1871 av amerikanaren Charles Icke.

Efraim Syrern (omkr. 307—373), syrisk kyrkolärare från 363, eremit nära Edessa, bekant som hymndiktare o. bibelutläggare.

Efteraocept, sådan accept som, sedan växel protesterats på grund av utebliven accept, lämnas, medan växeln ännu befinner sig i den persons hand, som uppvisat växeln för accept.

Efterbevakning i konkurs, bevakning, som sker efter den tid, som utsatts för anmälan om fordringar i konkurs.

Efterbild, synförmimelse, som kvarstår efter det att den yttre retningen av näthinnan upphört. Efter retning med stark ljusintensitet kvarstår sålunda synförmimelsen ss. en svagare, småningom bleknande bild, positiv efterbild. Efter retning med moderat intensitet kan ett syntryck kvarstå, där ljusa o. mörka delar i bilden äro omkastade ss. i ett fotografiskt negativ, negativ efterbild. Ar den av näthinnan uppfångade bilden färgad, bli färgerna i efterbilden i det senare fallet komplementära. Positiva efterbilder tillskrivas att retningstillståndet i näthinnans sinnessceller kvarstår en stund efter retningens upphörande, negativa efterbilder tillskrivas en uttrötning av de retade sinnesscellerna.

Efterblödning, från operations- el. andra sår uppträdande ny blödning, sedan den första blödningen en gång avstannat; beror på att de först i blodkärnen bildade lösa blodpropparna av det påträngande blodet utpressas el. genom varig inflammation upplöses, så att blodkärnen ånyo öppnas. Efterblödning motverkas genom underbindning av alla blödande kärl i ett sår. — I anslutning till förlösning inträdande efterblödning kan bero på inne i livmodern kvarsitande efterhörd.

Efterhörd, den vid normal förlösning 14—Va tim. efter fostret avgående, av moderkakan (placenta) med vidsittande äggfinnror o. navelsträng bestående delen av fosterägget.

Efterkrav, fordran, som säljaren äger utkräva av köparen av vara, innan densamma utlämnas.

Efterkravsaffär, affär, som grundar sig på försäljning mot efterkrav el. postförskött.

Efterkultur, benämning på en gröda av snabbvuxna växter, som säs då huvudgrödan skördats. T. ex. raps el. senap efter säd.

Efterprövning till examina inom filosofiska fakulteten kan ske antingen i n3'a ämnen el. för vinnande av högre betyg i el. examen medtaget ämne. Betyget medför samma rättigheter, som om det erhållits i examen.

Efterslag, binoter, som anslås efter en huvudnot; noter, som avsluta en drill.

Efterslätter, skörd av återväxten på vallar, som ej avbetats efter första skörden.

Eftersynkroniser'ing, en stumfilms förseende med anpassad dialog el. musik.

Eftertaxering till både statlig o. kommunal skatt skall ske för det belopp, som statsverket undandragits genom oriktiga el. otillräckliga uppgifter. E. skall ej ske senare än 5 år efter det år, då taxering rätteligen bort verkställas.

Efterutbildningsövning avser att göra den värnpliktige användbar för tjänstgöring vid lo-kaiförsvarsförband. E. om 30 dagar fullgöres

före utgången av adertonde året efter inskrivningsåret.

Eftervärkar, smärtsamma sammandragningar av livmodern, som uppträda de första dagarna efter en förlösning.

Eftra, kommun i v. Halland, Hall. 1. (past.-adr. Slöinge); Arstads landsf.distr., Hallands mell. doms. 982 inv. (1947).

Ega'diska öarna, grupp av tre öar utanför Siciliens v. udde. 43 kvkm, 7,000 inv.

Ega'l (fr. *egal*), jämlik, jämgod; likgiltig. — E g a l i s e' r ä, utjämna. — E g a l i t e't, jämlikhet.

Egard [ega'r], fr., hänsyn, aktning.

Egby, dets. som Ekby 1.

1. Eg'ede, Hans (1686—1758), norsk präst, som verkade 1721—36 som den förste missionären bland eskimåerna på Grönland.

2. Egede, Paul (1708—89), som till H. E., fullföljde faderns verk; översatte Bibeln till grönländska.

Egedius, H a l f d a n (1877—99), norsk målare med lyriskt romantiska arb.

[*Sommar*, se bild], som utgjorde en motsats mot 80-talsrealismen. Utmärkta teckningar till Snorres kungasagor.

Egeiska ha-

yvet, stor havsvik i ö. delen av Medelhavet, mellan Mindre Asien o. Grekland, i s. begränsad av Kreta.

Ege'isk kultur, benämning på den grekiska kulturen under sten- o. bronsåldern (3000—1100 f. Kr.). Geografiskt indelas den i den minoiska, vars huvudort var ön Kreta, den helladiska på det grek. fastlandet o. den kvk i adiska, som utvecklades på öarna invid Mindre Asien. Den egeiska kulturen är känd genom en rad betydelsefulla utgrävningar, såsom i Knossos o. Faistos på Kreta, i Mykene o. Tiryns i Grekland o. i Tröja i Mindre Asien. Poetiskt skildrad i de homeriska dikterna.

E'gelhaaf, G o t t l o b (1848—1934), tysk historiker. Dl. a. forskning i Gustav II Adolfs historia. Mycket anlitad i hans i många upplagor spridda *Geschichte der neuesten Zeit* (1908).

Egendombrott, brott mot annans egendom, t. ex. tjuvnad, försnillning, bedrägeri, överkan.

Egendom är stöld, bevingat ord, formulerat av P. J. Proudhon (jfr denne).

Egenmäktigt förfarande, brott, som är straffbelagt enl. 20 kap. 6 § strafflagen o. som bl. a. kan bestå i olovligt tillgrepp, när sådant inte kan bestraffas som stöld el. rån.

Egennamn, substantiv, som är ett föremåls el. en individs särskilda namn, till skillnad från andra av samma slag, t. ex. Stockholm, Gustav.

Egenrörelse, stjärnornas rörelse i förh. till varandra dels i sidled, lateral egenrörelse, som vanl. observeras medelst fotografiering, o. dels i riktning mot el. från jorden, radial egenrörelse, som observeras medelst spektroskop i anslutning till Dopp-lers princip.

Egenskapsord, dets. som adjektiv.

Egensvängning, den svängningsrörelse, som en elastisk kropp, pendel o. dyl. utför, då den rubbas ur sin jämvikt o. därpå överlämnas åt

sig själv. Om friktionen ej är alltför stor, sker svängningen från o. tillbaka kring jämviktsläget för att först så smån. dö ut. Vid stor friktion kunna svängningarna utebli, aperiodisk egen svängning, varvid kroppen sakta närmar sig jämviktsläget för att stanna där. Fullständig motsvarande fenomen kan iakttagas, ifall en kondensator uppladdas o. urladdning sedan får ske genom ett induktivt motstånd. Urladdning o. motsatt automatisk uppladdning äger rum i växlande följd med ett fullt bestämt antal svängningar i sekunden. Jfr Svängningskrets o. Svängningsrörelse.

Egentliga Finland, landskap, omfattande sydvästligaste Finland. Omkr. 8,100 kvkm. Utgör en del av Åbo o. Björneborgs l. Städer: Åbo, Nådendal, Nystad.

Egentligt bråk, bråk, vars täljare är mindre än nämnaren, ex. $\frac{2}{3}$.

Egentligt värme, dets. som specifikt värme.

Egentlig vikt, dets. som specifik vikt.

Egenvarma djur, djur, vilkas kroppstemperatur är oberoende av det omgivande mediets. Jfr Varmblodiga djur.

Egenvilligt övergivande, dets. som för-löpande.

Eger. 1. Tjeck. Ohfe, biflod fr. v. till Elbej upprinner i Fichtelgebirge. 310 km. — 2. Tjeck. Cheb, stad i n.ö. Böhmen, Tjeckoslovakien, vid E. 1, i den fruktbara trakten Egerland. 36,000 inv. (1939). Livlig industri. I E. mördades Wallenstein ^{29/2} 1634. Intaget av svens-karna 1631 o. 1647. — 3. Ungerskt namn på Erlau.

Ege'ria, i rom. myt. en källnymf.

Egersund, lastageplats (ladested) vid Norges s.v. kust, Rogaland fylke. 3,400 inv. (1946). Betyd. fiske. Fajansfabrik.

Egeskov, gods på Fyn, Danmark, med en av landets mest imponerande borgar från renessansen (1550-t.), restaur. 1884.

Egg, vass kant på kniv o. dyl.

Eggby, kommun i n. Västergötland, Skarab. l.; Axvalls landsf.distr., Skarabygdens doms. 340 inv. (1947).

Egge, Peter, f. 1869, norsk författare, har skrivit folklivsskildringar, psykolog. romaner (*Hjertet*, 1907. *Uansine Solstad*, 1925) o. Skåde-spel (*Faddergaven*, 1897. *Jakob og Kristoffer*, 1900. *Det är du morsomt at leve*, uppf. i Sthlm 1936).

Egge, Kl aus, f. 1906, norsk tonsättare, har med anknytning till folketonen komponerat bl. a. två piauokonsorter, kammarmusik o. sånger.

Egge, Lars, f. ^{26/5} 1894, operettsångare, teatrcledare vid Oscarsteatern i Sthlm 1932—35, vid Stora Teatern i Göteborg 1940—48. G. m. operasångerskan Isa Qucnsel (1940).

Eggegrund, fyrplats i Gavlubukten.

Eggeberg, Hans Ulrik (1568—1634), furste av E., österrik. statsman, utövande under Ferdinand II stort inflytande. Verkade för en självständig österrik. statskonst; Wallensteins gynnare.

Egg'erth, Martha, f. 1912, tysk-ungersk filmskådespelerska, har med sin apparition o. sin temperamentsfulla sång vunnit framgångar i flera sångfilmer. G. m. Jan Kiepara.

Eggjumstenen, märklig runsten i Soogdals härad, Norge, upptäckt 1917 o. innehållande omkr. 200 runor från tiden omkr. 700.

Eggvena, kommun i mell. Västergötland, Älvsb. l. (past.adr. Herrljunga); Kullings landsf.distr., Vättle, Ale o. Kullings doms. 307 inv. (1917).

Egi'den (grek. *aigi's*), i grek. myt. Zevs' sköld, smidd av Hefaiistos o. prydd med en medusa-mask. Molnen tänktes skocka sig till oväder, då guden skakade skölden. — I figurlig betydelse skydd, beskärm.

Egil, sveakonung av Ynglingaätten, enligt Snorre Sturlason son av Aun den gamle o. fader till Ottar Vendelkråka.

Egil Skallagrimsson (omkr. 900—omkr. 983), isl. skald o. krigare, vars liv skildras i den som källa pålitliga Egils sagan från senare delen av noo-t. Bl. E:s dikter märkas den mäterliga *Hofuflausn* (Huvuddlösen) över Erik Blodys' bedrifter samt den gripande *Sonartrek* (Sonförlusten) över en drunknad son.

Egi'na, grek. Aigi'na, ö i Eginabukten, Grekland; under

600—500-t. f.Kr. en betydande handelsstat; kom 456 f.Kr. under Aten; rom. besittning 133 f.Kr. Från E:s Torna Atena Afaiatempel äro bevarade 2 märkl. gavelgrupper fr. omkr. 480 f.Kr., funna 1811; tillhöra Glyptoteket i Miinchen, där de av Thorvaldsen felaktigt restaurerats (detalj, se bild).

Eginabukten el. Saroniska viken, bukt av Egeiska havet, på Grekland ö. kust. I bukten ligger bl. a. öarna Salamis o. Egina.

Egi'no, d. 1072, biskop, verkade som missionär i Blekinge o. på Bornholm.

Egmont, La moral (1522—68), nederl. krigare; stathållare i Flandern 1559, spelade under brytningarna med Spanien en framskjutten roll, ansågs av Filip II som upprorsman o. avrättades. — E. är hjälten i ett sorgespel av Goethe, tonsatt av Beethoven.

d'Egmont [dägmä's'n], Septimanie (1740—73), dotter av hertig Richelieu, g. m. greve d'E., spelade en stor roll genom sin lysande salong i Paris, en samlingsplats för författare o. politiker, Mellan Gustav III o. henne rådde varm vänskap.

Egnahemsnämnd, organ inom varje hushållningssällskaps verksamhetsområde för utövande av den statliga egnahemsverksamheten. Vid varje nämnd finnes en egnahemsdirektör.

Egnahemsstyrelsen, tidigare benämnd statens egnahemsstyrelse, ämbetsverk för handhavande av den centrala egnahemsverksamheten (egnahemslån o. jordanskaffning). Instruktion Ve 1940 m. ändr. ^{2/10} 1941. E. skall en proposition till 1948 års riksdag uppgå i Lantriksstyrelsen.

E'go, lat., jag. — EGOCENTRISJC, inriktad på det egna jaget, självupptagen.

Egoism' (av lat. *e'go*, jag), själviskhet, egennytta. Motsats: ALTRUISM. — Filo's. Åsikten, att det egna intresset ensamt kan o. bör vara motivet för våra handlingar, äv. sådana, som till det yttre gå ut på att främja andras intressen. Motsats: IDEALISM. — I'gol'st', självisk människa. EGOISTISK, självisk.

Egotism' (av lat. *e'go*, jag), självförgudning. Egypten, konungarrike i n.ö. Afrika, i n. gränsande till Medelhavet, i v. till Libyen, i s. till Anglo-egypt. Sudan o. i ö. till Röda havet o. Palestina, 994,300 kvkm, 19.1 mill. inv. (1947). E. är överbärande ökenland, genomdraget av den bördiga, 20—50 km breda Nildalen. V. om Nildalen utbreder sig Libyska ökenen, ö. ut till Röda havet Arabiska ökenen. Till E. hör även Sinaihalvön. I n. kustklimat, inåt landet ökenklimat. Ringa nederbörd; regn

faller huvudsakl. HOV.—mars. *Befolkning*: på landsbygden fellaher (90 %), i städerna kopter (6 %) o. araber (2—3 %) samt ett par hundratusen européer, mest greker. I Arabiska öknen bo bedsjastammar, i Libyska beduiner. *Religion*: 90 % muhammedaner, resten överbäggande s. k. koptiska kristna. *Huvudnäring*: åkerbruk. Produkter: bomull, majs, vete, socker. Bomull utföres. Mineralrikdomar. — E. är sedan 1923 ärförlig monarki. Senaten utnämnes till $\frac{2}{5}$ av konungen, de återstående $\frac{3}{5}$ genom allmän rösträtt för 10 år, med omval av hälften vart 5:e år. Deputeradekammaren väljes för 5 år. *Armén* bestod 1939 av 30,000 man men har sed. dess betydligt utökats. *Flygvapnet* består av skol-, jakt-, jaktbomb- o. transportförband. Huvudstad: Kairo. — *Hist.*: 13, som tidigast består av smariken, förenades i förhistorisk tid till två större stater. Nordrikt o. Sydrikt, vilka omkr. 3400 f.Kr. förenades till ett rike av Menos. Från denna tid räknas E:s historia oftast efter regentätterna (dynastierna). E:s första storhetstid inföll under det s. k. gamla riket (3:e—6:e dynastierna; omkr. 2980—2475 f.Kr.), då en rad kraftfulla regenter, bland dem Chefron o. Cheops, härskade i Memfis. Efter en period av inbördesstrider uppstod 2160 f.Kr. det mellersta riket (n:e—12:e dynastierna; till 1788 f.Kr.), vars förnämsta härskare voro Amenemhet I o. Sesostris (I—III). Huvudstad var Tebe. Efter blodiga tronstrider erövrades E. på 1700-t. f.Kr. av ett semitiskt folk, *hyksos*, som omkr. 100 år senare fördrevs av en tebank furste. E:s egentliga storhetstid är nya riket (18:e—20:e dynastierna; 1580—1060 f.Kr.) med Tebe som huvudstad o. härskare som Totes III, Amenhotep III o. IV o. Ramses II. Riket utvidgades åt söder till 4:e katarakten; Syrien erövrades. Efter nya rikets tid upplöstes E. i smariken o. blev för en tid (670—663 f.Kr.) assyriernas byte. — Det forntida E. styrdes enväldigt av konungen, faraon, som i sin tjänst hade en högt utvecklad ämbetsmannorganisation. Ett mäktigt prästestånd var den andliga odlingens bärare (matematiker, astrologer). Talrika gudar dyrkades, bl. vilka solguden Ra o. Osiris voro de förnämsta. Därjämte förekom en högt utvecklad djurkult (Apistjuren). Nödvändigheten av att reglera Nilens vatten skapade en hög ingenjörskonst, byggnadskonsten frambragte utom de kolossala gravbyggnaderna (pyramiderna) en tempelbyggnadsstil, som blev förebild för de klassiska

stilarna i Grekland o. Rom. — Efter en kort frihetstid erövrades E. 525 f.Kr. av perserna o. 332 f.Kr. av Alexander den store, vilkens fältherre Ptolemaios 306 f.Kr. gjorde sig till konung. Hans ättlingar härskade i E. till 31 f.Kr., då romarna erövrade landet. Vid rom. rikets delning 395 e.Kr. tillföll E. bysantinska riket men erövrades 640 av araberna o. utgjorde 969—1171 ett kalifat under fatimidernas styrelse. 1240 erövrades E. av mamluksultanerna, 1517 av turkarna, som voro i besittning av landet till 1882. På 1870-t. hade Storbritannien skaffat sig intressen där o. efter oroligheter 1882 ockuperade det E., som bredvid sin nominella härskare, khediven, nu fick en britt, agent som verklig styresman. 1922 blev E. självständigt konungarike under Fuad I, ehuru Storbritanniens inflytande på vissa angelägenheter förblev stort. Under tiden närmast efter 192a tilltog den nationalistiska propagandan, vilket medförde starka slitningar med England. Den tilltagande inre oron föranledde kon. Fuad att 1928 suspendera författningen o. införa en kunglig diktator. Han avled 1936 o. efterträddes av sin son Faruk. I samb. med spänningen mellan England o. Italien under det ital.-abessinska kriget kom 1936 en ny traktat till stånd mellan England o. Egypten i form av en militärallians inom N.F:s ram. Under Andra världskr. förhöll sig E. neutralt till V, 1945, då det förklarade Japan o. Tyskland krig, dessförinnan hade de diplomatiska förbindelserna brutits med Tyskland (1939), med Japan (dec. 1941) o. med Vichyreg. (jan. 1942), vilket sen. föranledde regeringens avgång, varefter Wafdpartiet kom till makten. Kung Faruk avskedade Wafdledaren Nahas paschas ministär okt. 1944, varefter nyval ägde rum, som bojkottades av Wafdpartiet. Liberalerna o. saadisterna bildade febr. 1946 en samlingsregering under Sidky pascha, vars främsta uppgift blev att inledda förhandlingar med England om revision av 1936 års fördrag. Britt, regeringen meddelade maj s. å., att alla britt, trupper skulle dras bort från Egypten. De eng.-egypt. förhandlingarna stupade emellertid på oenigheten om Sudans ställning o. premiärministern Nokrashy pascha (som dec. 1946 efterträtt Sidky pascha) framlade aug. 1947 inför FN:s säkerhetsråd Egyptens krav på Sudan. Under 1948 har R. sökt tillvarata sina intressen

i Palestina genom att stödja de arabiska nationalisterna i striden mot sionismen. jfr Araber, Arabförbundet, Nahas pascha, Saadister, Sidky pascha o. Wafd.

Egypterevangeliet, apokryfiskt evangelium, trol. från 100-t. e.Kr., spritt i Egypten o. bevarat blott i obetydliga rester.

Egyptienne (esjpsjänn'), fr., en tryckstil med grov schattering, ex. égyptienne.

Egyptiska museet i Sthlm, museum för egyptiska fornsaker. Grundades 1928, främst på P. Lugns initiativ.

Egyptiskt mörker, ett ogenomträngligt mörker, som enl. 2 Mos. 10: 21—23 föll över Egypten, då farao ej ville tillåta israeliterna att utgå. Bildligt: andligt mörker.

Egyptisk ögoninflammation el. trakom [-ä'm], smittsam, ytterst kronisk o. allvarig bindhinneinflammation, utmärkt av uppkomsten av små, sagogrynlika korn på ögonlockens insidor o. kärlika vätskesamlingar i ögats hornhinna. Oftast följer en skrupning av bindhinnan med inåtvändning av ögonlocksränderna, medförande allvarliga skador på hornhinnan. Medför grumling av denna o. blindhet.

Egyptolog [-lä'g], forskare i egyptologi, vetenskapen om Egyptens gamla konst, språk, antika historia o. kultur.

Eh bien [ebjä'w'], fr., nåväl!

E'hrenbreitstein [-brajfsjtajn], stad i s.v.

Tyskland, Rhenprovinsen, vid Rhen mitt emot Koblenz, 3,180 inv. (1933). På en hög klippa den starka fästningen fe-, genom beslut i Vcrsaillesfreden raserad.

E'hrenburg, Ilja, f. 1891, rysk författare; efter revolutionen länge verksam i Paris, nu i Sovjet. Reportagemässiga romaner, bl. a. med socialpolitiska motiv, varav flera övers, till svenska, *La chute de Paris* (1942; Paris' fall, 1944).

von Ehrenheim, Per Jakob (1823—1918), politiker, statsråd 1866—70, led. av FK 1867—1902; universitetskansler 1888—98. Led. av Sv. akad. 1897. Bl. skrifter *Några minnen* (1916).

E'hrenpreis, Marcus, f. ^{27/6} 1869, överrabbin i Sthlm sed. 1914, prof:s namn 1935; förf. till arb. rörande judarnas o. slav. folkens historia (*Osterlandets själ*, 1926, *De som byggd Israel*, 1929—31, *Skaldar och stjärnor som byggd Israel*, r.943, *Mitt liv. Mellan öster och väster* 1946). Sed. 1928 red. för *Judisk tidskrift*.

E'hrenreich [-rajt], Johann (1722—1803), tysk-svensk tandläkare o. keramiker, inkallades 1747 s^{on} ⁰¹ novtandläkare hos Adolf Fredrik. Grundade 1758 den berömda porslins- o. fajansfabriken Marieberg vid Sthlm.

E'hrenrettung [-ong], ty., »räddning av hedern», upprättelse åt klandrad, underskattad cl. oskyldigt misstänkt person.

E'hrenschöld, Nils (1674—1728), sjöhjälte, mest känd för sin hjältemodiga strid vid Hangö udd 1714 mot en stor rysk övernakt.

Ehrensteen, Edvard (1620—86), ämbetsman, en av reduktionens ivrigaste förespråkare. Kungl. råd 1683.

Ehrenstrahl, David Klöcker (1629—98), målare. Född i

Hamburg kom E. till Sverige i början av 1650-t. som hovmålare hos Maria Eleonora o. blev snart den ledande konstnären här. Hans yppiga, sinnebildliga framställningskonst kommer bäst till synes i Drottningholms slott o. i Riddarhuset (plafonden) i Sthlm. E. var porträttmålaren på modet (*Erik Dahlbergh* i Uppsala univ.). Av. landskap o. djurframställningar (se bild). Konsteoretisk författare. Monografi av A. Sjöblom (1947).

Ehrensträhle, David (1695—1769), rättslärd, prof. i Lund 1720—53. Utgav viktiga arb. ang. sv. rätt.

Ehrenström, Johan Albrekt (1762—1847), ämbetsman. Finne till börden var E. till en början ivrig oppositionsman men slog om o. blev lika ivrig gustavian. 1793 häktad för delaktighet i »Ärmfletska konspirationen» satt han 1794—96 i fängelse, överflyttade 1811 till Helsingfors o. förvärvade kejsar Alexanders gunst. Memoarförfattare.

l. Ehrensvärd, Augustin (1710—72), greve, krigare, slutl. fältmarskalk; grundläggare av Sveaborg. Från 1747 outtröttligt verksam för ordnandet av Finlands försvar. Var 1761—62 sv. överbefälh. i Pommerska kriget. (Se bild.)

2. Ehrensvärd, Carl August (1745—1800), son till föreg., greve, sjömilitär, konstfilosof o. tecknare; 1784 flottans överamiral. Hans förhållande till Gustav III under kriget 1788—90 utmärktes av många slitningar o. ledde till avsedstagande. Som konstkritikställare var E. ofta ovanligt framsynt o. ägde stor förmåga att prägla träffande uttryck, av vilka flera blivit klassiska. Förfäktade ny klassicismens idéer (*Resa till Italien* 1780—82, *De fria konsternas filosofi*).

3. Ehrensvärd, Gustaf Johan (1746—83), kusin till C. A. E., frih., hovman o. diplomat. E:s dagbokanteckningar från Gustav III:s hov tillhöra det yppersta i vår memoarlitteratur.

4. Ehrensvärd, Carl Fredrik (1767—1815), halvbröder till G. J. E., frih., medlem av sammansvärjningen mot Gustav III 1792, landsförvisades o. levde sedan i Danmark under namnet Gyllembourg (jfr d. o.).

5. Ehrensvärd, Albert (1821—1901), sonson till C. A. E., greve, ämbetsman, jorddrott. Landshövding i Göteborg från 1864, utrikesminister 1885—89, mångårig riksdagsman.

6. Ehrensvärd, Carl August (1858—1944), ^{son} till A. E., greve, amiral 1926, sjöminister 1907—10, högste befälh. över kustflottan 1919, stationsbefälh. i Karlskrona 1919—23. Chef för kongungens stab från 1924.

7. Ehrensvärd, Albert (1867—1940), son till landsh. A. E., greve, diplomat, envoyé i Bryssel o. Haag 1908, i Washington 1910, i Bern 1915 och i Paris 1918—34; utrikesminister i Staaffs ministär 1911—14. Utgav kulturhist. skrifter o. litterära översättningar.

8. Ehrensvärd, Carl August, f. ^{3/8} 1892, son till amiral C.-A. E., greve, generallöjtnant 1948, souchef i försvarsstaben 1942, chef 1945, militärområdes befälh. i I. milo 1947, chef för armén 1948. Utg. 1943 *Hårt mot hårt*, en bok om Sveriges totala försvar. (Se bild.)

E'hrlich, Paul (1854—1915), tysk läkare, prof. o. förest. för seruminstitutet i Frankfurt am Main. E. gjorde viktiga upptäckter rörande blodet o. blodsjukdomarna ävensom rörande immuniteten o. serumbehandlingen. Uppfann (jämte Hata) salvarsan o. erhöill tills. ta. Mctjnikov 1908 nobelpriset i fysiologi o. medicin.

Eh'nberg", Gösta, f. ^{se/s} 1895, industrimän, verkst. dir. i AB Eh'nberg & Sons läderfabrik, Simrishamn, sed. 1922. i AB. Nord. läderfabriken sed. 1929 o. i AB. Randfabriken Cimbria.

Eh'nroot, Leo, f. 1877, finsk politiker. Senator 1917, t. f. utrikesminister 1919 o. handelsmin. 1920. Som ordf. i föreningen Norden har han varit en ledande kraft inom den finlands-svenska politiken. Borgmästare i Helsingfors 1926—31 o. 1936—mars 1943, därefter inrikesmin. i Linkomies' ministär till aug. 1944. von Eiohendorff [aj'tjen-], Joseph (1788—1857), tysk romantisk skald. Hans friska, folkliga visor ha blivit tonsatta av bl. a. Mendelssohn o. Schumann. Full av natur o. älskvärdhet är hans mycket lästa vandningsberättelse *Aus dem Leben eines Taugenichts* (1826; Ur en dagdrivares levnad, 1899).

Eichhorn, Christopher (1837—89), biblioteksmän, författare, utgav bl. a. Bellmans o. Stagnelius' arb. o. verkade som litteratur- o.

konstkritiker. Bl. arb. *Svenska studier*, I—III (1869—81) o. konstnärsmöngr. i Nordisk Familjebok.

Eichler [ajtj'-], August Wilhelm (1839—87), tysk botanik, framstående växtsystematiker. Huvudarb.: *Bluthendiagrammen* (1875—78).

Eichstätt [ajtj'stätt], stad i delstaten Bayern, s. Tyskl., vid Altmühl, 8,000 inv (1933). Högskola.

Eidem, Erling, f. 2/4 1880, teolog, ärkebiskop. E. var docent i Lund 1913—24, kyrkoherde i Gärdstunga rg24—28, prof. i Lund 1928—31 o. är sed. 1931 ärkebiskop o. Uppsala universitetets prokansler.

Överhovpredikant o. preses i hovkonsistorium sed. 1940. Har medverkat vid utg. av Kyrkobiljett 1917. Bl. arb. *Vår svenska bibel* (1923).

Eiderstedt [aj'-], halvö på Schleswigs v. kust, Tyskland. Bördigt mårskland, omgivet av dyner o. dammar.

Eidfjord, gren av Hardangerfjorden, s. v. Norge. Eidsvatingslagen, den gamla huvudlagen för s.ö. Norge, vars tingsställe var Eidsvold. Endast brottstycken i behåll.

Eidsvold el. Eidsvoll, kommun o. järnvägsstation i s.ö. Norge, Akershus fylke, vid Mjøsens s. ände. Här hölls fordom Eidsvatinget, 1 april o. maj 1814 utarbetade den till Eidsvolds bruk inkallade riksförsamlingen en norsk grundlag (Eidsvoldsförfattningen). Anledningen till dess antagande, 17 maj, firas som norsk nationaldag. Äver ödeläggande bombardemang besattes E. av tyskaner 1940.

Eifel [aj'-], bergstrakt i v. Tyskland, v. om Rhen o. n. om Mosel. Högsta topp: Hohe Acht (746 m).

Eiffel [äfall'], Gustave (1832—1923), fransk ingenjör. Utförde djärva järnkonstruktioner, bl. a. *Eiffeltornet*. Hans undersökningar av luftmotståndet mot plattor ha i hög grad bidragit till flygteknikens utveckling.

Eiffeltornet, fr. *Tour Eiffel* [tor äfall'], en 300 m hög fackverkskonstruktion av järn i tornform, uppfördes av G. Eiffel till världsutställningen i Paris 1889 o. utrustades med hissar till plattformarna på 57, 115 o. 276 m höjd, ävensom högst upp med ett meteorologiskt observatorium. Num. äv. radiostation. Överträffades i sin egenskap av världens högsta byggnad 1930 av skyskrapan Chrysler building i New York. Jfr Empire state building.

Eiger [aj'-], bergstopp i Bernalperna, 3,975 m. Eigtved [ajkf-], Nicolai (1701—54), dansk arkitekt, verksam som hovbyggmästare, särsk. i Köpenhamn, där han arbetade i senbarock o. rokokostil. E. medverkade vid *Christiansborgs* uppförande, byggde *Prinsens Påla*, *Amalienborgs* fyra palats (se bild sid. 43) o. komponerade planen till *Marmorkirksn*.

Eijkman [äjk'-], Christiaan (1858—1930), höll. läkare, prof. i hygien i Utrecht. Fann att beri-beri experimentellt kan framkallas på höns, om dessa utfodras endast med polerat ris, under det riskittillsats (sålunda tydligen inneh. skyddsämnen, senare kallade B-vitaminer) förhindrade, resp. botade sjukdomen. Erhöll 1929 tills. m. F. C. Hopkins nobelpriset i fysiologi o. medicin.

EYkesdalen, natursköa dalgång i Romsdalen, v. Norge, Møre fylke.

Einarsson, Gizur (1508—48), Islands reformator o. förste lutherske biskop.

Einar Tambaksälver, d. 1055, norsk storman, omtalas som Olof Tryggvessonens bågkämpe i slaget vid Svolder. Olof den heliges motståndare; lönnmördades av Harald Härdråde.

Einaudi, I., uigi, f. 1874, ital. nationalekonom o. liberal politiker, prof. i finansvetenskap vid univ. i Turin, ekon. medarb. i *Corriere della Sera* 1900—25, senator 1919, riksbankschef 1945. Blev maj 1947 vice konseljpresident o. budgetminister o. sökte därefter genom energiska åtgärder stabilisera valutan o. hejda inflationen. K. valdes 1948 till Italiens president. Bl. arb. *Gli ideali di un economista* (1921) o. *La terra e l'imposta* (1924).

Eindhoven [äjnfhäfen], stad i prov. Nord-Brabant, i s. Nederländerna, r22,000 inv. (1943). Viktig industristad (Philips radioapparater).

Einhard [ajn'-] (omkr. 770—840), fransk ämbetsman, Karl den stores förtroene, skrev en levnadsteckning över denne (*Vita Caroli Magni*) efter Suetonius' mönster.

Einherjar, enhärjar (isl., de som tillhöra samma härr), i nord. myt. de i strid fallna hjältar, som upptagits i Valhall.

Einschreiben [ajn'irajben], ty., inskriva; rekommendera (brev); pollettera (resgods).

Einsiedeln [ajn'sideljn], köping i Schweiz, kant. Schwyz. Omkr. 8,000 inv. Benediktinerklostret (från 800-t., Schweiz' största byggnad) med undergörande Mariabild är mycket besökt av pilgrimer. I E. finnas de största boktryckerierna o. bokbinderierna i Schweiz.

Einstein [ajn'stajjn], Albert, f. 1879, tysk-schweiz. fysiker, prof. i Zurich 19x2, dir. för Kaiser Wilhelm Institut für Physik i Berlin 1913—33, då han avstattes. Avsade sig då sitt ty. medborgarskap o. emigrerade till För. Stat., där han sed. 1933 är på livstid knuten till Prince ton universitetet (amerik. medborgare 1940). E., som 1922 erhöi nobelpriset i fysik för 1921, är mest bekant genom sin utformning av relativitetsteorin o. en därtill knuten teori för gravitationen, enl. vilken bl. a. himlakropparnas massor ha inflytande på spektrallinjernas svängningstal, så att större massor göra svängningarna långsammare, varigenom linjerna förskjutas åt den röda delen av spektret, Einsteineffekten. För närmare prövning av denna effekt har man i Potsdam uppfört ett särskilt observatorium, *Einsteinobservatorium*. E. har äv. utfört flera betydelsefulla teoretiska undersökningar rörande fotoelektr. effekten, specifikt värme, sambandet mellan elektrodynamiken o. gravitationen m. m. Under Andra världskr. anlätad som marinexpert.

Einthoven [äjnfhäfen], Willem (1860—1927), höll. fysiolog, prof. i Leyden 1886. E. erhöi 1924 års nobelpris i fysiologi o. medicin för undersökningar rörande hjärtats »aktions-Strömmar» o. sin konstruktion av »elektrokardiografens, en mycket känslig galvanometer för registrering av dessa strömmar, vilket möjliggjort en noggrannare diagnos av hjärtsjukdomarna.

Eir, i nord. myt. läkedomens gudinna. Eira, Stihms stånd o. läns sjukhus för veneriskt o. kroniskt sjuka.

Eire [ej'r], iriska namnet på Irland o. sed. 1937 officiellt namn på Irländska fristaten, självständig republik på Irland; i vissa hänseenden förenad med Brittiska samväldet. Omfattar öns s. och v. delar (prov. Leinster, Munster, Connaught o. en del av Ulster). 68,894

kvkm. 2,938,000 inv. (1944), varav 2a tnill. rom. katoliker. Iriskan är nationalsprak, men engelskan är erkänd som officiellt språk. Reg. består av en president, vald för 7 år, en av denne med representationens samtycke utsedd premiermin. o. 6—14 andra min., representationen av en senat med 60 medl., valda för 12 år, o. en deputeradekammare (Dail) med f.n. 138 medl., valda för 5 år. Huvudstad: Dublin. — *Hist.* Rörande E:s uppkomst, se Irland. Det av De Valera nybildade partiet Fianna Fail («Irlands soldater») hade stor framgång vid 1927 års val o. erövrade 1932 majoriteten i parlamentet, varpå han ersatte Cosgrave som premierminister. Konflikt uppstod med England, då Eire vägrade betala räntorna på jordlånerna till detta land, varjämte De Valeras anhängare i parlamentet vägrade avlägga den föreskrivna trötheseden till engelska kronan. Ett tullkrig utbröt, som dock bilades 1934. Genom den 1937 antagna författningen blev Eire en fullt suverän stat. April 1938 undertecknades en överenskommelse med England, som reglerade frågan om räntorna på jordlånerna o. i vilken England avstod från sina kustförsvarspositioner på Eire. Vid valet s. å. behöll De Valera sin majoritet. Det gamla Sinn-Feinpartiets kamporganisation Irlandska republikanska armén (IRA) har förklarats olaglig men har fortsatt sin underjordiska verksamhet. Under Andra världskr. iakttog Eire neutralitet. Vid 1944 års val segrade åter De Valeras parti men förlorade vid valet 1948, varefter en av ledarna för det oppositionella Fine Gael, John Costello, blev premierminister. Eires ansökan om medlemskap i FN avslogs av säkerhetsrådet genom ryskt veto 1946 o. 1947. President sed. 1945 Sean O'Kelly.

Eire ne (grek., fred), i grek. myt. fredens gudinna, en av horerna.

ESriksjökull, utslucknad vulkan på v. Island. 1,963 m.

Elselen [ajs'-], Ernst Wilhelm Bernhard (1791—1846), tysk gymnast, skapare av den tyska barr- o. räckgymnastiken.

Eisen, Matbias (1857—1934), estn. folklorist, filolog o. förf. Gjorde grundläggande samlingar av estn. folklore, vilka donerats till Dorpats univ., där E. var professor.

Eisenach. [ajs'-], stad i delstaten Thüringen, mell. Tyskland. 45,000 inv. (1939). Industristad med vackra omgivningar, besökt turistiskt. I närh. det ryktbara Wartburg.

Eisenhower [aj's'nhä'ö], Dwight, f. 1890, armerik. general (1943), »general of army» (1944), har bl. å. deltagit i organisationen av det amerik. stridsvagnsvapnet. Var chef för en operationsavdeln. inom generalstaben 1933—35 o. militär rådg. på Filippinerna 1935—40. Juni 1942 chef för de amerik. styrkorna i Europa, därefter överbefälh. för de allierade styrkorna med högkvarter i London. E., som planerade o. ledde den allierade offensiven mot Franska Nordafrika nov. 1942, utn. 1/2 1943 till överbefälh. för de allierade i hela Afrika o. Medelhavszoncn. Efter att ha genomfört okkupationen av Sicilien juli 1943 samt inlett invasionen i Italien sept. s. å. förflyttades E. dec. 1943 till London som chef för de allierades invasionshögkvarter. Ledde själv invasionen i Frankrike juni 1944 o. brev utn. s. å. överbefälh. på västfronten. Generalstabschef 1945—48. Rektor vid Columbiainiv. sed. 1948. Utg. krigsminnen. Jfr Andra världskriget.

Eisen und Blut [aj's'en ont blot], ty., »järn o. blod», citat från ett av Bismarcks tal 1862, vari

han yttrade, att tidens stora frågor ej skulle avgöras med tal o. majoritetsbeslut utan med järn o. blod.

EiMeben [ajs'-], stad i delstaten Sachsen-Anhalt, rael. Tyskland (prov. Saehsen, Preussen). 25,000 inv. (1933). Där föddes o. dog Martin Luther.

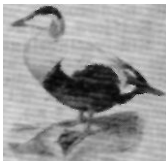
Eisner [ajs'-], Kurt (1867—1919), tysk-judisk socialistisk politiker o. förf. Vid revolutionen i Bayern nov. 1918 blev E. ministerpresident men mördades i jan. 1919.

Eiss, den med ett § en halv ton höjda tonen e — Eiss - iss, den medelst ett dubbelkors (x) två halva toner höjda tonen e.

Ej blöt til Lyst, da., »ej blott till nöje», in-skrift över ridån på Det Kongelige Teater i Köpenhamn; har blivit bevingat uttryck för den sceniska konstens uppgift.

Ej'der, ty. E i d e r, gränsflod mellan Slesvig o. Holstein, mynnande i Nordsjön. — E j d e r - d a n s k a r, anhängare av ett danskt polit. parti på 1840-t., som krävde Slesvigs fullständiga förening med Danmark o. lösgörande från Holstein.

Ejder, *Samate'ria mollissima*, är en vid våra kuster allmän dykand. Hanen om våren utomordentligt praktfull, övervägande vit o. svart, honan brunspräcklig. Efter ruggningen (på sommaren) blir hanen mera Hk honan.

Eje, Anders, författarnamn för A. Essen. Ejek'tor (av lat. *ejicere*, utkasta). I. Strålpump, driven med luft, ånga, vatten etc. o. till sitt arbetssätt närbesläktad med injektorn. Användes som vakuumpump, för utföring av vätskor, för utsugning av aska ur pannrum m. m. Jfr Pump. — 2. Anordning för utslungande av patronhylsor ur gevär m. m.

Ejer BaVnehöj, berg i ö. Jylland; Danmarks högsta punkt. 172 m.

Eju'b el. Ejj'u'b, förstad till Istanbul i n.v. med moské, som brukade användas vid sultanernas regeringstillträde.

Ejubi'ter, härskarätt i Egypten n7r—1250. Ek, kommun i n. Västergötland, Skarab. 1. (past.adr. Ullervad); Hasslerörs landsf.distr., Vadsbo doms. 348 inv. (1947).

Ek, namn på arter av *Querqus-släktet*, av vilka 2 äro inhemska hos oss. Stjälkeken, *Q. rob'n'r* (se bild), ett mäktigt träd med vägrätt utstående nedre grenar o. rundad krona. Knoppar rundtrubbede, blad kortskaftade med hjärtlik bas o. rundade kanflikar, som nå bladhalvans mitt. Ollon långsträckt, ensamma el. några få tillsammans på ett långt skaft. Högsta ålder ca 1,000 år. Nordgräns genom s. Värmland, längs Dalälven till havet o. utined kustnen till s. Hälsingland.

Druveken, *Q. sessilifl'ora*, ett något mindre träd med mera uppåsträvande grenar, har spetsade knoppar, långskaftade blad med kilformigt nedlöppande bas, grundare flikad kant, kortare ollon, ensamma el. gytrade i bladvecken. Förekommer i s. Sverige, spridd upp till Dalsland o. s. Östergötland. Rika ollonår vart 5:e till vart 7:e år. Ekens

ved är grovporig, bård, med breda mäggrålar 0. brun kärna; anv. till möbler, parkettstav m. m.

Eka, mindre, flatbottnad båt.

Eka-, förstavelse, använd av D. Mendelevjev för att beteckna då okända grundämnen, som motsvarade luckor i periodiska systemet: eka-bor (i samma grupp som bor) = skandium, eka-aluminium = gallium o. eka-kisel = germanium. På senare tid ha vissa hypotetiska grundämnen med högre atomnr än uran (jfr Transuroner) på likn. sätt kallats eka-renium, eka-osmium, eka-iridium, eka-platina o. eka-guld.

Ekaätten, medeltida stormansätt, uppkallad efter uppländska godset Eka. Till E. hörde bl. a. Trötte Karlsson (d. 1471 i slaget vid Brunkeberg på dansk sida) o. Cecilia Mänsdotter, Gustav Vasas moder.

Eckbacken, Västergötlands högsta berg, 8 km ö. om Ulricehamn. 358 m.

Eckbälåna, det forna mediska rikets huvudstad, omgiven av sju murar o. med ett praktfullt soltempel. E., som efter rikets fall blev det persiska konungarnas sommarresidens, är num. spårlost försvunnet. På dess plat3 ligger staden Hamadana.

Eckblom, Richard, f. ^{so/10} 1874, språkforskare, prof. i slaviska språk i Uppsala 1921—39. Har förutom avh. o. läroböcker (*Rysk grammatik*, 19 n., 3:e uppl. 1933) utg. humoristiska reseminnen (*Aka tåg 3:e klass*, 1933; *Tur och retur*, 1936; *När tåget slår*, 1943).

Eckblom, Olof, f. ^{*/} 1892, förläkningsman 1926—38. Landskövd. i Jönk. 1. 1938.

Eckbock, *Cerambyx cer'do*, svart, långhornad skalbagge, jämte *Ergates faber* vår största långhorning, förekommer i s. Sverige. Om dagen dold i sina hål i ekstammarna flyger den ut om kvällarna. Larverna svära skadedjur.

Eckbohrn (Eckbo m.), Carl Magnus (1807—81), tulltjänsteman, skriftställare, författare till *Föreläsningar öfver 23,000 främmande ord i svenska språket* (1868; 4:e uppl. 1904 med 60,000 ord; 5:e uppl. 1936 med 100,000 ord).

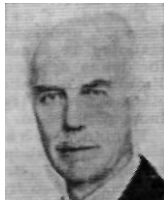
Eckby, 1. (Egby), kommun på Ö. Öland, Kalm. 1. (past.adr. Tingsdal); Borgholms landsf.distr., Ölands doms. 172 inv. (1947). — 2. Kommun i n. Västergötland, Skarab. 1. (past.adr. Ekbyvall); Hasslerörers landsf.distr., Vadsbo doms. 368 inv. (1947).

Ekdahl, Nils Johan (1799—1877), präst, histor. samlare, utgav 1835—42 *Christiern II:s arkiv. Handlingar rötande Severin Norby* (4 dir).

Eke, kommun på s. Gotland, Gotl. 1. (past.adr. Autsarve); Hemse landsf.distr., Gotl. doms. 199 inv. (1947). Medeltida kyrka.

Ekeberg, Carl Gustaf (1716—84), sjökapten i Östindiska kompaniets tjänst, skepps-läkare, reseskildrare. Förf. *Ostindisk resa 1770—71* (1773).

Ekeberg, Birger, f. N>., 1880, rättslärd, prof. vid Sthlms högskola 1907, led. av lagberedningen 1909—25, ordf. 1927—31, justitieråd 1925—27, president i Svea hovrätt 1931—47, riksmarskalk sed. 1947. Justitieminister i De Geer- von Sydows ministär 1920—21, i Tryggvers ministär 1923—24. Ordf. i Sthlms högskolas styrelse sed. 1927, i Hand- delshögskolans sed. 1939, i AB. P. A. Norstedt & Söner sed. 1944 > AB. Sveriges litogr. tryckerier o. Nobelstiftelsen sed. 1947 m. m. Led. av Sv akad. 1945.

Ekeberga, kommun i mell. Småland, Kronoh 1. (past.adr. Kosta); Kosta landsf.distr., Ö. Värends doms. 1,648 inv. (1947). Glasbruk.

i. Ekeblad, Johan (1629—96), hovman, diplomat, har efterlämnat tidsmålade *Bref* (utg. 1911, 1915).

2. Ekeblad, Klas, d. y. (1708—71), sonson till J. E., greve, statsman, diplomat. Slöt sig tidigt till hattarna; riksråd 1746 o. kanslipresident 1761; avgick efter mössornas seger 1765 men blev ånyo kanslipresident 1769 efter deras fall. En ren karaktär o. god fosterlandsvän men utan större statsmannabegåvning.

Ekeby, 1. Kommun på mell. Gotland, Gotl. 1. (past.adr. Barlingbo); Roma landsf.distr., Gotl. doms. 307 inv. (1947). — • Kyrka, huvudsakl. av gotisk karaktär med medeltida målningar. — 2. Kommun i n.v. Skåne, Malmöh. 1.; Ekeby landsf.distr., Luggude doms. 3,317 inv. (1947). — 3. Kommun i n.v. Uppland, Upps. 1. (past.adr. Upplands Ekeby); Ölands landsf.distr., Upps. 1:s n. doms. 852 inv. (1947). — 4. Kommun i n.ö. Närke, Örebro 1. (past.adr. Sköllersta); Glanshammars landsf.distr., Östernärkes doms. 1,373 inv. (1947). — 5. Församling i Linköpings stift, omfattar Boxholms köping, 4,153 inv. (1947), därav i Ekeby n. kyrkobokf. distr. 87C o. i Ekeby s. kyrkobokf. dist. 11. 3i77.

Ekebyborna, kommun i n.v. Östergötland, Östergöt. 1. (past.adr. Österstad); Borensbergs landsf.distr., Aska, Dals o. Bobergs doms. 573 inv. (1947).

Ekebybruk, kakelfabrik o. tegelbruk i mell. Uppland, nära Uppsala. Ag. Uppsala-Ekeby AB. Ekebyholm, egendom i s. Uppland, Rimbo kommun. Nuv. slottet uppf. på 1600-t. för Bengt Oxenstierna (Resare-Bengt); ombyggt på 1700-t.

Ekebyhov, gods på Ekerö, Ekero kommun, Sthlms l. E. bildades 1620 av riksrådet Clas Horn o. tillhör sed. 1790 släkten Ihre.

Ekeland, Arne, f. 1908, norsk målare av surrealistisk läggning.

Ekelund, Jakob (1790—1840), skolman, läroboksförfattare. Hans läroböcker i svensk o. allmän historia, utkomna i tills. 65 uppl., spelade under nära 50 år en grundläggande roll.

Ekelund, Vilhelm, f. ^{14/10} 1880, författare, fil. hed.dr. i Lund 1937. Har utg. diktsamlingar (*Vårbris*, 1900, *Melodier i skymningen*, 1902, *Dityramber i aftonglans*, 1906, m. fl.), innehållande bekännelselyrik o. romantiskt färgad, skånsk landskapspoesi, samt prosaskrifter (essäer o. aforismer), i vilka han givit uttryck åt en av antiken o. Nietzsche, senare av Goethe o. Emerson påverkad livsuppfattning (*Antik ideal*, 1909, *Attiskt i fågelperspektiv*, 1919, *Levnadsstämning*, 1925, *Lyra och Hades*, 1930, *Concordia animi*, 1942, *Atticism—humanism*, 1943, m. fl.). Erhöll 1944 Bellmanspriset.

Ekelöf, Gunnar, f. ^{15/}, 1907, författare. I sin dröm- o. mytstämda lyrik representerar E. surrealismen i svensk diktning: *Sent på jorden* (i932), *Dedikation* (1934), *Sorgen och stjärnan* (1936), *Köp den blindes sång* (1938), *Non serviam* (1945). Äv. prosa: *Vandringar* (1947).

Ekenäs, fi. Tammi s a r i, hamnstad i s. Finland, Nylands l., vid en vik av Finska viken. 4,000 inv. (1942).

Ekenäs, gods i mell. Östergötland, ö. om Linköping. Slottet (se bild å nästa s'da) uppfördes av G. Baner under i500-t:s andra hälft o. ombygdes delvis på 1600-t. Restaurerat 1832. Till 1937 i ätten Klingspors ägo.

E'ker, hjälpinne. Ekranan utgå i en krans från hjulnavet o. utgåra stöd för hjulringen, vari deras motsatta ändar äro fastade.

Eker, kommun i n. Närke, Örebro l. (past.adr. Örebro); Örebro landsf.distr., Östernärkes doms. 343 inv. (1947).

Ekerö. 1. Kommun i n.ö. Södermanland, Sthlnis 15 Färentuna landsf.distr., Sollentuna o. Färentuna doms. 1,622 inv. (1947) — 2. Ö i ö. delen av Mälaren, omgiven av Björkfjärdarna, Ekeröfjärden, Långtarmen o. Hovgårdsfjärden. 62 kvkm. S. delen tillhör E. kommun, n. delen Munsö kommun.

Ekenäs slott.

Ekeskog, kommun i n.ö. Västergötland, Skarab. l. (past.adr. Moholm); Tidans landsf.distr., Vadsbo doms. 345 inv. (1947).

Eklora, sammanfattande beteckning för de växter, vilka med eken från söder invandrat till vårt land, t. ex. lönn, mistel, murgröna.

Ekg, förkortning för rfektorAardiogram.

Ekholm, Nils Gustaf (1848—1923), meteorolog, 1914—18 prof. vid o. chef för Statens meteorol. centralanstalt. Organiserade vårt lands stormvarningsväsen.

Ekholmen, gods i s. Uppland, Veckholms kommun, nära Mälaren. Den nuv. huvudbyggnaden uppfördes 1736—48 o. fick sina hörntorn vid en restaurering av F. W. Scholander. Under 1600-t. fanns på E. en präktig renässanssträdgård.

Ekipage [-pa'sj] (av fr.), utrustning; finare åkdon med hästar o. betjäning; ryttare med häst.

Ekipagedepartement, avdelning av sv. örlogsvarvs förvaltning, handhar transportväsendet, fartygens sjömansmässiga utrustning m. m.

Ekipera (av fr.), utrusta; förse (sig) med kläder; bemanna (ett fartyg).

Ektivok [-vä'k] (fr. *équivoque*, av lat. *ae'quus*, lika, o. *vox*, röst), tvetydigt, oanständig.

Eklampsi' (av grek. *eklam'pein*, blänka till), krampfall med medvetlöshet, som kunna uppträda under havandeskap cl. i samband med förlösning, förlösningskramp. Användes äv. om motsvarande symptom vid urinröfning o. hos barn i samband med t. ex. näringsrubbingar o. infektionssjukdomar.

Eklatant' (fr. *éclatant*, av *éclater*, spridas), glänsande, påfallande, uppseendeväckande. — *Eklater* a, tillkännagiva (förloving).

Eklecticis'm' (av grek. *ekWgein*, utlocka), filosofisk metod att pröva olika läror o. ur dessa upptaga det bästa; äv. beteckning för riktningar inom filosofi o. konst, som sakna egenart o. av olika förebilder söka skapa någonting helt.

Eklips' (grek. *ek'leipsis*), förmörkelse.

Ekliptikan (av grek. *eklé'pein*, utelägna), jordens bana kring solen; bildar en vinkel av 23°27' med himmelskvatorn.

Eklög [-lä'g] (grek. *ekloge'*), utvalt stycke, valdikt; diktsamling; en senare benämning på Vergilius' herdedikter (*Bucolica*), därav äv. beteckning för herdedikt i allmänhet.

Eklund, Pehr Gustaf (1846—1911), teolog, 1882 prof., 1893 domprost i Lund; påverkad av Ritschl hävdade E. en evangelisk utveckling av lutherdomens innersta väsen. Bl. arb. *Den apostoliska tron i Martin Luthers katekesutläggning* (1897—99). E. var äv. framstående som religiös talare.

Eklund, Oskar (1861—1940), nykterhetsman, boktryckare, införde bländbandsrörelsen i Sverige 1883. Var chef för Goodtemplarorden

i Sverige 1906—09. Led. av AK 1894—1905 o. av FK 1910—18 (liberal).

Eklund, Johan Alfred (1863—1945), teolog, biskop i Karlstad 1907—38. Jämte E. Billing o. M. Björkquist grundare o. ledare av den unkyrkliga rörelsen, vars fansäng (*Fädernas kyrka*) han skrivit. Bl. arb. *Kyrkans dr. Andelivet i Sveriges kyrka o. Vår kyrkspsalm* (1915). Kulturpolitisk författare. Tillhörde psalmbokrevisionens ledande krafter.

Eklund, Ernst, f. 9/11, 1882, skådespelare, teaterchef, ledare för Blancheteatern 1917—26, Komediteatern 1923—38, Konserthusteatern 1926—27, Skansenteatern 1934—45 o. Ocars-teatern 1938—41. Har särsk. framställt resonör- o. älskarrollcr. Hans hustru Alice E. f. U d gren, f. 21/7 1896, har företrädesvis uppträtt i lustspel.

Eklund, Rudolf, f. 19/8 1883, jurist, justitieråd 1927, verkst. dir. i Sv. Personalpensionskassan sed. 1941, ordf. i Trafik. AB. Grängsberg—Oxelösund sed. 1944 o. i Svenska cellulosaföreningen sed. 1945.

Ekläre'ra (av fr.), festligt upplysa.

Ekman, urspr. värmländsk släkt:

1. Ekman, Gustaf Henrik (1774—1847), grosshandlare i Göteborg, om vars utveckling han inlade stor förtjänst.

2. Ekman, Gustaf (1804—76), som till G. H. E., bruksidkare, verkade för lancashiremetodens användning i Sverige.

3. Ekman, Johan Oskar (1812—1907), brorson till G. H. E., göteborgsk affärsman, donator; delägare i firman D. Carnegie & Co. Varm nykterhetsvän var E. en av upphovsmännen till »Göteborgssystemet». Många donationer till fosterländska, kulturella o. filantropiska syften, främst till Göteborgs högskola.

4. Ekman, Johan Jakob (1815—1908), som till G. H. E., affärsman, ledare av firman Ekman & Co i Göteborg. Främst, kommunalpolitiker var E. 1869—87 ordf. i Göteborgs stadsfullm. Mångårig riksdagsman.

5. Ekman, Axel (1869—1939), sonson till G. H. E. i ämbetsman, politiker, verkst. dir. i AB. Finspångs styckebruk 1893—1917, riksgäldsfullmäktigt 1912—17, landshöv. i Skarab. 1. 1917—35. Liberal led. av AK 1903—17.

6. Ekman, Walfrid, f. 7/5 1874, professor i mekanik o. matematisk fysik i Lund 1909—39, har särsk. utforskat havsströmarna.

Ekman, Robert Vilhelm (1808—73), finl. målare. Utförde folklivsbilder m. m.

Ekman, Erik Jakob (1842—1915), frikyrkoledare, Sv. missionsförbundets förste ordf. (1878—1904). Led. av AK 1885—87 o. 1891—96.

Ekman, Carl Daniel (1845—1904), ingenjör, uppfann 1874 sulfitletoden för framställning av kemisk trämassa, anlade fabriker för denna uppfinnings utnyttjande i England, Frankrike o. Italien. Den efter E. uppkallade Ekmanfonden (1927) understöder forskning inom pappers- o. cellulosaindustrien.

Ekman, Johan August (1845—1913), teolog, ärkebiskop 1900. Påverkad av bibelteologen J. T. Beck var E. en av våra första målsmän för en frisinad biförelskning.

Ekman, Carl, f. 7/8 1868, skeppsmaklare i Visby, skeppsklarare 1890—1945, tysk konsul 1901—45.

Ekman, Carl Gustaf (1872—1945), politiker, tidningsman. Efter det gamla frisinade partiets sprängning 1923 var E. ledare för det förbudsfrisinade partiet till 1933. Statsminis-

ter juni 1926—okt. 1928 samt juni 1930—aug. 1932. E:s avgång som statsminister o. partiledare framkallades av E:s o. partiets samröre med Ivar Kreuger. I.ed. av FK 1911—28, av AK 1929—33.

Ekman, Wilhelm (1875—1946), industriman, disponent vid Korsnäs sågverks AB. 1908, dess verkst. direktör 1924—42.

Ekman, Johannes (N^o a n n e s), f. ¹³/₁₀ 1877, industriman, verkst. dir. i Svenska trävaruxportföreningen 1928—48.

Ekman, John, f. 2/7 1879, industrimän, som kraftigt bidragit till Ångermanälvens trävaruindustri utveckling. Sed. 1907 verkst. dir. i Dynas AB. o. Wäija AB. o. sed. 1931 ären i Svanö AB.

1. Ekman, Gösta (1890—1938), skådespelare. 1913—25 vid Svenska teatern i Sthlm, 1926—30 som skådespelare vid o. meddirektör för Oscarsteatern samt 1931—35 som ledare av Konserthus-teatern o. Vasateatern. E. var en publikgunstling av stora mått o. han räknas till de största bland våra skådespelare. E. genomförde en rad geniala karaktärsstudier i såväl klassisk som modern dramatik (i: Raynalds iGraven under triumfbågen», 1924, Hj. Bergmans »Patrascket», 1928, R. Josephsons »Kanske en diktare», 1932, Shaksperes »Hamlet», T934, m. fl.). Utg. 1928 *Den tänkande August* (självbiografisk). Den 1938 stiftade Gösta Ekman minnesfond utdelar årl. ett pris till en scenisk konstnär. 1942 utgav Per Lindberg en biografi över E.

2. Ekman, Hans (H a s s e), f. ¹⁰/₉ 1915, den föreg.:s son, regissör o. skådespelare. Bl. filtr. *Medan porten var stängd* (1946).

E'ko (grek., genljud). 1. Echo, i grek. myt. en bergnymf, som tynade bort av olycklig kärlek till Narkissos, så att slutl. blott hennes stämma återstod. — 2. Ljudets återkastning mot en så avlägsen bergvägg el. dylikt, att örat uppfattar det som en upprepning av det ljud, varav det direkt nåtts. Jfr Genljud.

Ekoln, Mälarens nordligaste fjärd, står i s.ö. över Skofjärden o. Skarven genom Almarestaket i förbindelse med Mälaren. I E. mynnar Frysisån.

Ekolod, apparat för mätning av havsdjup genom bestämning av den tid (e k o t i d e n), som åtgår för att ett omedelbart över vattenytan frambringt ljud el. ultraljud efter reflexion mot havsbotten skall återkomma till ytan. E. har undanträngt äldre metoder för djuplodning. Jfr Ekoradio.

Ekologi' (av grek. *ö-t'kos*, boning, o. *lo'gos*, lära), läran om de levande varelsernas förhållande till de yttre levnadsbetingelserna, klimat, andra levande varelser osv. Kan äv. betecknas som biologi i inskränkt bemärkelse.

Ekolsund, gods i s. Uppland, Husby-Sjutolfts kommun, Upps. l., beläget vid innersta delen av Ekolsundsviken av Mälaren. Det beboddes ofta av Vasafamiliens medlemmar o. ägdes av släkten Tott under 1600-t., då de båda huvudbyggnaderna uppfördes o. en av Jean De la Vallée o. Nic. Tessin d. ä. komponerad, storsludad, nu mycket förfallen trädgård anlades. Vistelseort bl. a. för Gustav III.

Ekonom [-näm] (av grek. *Si'kos*, hus, o. *no'mos*, förvaltning), förvaltare, hushållare. — Ekonomi', hushållning, penningställning.

Ekonomibyggnader, hus som höra till ett lant-hushåll, ss. stall, ladugård, förärdshus m. m.

Ekonomidepute'rade, benämning på de riksdagsledamöter, som handha värden om Andra kammarens ekonomiska angelägenheter.

Ekonomi'e doktor, akademisk grad, införd vid Handelshögskolan i Sthlm 1946. Skall äv. införas vid Handelshögskolan i Göteborg.

Ekonomi'k, annat namn på nationalekonomi. Ekonomimål, mål, rörande den allm. hushållningen.

Ekonomirätt, sammanfattningen av rättsnormerna rörande den allm. hushållningen o. den medborgerliga näringsverksamheten. Ekonomise'ra, hushålla, leva sparsamt.

Ekono misk, som avser hushåll(ning); (kraft)besparande; sparsam.

Ekonomiska och sociala rådet, ett av FN:s huvudorgan. Jfr Förenta nationerna.

Ekonomisk besiktning, en tid efter annan företagens besiktning å offentliga (publika) hemman till utronande av jordens hävd o. husens tillstånd.

Ekonomisk examen avlägges vid handelshögskolorna i Sthlm o. Göteborg. En påbyggnad på denna utgör ekonomisk magisterexamen o. ekonomie licentiatexamen.

Ekonomisk fart, den fart, med vilken ett fartyg, motorfordon el. flygplan tillryggaläger längsta möjliga sträcka under utnyttjande av minsta möjliga drivmedelsmängd.

Ekonomisk förening, sådan förening, som har till ändamål att främja medlemmarnas ekonomiska intressen, t. ex. konsumtions- o. produktionsföreningar, bostadsföreningar. Dyl. förening kan vinna rättskapacitet genom registrering hos K. B. (Lag 22, 1911 med sen. ändr.)

Ekonomisk geografi, gren av geografin, som behandlar frågor rörande jordens näringsliv o. staternas roll i världsbushållningen. Kallades tidigare handelsgeografi.

Ekonomisk historia, gren av historien, som behandlar försörjningsproblemen genom tiderna. Banbrytare för den ekonomiska historien i Sverige ha H. Forssell o. E. Heckscher varit. Sed. 1929 finnes vid Sthlms högskola Ekonomisk-historiska institutet för utforskning av hithörande frågor.

Ekonomisk karta åskådliggör fördelningen av åker, äng, skog etc, hemmans- o. skiftesgränser, samfärdsleder o. d. på ett visst område.

Ekonomisk lagstiftning, vanlig benämning på den lagstiftning rörande rikets allmänna hushållning, som enligt Regeringsformen § 89 tillkommer K. Mt ensam, i motsats till befogenheten att stifta allmän civil- o. kriminallag m. m., som enligt § 87 tillkommer K. Mt o. riksdagen gemensamt. Gränserna mellan de båda slagen av lagstiftning äro vaga.

Ekonomisk översikt, en av Kommerskollegium sed. 1921 utgiven kvartalspublikation över det ekonomiska läget i Sverige o. utlandet.

Ekonomist'er, dets. som fysikotrar.

Ekoradio, apparat för bestämning av såväl avstånd som riktning till icke synliga föremål med hjälp av radiovågor (ultrakorta vågor). Grundar sig på automatisk bestämning av den mycket korta tid, som åtgår för att en utsänd radiosignal skall reflekteras mot föremålet o. återkomma till apparaten (jfr Ekolod). Riktningen erhålles samtidigt med hjälp av automatiska pejlapparater (jfr Radiopejling). Användes för att lokalisera fientliga flygplan o. sjöstridskrafter samt i civil sjö- o. luftfart: eng. radiolocator; amcr. radar (av radio rfetecting and ranging), den senare benämningen antagen i Sverige.

Ekorrapor, dets. som kloapor.

Ekorrbär, art av örtsläktet *Majanthemum*. Ekorrdjur, *ScieurVade*, familj av mycket grant färgade gnagare med cylindrisk, hårig svans. De äro utbredda över hela världen utom i Australien o. på Madagaskar. En del, såsom vanliga ekorren o. flygande ekorrar, lever i träd.

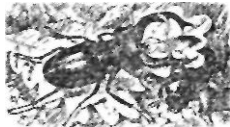
Ekorre, *Sciu'rus vul-ga'ris*, ett ekordjur, som hos oss förekommer över hela den skogklädda delen av landet. Om sommaren rödbrun med likafärgad el. mörkbrun till svart svans. Om vintern grå till pärlgrå, svansen dock vanl. som på sommaren. Allätare, lever dock mest av barkskoasfrö. Gör stundom skada på växande skog. Skinnat kan beredas till grävverk.

Ekotyp, en efter omgivningen anpassad växt-el. djurtyp el. djurras. Jfr Ekologi.

Ekoverk el. fjärrverk, en från orgeln avskild del, anbragt på långt avstånd (på kyrkvinden el. dyl.) för att frambringa svaga toner. Står genom en kabelledning i förbindelse med orgelns spelbord, där en särskild manual (äv. kallad ekoverk) finns för spelningen av ekoverket.

Ekoxe, *Luca'nus cer'vus*, stor skalbagge från våra s. o. mell. landskap, mest bekant för sin mycket utpräglade formskillnad mellan könen, i det hanen har långa hjorthornslänkande käkar, medan honan har helt korta sådana (jfr Dimorf). Hanarna utkämpa med tillhjälp av sina käkar våldsamma strider om honorna. Larven lever i murkna ekstubbar o. behöver åtminstone 4 år för sin utveckling. Puppstadiet varar ett år. Den fullbildade skalbaggen lever endast omkr. en månad.

e. Kr., förkortning för efter Kristi födelse. Ekrase'ra (fr. *écraiser*), krossa, förinta.

E'kron, filisteiskt skt, omtalad i GT o. i de assyr. konungarnas inskrifter som huvudsäte för Beelsebuldrykan.

Ekse'm (grek. *ek*, ut, o. *zeln*, koka), ytlig inflammation i huden, kan orsakas av yttre hudretning el. av inre orsaker, är av mycket växlande utseende o. utbredning. Ett stort antal eksem böttna i allergiska rubbningar. Utmärkes av gruppvis uppträdande knutor, blåsor el. rodnad, av tunna fjäll, täckta el. vätskeavgivande, ofta med gula el. bruna kruster belagda fläckar. Åtföljes oftast av besvärande klåda.

Ekshärad, kommun i n.ö. "Värmland, Värml. l.; Ekshärads landsf.distr., Älvdals o. Nyeds oms. 6,071 inv. (1947).

Eksjö, stad i det inre av småländska höglandet, Jönk. l.; N. och S. Vedbo oms. 9,127 inv. (1947). Högre allm. läroverk. Förläggningsort för Jönköpings-Kalmar reg. (1 12) o. Göta ing.kår (Ing 2). Öbetydlig industri. Es:s n. del är en ålderdomlig prägel, den s. är efter en brand 1856 modernt återuppbbyggd. E. är stad sed. börj. av 1400-t. Det brändes av danskarna 1568 o. återuppbbyggdes n.v. om sin urspr. plats. Stadsvapen, se bild. — Namnet (skrivet *Ekesie* 1313) av *eke* 'ekskog' o. *sjö*.

Eksjö landskommun i n. Småland, Jönk. l.; Eksjö landsf.distr.. N. och S. Vedbo oms. 1,017 inv. (1947). Inkorporerad med Eksjö Vi 1948.

Ekspinnare, *Lasiocam'p'd, quer'cus*, en stor, luden spinnarefjäril. Hanen övervägande chokladbrun, honan brunlug. Den stora brunlugna larven påträffas på allehanda växter, t. ex. på krusbärsbuskar o. ekar.

Eksta, kommun på s.v. Gotland, Gotl. l. (pas adr. Stjärnarve); Klintehamns landsf.distr., Gotlands oms. 546 inv. (1947).

Ekstock, mindre, flatbottnad roddbåt med tvär för- o. akterstäv.

Ekstrand, Eric Einar, f. 22/i, 1880, diplomat, envoyé i Buenos Aires 1925—31, därefter till 1939 direktör för opie- o. sociala sektionerna i N. F. Ledare av sv. Samara-expeditionen 1921—22, 1924—26 N. F.-delegat för den grek.-turk. folkutväxlingen. Led. av FN:s kommitté för minoritetsskydd 1947. Memoarer: *Jorden runt på trettio år*, I—II (1944—45).

Ekström, Per (1844—1935), landskapsmålare. E. vistades 1876—90 i Frankrike o. under senare år huvudsakl. på Oland, där han med förkärlek återgivit den soliga, fuktiga atmosfären.

Ekström, Märta, f. 7/vj 1899, skådespelerska, 1922—45 o. sed. 1948 vid Dramatiska teatern.

Ekströmer, Karl Johan (1793—1860), läkare, prof. i kirurgi vid Karol. inst.; som generaldir. över rikets lasarett (1837) o. ordf. i Sundhetskollegium (1849—60) inlade E. stora förtjänster om ordnandet av rikets medicinalanläggningar. Adlad 1836 (hette förut Ekström).

Ektag-Altaj', bergskedja i v. Mongoliet, n.ö. om Dsungariet. När 2,000—3,000 m ö. h.

Ektoderm' (av grek. *ekto's*, utanför, o. *der'ma*, hud), vetenskapligt namn för det yttre groddbladet. — Ektoderm'al'a organ äro sådana organ, som härstamma från det yttre groddbladet hos den s. k. gastrularlarven. Dessa organ äro i huvudsak: huden, nervsystemet, delar av sinnesorganen, främsta o. bakersta delen av tarmkanalen. Huruvida äv. delar av skelettsystemet hos ryggradsdjuren äro ektodermala, är omtvistat.

Ektomi' (av grek.), operativt, fullständig avlägsnande av ett organ, t. ex. gallblåsa, njure.

Ektoparasit'er (av grek. *ekto's*, utanför), beteckning för sådana parasitiska djur, vilka i huvudsak leva på kroppsyttan av sina värddjur. Dyl. parasiter äro ofta rikt utrustade med hakar, sugskålar el. dyl., varmed de hålla sig fast.

Ektoplas'ma (av grek. *ekto's*, utanför, o. *plas'ma*, det bildade), det yttliga lagret i cellens protoplasma el. cellkropp.

Ektorp, gods l. ö. Södermanland, Västerhaninge kommun, fideikommiss inom ätten Cederström. 1,433 ha.

Ekumen'isk (av grek. *öi'kein*, bebo), som rör den bebodda världen; allmän, gällande för hela kristenheten. — Ekumen'iska möten kallas de möten, där den kristna kyrkan är representerad i sin helhet. Som ekumeniska möten i klassisk mening räknas de 6 å 8 första, vilka sammankallades genom kejsarlig myndighet o. där huvudsakl. de brännande lärofrågorna om treenigheten o. Kristi person avhandlades. Särsk. märkliga i kyrkans historia äro mötena i Nicæa 325, Konstantinopel 381, Efesos 431 o. Calcedon 451. Enl. romersk uppfattning räknas hit äv. Laterankonsiliet 1213, reformkonsiliet i Trident 1545—63 o. Vatikanconsiliet 1869—70 (det 20:e) m. fl. — Till de ekumeniska mötena kan i viss mån räknas Allmänkyrkliga världskongressen i Sthlm 1925, vilken tillkom på initiativ av ärkebiskop Söderblom o. omfattade c:a 600 ombud från hela den protestantiska kristenheten samt grek.-kat. kyrkan.

Ekumenisk patriark kallas sed. omkr. 500 patriarken i Konstantinopel (Istanbul), som därmed i princip tillerkändes överhöghet över hela den grek.-katolska kyrkan.

Ekwall, Eilert, f. 8/i 1877, språkman, prof. i engelska i Lund 1909—41. Betyd. insatser i den eng. ort- o. flodnamnsforskningen (*The place-names of Lancashire*, 1922).

Ekvation (av lat. *aequa're*, göra lika), likhet

mellan två matematiska uttryck innehållande en el. flera obekanta storheter. Vid en ekvation med en obekant el. vid ekvationssystem med lika många ekvationer som obekanta kunna de obekanta i allm. blott antaga fullt bestämda värden, ekvationernas rötter; att bestämma dessa kallas att »lösa ekvationerna». Vid algebraiska ekvationer äro dessa uppbyggda medelst de 4 räknesätten o. potenser. Förekomma andra operationer såsom trigonometriska uttryck, logaritmer m. m. säges ekvationen vara transcendent. En algebraisk ekvation har lika många reella el. komplexa rötter som ekvationens grad, vilken angives av exponenten till den obekantas högsta potens.

Ekvator (av lat. *aequare*, göra lika) till en med given axel försedd sfär (jorden el. stjärnhimlen) är den storcirkel, som ligger i ett mot axeln vinkelrätt plan o. på lika avstånd från polerna. Jordens ekvator kallas äv. dagjämningens linje.

Ekvatoria'l, en astronomisk tub, vridbart fästad i ett stativ, som medelst ett urverk vrider sig runt en med jordaxeln parallell axel, så att stjärnorna stå stilla i dess synfält.

Ekvatorialströmmar, 1. luftströmmar i övre luftlager, som gå från ekvatortrakterna mot polerna. — 2. Värma havsströmmar, som gå från ekvatortrakterna mot polerna.

Ekvatorshöjd, vinkeln mellan en orts lodlinje o. jordens axel; erhålles genom att subtrahera polhöjden från 90°.

Ekvecklare, *Tor'rix virida'na*, en helt grön vecklareffjäril, vars larver på försommaren ofta alldeles kaläta ekarna.

Ekvilibrist' (av lat. *aequiWbrium*, jämvikt), en som kan hålla jämvikten; lindansare.

Ekvinoktia'len (av lat. *ae'quus*, lika, o. *nox*, natt), himmelskvatorn. — Ekvinoktialpunkterna, dagjämningpunkterna. — Ekvinoktialstormar, dagjämningstormar.

Ekvino'ktium (av lat. *ae'quus*, lika, o. *nox*, natt), dagjämning.

Ekvipollens' (av lat. *ae'quus*, lika, o. *polle're*, förmå), liktydighet.

Ekvivalens' (av lat. *ae'quus*, lika, o. *vale're*, gälla), likvärdighet. — Ekvivalent', likvärdig, fullt motsvarande.

Ekvivalenser el. ekvivalentvikt, viktmängder av olika ämnen, vilka motsvara varandra vid kemiska reaktioner; angivas med syrets ekvivalentvikt satt till 8. Utgöra vanl. en jämn bräddel av molekylvikten; för jonreaktioner o. vid elektrolys lika med kvoten mellan molekyl- el. atomvikten o. atomvärdet.

el-, prefix, användes som förkortning? för elektrisk, elektricitets- o. elektro, ex. elverk, elmätare, ellok.

Elabore'ra (lat. *elabora're*), utarbета.

Elaeagna'ceae, växtfamilj, buskar o. träd med tät beklädnad av stjärnlika, silvergullande el. rostbruna hår. Blommor vanl. fyrtaliga, kronlösa, två- el. enkönade. Frukttblod ett enda; frukt nöt, tätt omsluten av den rörformade, vid mognaden köttiga blomblotten. Hit höra släktena *Elaeagnus* o. *Hippophae*.

Elaeagnus, växtsläkte (fam. *Elaeagnaceae*), 12 arter på n. halvklotet. Många arter allmänt odlade prydnadsbuskar, hos oss särsk. *E. argentea*, silverbuske, med oansenliga gula blommor o. silvergrå blad.

Elae'is, palmsläkte, 2 arter. Viktigast är *E. guineensis*, oljepalmen (tropiska Västafrika o. ö. kusten av Sydamerika), med fjäderlikt delade blad. Han- o. honblommor i skilda, rikt sammansatta ställningar. Frukt plommonlika, gulröda; ur köttet utvinnes gult palmfett. Ur kärnorna, som utgöra Västafrikas för-

nämsta handelsartikel, pressas palmkärnolja; denna liksom palmfettet har stor användning som näringsmedel o. för tvål- o. ljusfabrikation.

Ela'm, det fornsemitiska namnet på landet ö. om nedre Tigris, n. om Persiska viken, av grekerna kallat Susa. Befolkningen kallades elamiter. E. hade en kort tid övertälad över Babylonien till omkr. 2250 f.Kr.

Elan [ela'8], fr. omlopp; lyftning, hänförelse.

Elandantilop el. gantilop, *Taurotragus oryx*, en

mycket stor (med svansen nära 4 m lång) antilop, med täml. raka, bakåtriktade, spiralvridna horn högst upp på pannan. Kroppen klumpig o. ovig, halsen kort o. undersäsig, huvudet stort. Svansen liknar en oxsvans. Huden bildar en stor hudfäll under halsen (dröglapp). Förekommer i Östafrika o. sällsynt i Sydafrika.

ELAS, namn på den grekiska nationella befrielseerörelsens militära organisation. Jfr EAM.

Elasticitet (av grek. *elaste's*, pådrivare), tånjbarhet, tójbarhet, fjädringsförmåga. — Fys. Fasta kroppars egenskap att under verkan av bestämda krafter undergå bestämda formförändringar samt att efter kraftens upphörande återtaga den ursprungliga formen. Härvid får icke i någon punkt användas en dragning el. ett tryck, som per ytenhet Överskrider ett visst högsta värde, benämnt elasticitetsgränsen. I annat fall återtager kroppen icke sin ursprungliga form, varjämte materialets elasticitet vid nya påkänningar ändrar karaktär. Ett ämnes elastiska egenskaper provas genom att ett stav- el. trådformigt prov utsattes för dragning el. tryck. Den längdförändring mätt i mm, som varje mm av provet får, då belastningen är 1 kg på varje mm² av provets tvärsnitt, kallas ämnets elasticitetscoefficient, o. dennas omvända värde kallas dess elasticitetsmodul. Samtidigt med att träden förlänges, minskas varje mm av dess diameter ett visst belopp; detta dividerat med elasticitetscoefficienten är en annan för ämnets elasticitet utmärkande konstant, Poissons elasticitetskonstant.

Elastisk (av *elasticitet*), tånjbar, tójbar, fjädrande.

Elastisk vävnad, bindesubstansvävnad, som består av grenade, gulaktiga, starkt ljusbrytande elastiska trådar el. av med hål genombrutna elastiska hinnor o. förekommer i slemhinnor, blodkärlens väggar, i elastisk brosk m. fl. vävnader o. organ.

Elatias, berg i mell. Grekland, det forntida Kitairon. 1.410 m ö. h.

Elati'vus, en kasus i finskan.

El'ba, ö i Medelhavet, mellan Korsika o. ital. fastlandet, tillhör ital. prov. Wvorno. Bergig men väl uppodlad. 224 kvkm, 30,000 inv. Huvudort: Portoferraio. — E. var efter Napoleon's första tronavsägelse ett suveränt furstendöme; han uppehöll sig där maj 1814—febr. 1815. Öckuperat av tyskarna 1943—44.

El'be, tjock. Labe, en av Tysklands största floder; uppriper på s. sidan av Riesengebirge o. utfaller vid Hamburg i Nordsjön. 1.165 km. De förnämsta bifloderna äro: fr. h. Iser, Elster, Havel, fr. v. Moldau, Eger, Mulde, Saale. Segelbar från Moldaus inflöde. Genom talrika kanaler i förbindelse med de nordtyska vattenvägarna o. Östersjön. Jfr Ems.

El'berfeld [-fält], till 1930 stad i v. Tyskland.

Sammanslogs med Barmen o. andra orter till en stad, Wuppertal (se d. o.).

Elbe-Travekanalen [-trafe-l-, utgår från Lauenburg vid Elbe o. mynnar i Travé strax s. om Lübeck. 67 km. Färdigbyggd 1900,

Elbeuf [-böff], stad i n. Frankrike, dep. Seine-Inferieure, vid Seine. 18.000 inv. (1936). Medelpunkt för dea franska klädesindustrin.

Elb'fas, Jakob Henrik, d. 1664, porträttmålare. Född i Livland kom han på 1620-t. över till Sverige o. blev Maria Eleonoras hovmålare. Bl. talrika arb. porträtt av *Gustav II Adolf* (i Hölö kyrka). E. o. hans skola äro rikt representerade på Gripsholm.

El'bing, po. E l b i 3 g, stad i n. Polen, Ostpreussen, vid floden E. 78.000 inv. (1939). Stor handel o. industri (maskiner, lokomotiv, skeppsvärk: Schichau verken). Tillhörde 1629—35 Sverige.

Elbrus', berg i Kaukasus med två höga top par, resp. 5,629 o. 5,593 m (utslocknade vulkaner).

Elburs', bergskedja i Iran; stiger brant upp från Kaspiska havet. Högsta topp: Derna- vend, 5,670 m.

Elohe [cirtsje], stad i s. Spanien, prov. Alicante. 52.000 inv. (1943). Omgiven av stor daldalplund (Europas enda).

Eldbegängelse, urgammal sed hos vissa folk att bränna de avlidnas lik, av hygieniska skäl återupptagen i modern tid. Eldbegängelse lagfästades i Sverige 1888; gällande bestämmelser härom äro från 1935. — Svenska eldbegängelseföreningen hade 1947 29 krematorier o. omkr. 65.000 medl.

Eldfarliga oljor av första klassen äro enl. kungl. förordning av 7/10 1921 flytande kolvänt, oljor o. dyl., vilkas flampunkt ligger under el. vid 21° C., av andra klassen däremot sådana, vilkas flampunkt ligger mellan 21 och 40° C.

Eldfasthet, materials beständighet med avseende på konsistens, form o. hållfasthet vid upphettning till höga temperaturer. Asbest, chamotoite o. grafit äro ex. på elfast material.

Eldfink el. eldvävare, *Pyromela na franscana*, en tätting med särdeles granna färger i eldrött o. svart el. svart o. gult. Förekommer i alla durrafält i vattenrika trakter i Östafrika. Bona äro konstrikt sammankvädda men mindre omsorgsfullt än de egentliga vävarnas. Ej ovanlig burfågel.

Eldflugor benämnas vissa, företrädesvis i tropiska länder förekommande, i mörker lysande skalbaggar. De mest bekanta tillhöra släktet *Pyrophorus* (fam. knappare), vilka sprida ett klart sken från fläckar på hällskölden. (Se bild.)

Eldh, Carl, f. i s. 1873, bildhuggare, profs namn 1936. Bl. Es arb., huvudsakl. av en vek, lyrisk karaktär, märkas bronsgruppen *Ungdom* (1911, Natmus., se bild), byster o. statyer av Strindberg, Fröding o. Wennerberg samt de allegoriska marmorstatyerna *Diktaren*, *Poeten* o. *Målaren* (Strindberg, Fröding o. Josephson, 1923, Stadshusträdgården, Sthlm), *Löpare* (bronsgrupp, 1937- Stadion, Sthlm), *Carl von Linné*, *Almhult*, bronsstaty (1946), ett flertal porträttbyster. Asplund (1943).

Monografi av K.

Eldkorsen, tr. *Croix de Feu* [kr'a' d° fö], organisation av forna franska frontsoldater med fascistisk tendens. Grundades 1928 av

överste de la Roque (död 1944). Upplöstes 1936 av regeringen Blum o. ombildades då till Franska sociala partiet, upplöst 1940.

Eldkvarn, äldre namn på ångkvarn. — Eldkvarn stömtent, den tomt på vilken Sthlms stadshus ligger. Där låg förut en »eldkvarn».

Eldledning, samtliga åtgärder för artilleriets dirigering mot målet.

Eldledningsflygplan, dets. som artilleriflygplan.

Eldledningsstyrman, underofficer vid flottan, utbildad för tjänstgöring inom eldledningen.

Eldmärke (lat. *naevms vasculo'sus*), populär benämning på i huden (oftast ansiktet) förekommande medfödda blodkärlsvulster (angiom) av livligt röd färg o. mycket växlande form o. utbredning. Folktron, att de bero på själsinflytanden hos modern under havandeskapet, saknar vetenskapligt stöd. Vissa former kunna avlägsnas genom kolsyrefrysning, radiumbehandling m. m. Jfr Födelsemärke.

Eldorado, sp., »den gyllne», under isoo-t. benämning på en sagohövding, som troddes härska över ett omätligt guldrikt land (äv. kallat E.) i det inre av Sydamerika. Sedermera beteckning för ett lyckligt fantasiland.

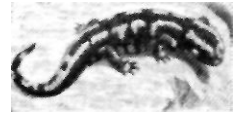
Eldprov. 1. Ett slag av de medeltida s. k. gudsdomarna. Vid eldproven måste t. ex. en för stöld anklagad för att bevisa sin oskuld kunna hålla sin ena hand i eld utan att handen skadades. — 2. Kem. Eldprov användas för att enkelt åtskilja olika ämnen. Sålunda förbrinna exempelvis trädar av silke, bomull o. ylle på högst olika sätt, silke utan lukt o. aska, bomull utan nämnvärd lukt men med aska, ylle med från lukt under kolning, varvid ylletråden skrumprar ihop. Jfr Aska.

Eldrimner, i nord. myt. den kittel, i vilken galten Särimer kokades.

Eldrund, inspektion, som nattetid varje halvtimme göres på örlogsfartyg, bl. a. för att tillse, att ingen eldfara föreligger.

Eldrör, benämning på den del av ett eldvapen, där den drivande kraften alstras o. projektilen erhåller sin utgångsriktning. Vid eldhandvapen kallas eldröret pipa.

Eldsalaman'der, *Salaman'dra maculata*, en i s. Europa vanlig salamander, utmärkt genom sina stora orange-röda fläckar på svart grundfärg. Giftig.

Eldsberga, kommun i s. Halland, Hall. 1.; Laholms länssf.distr., Hallands s. doms. 1,250 inv. (1947).

Eldsdyrkan förekommer i de flesta religioner med mångguderi, ej blott i deras mest ursprungliga skeden. Särsk. inom mazdaismen har den heliga, renande elden stor betydelse som medel att fördriva djävulska makter. I Rom brann ständigt den heliga elden på i Vestas altare. Likaså är offerelden föremål för betraktelser i den brahmanska religionen. En rest av urgammal eldsdyrkan el. därmed förknippade Föreställningar finnes i våra s. k. valborgsmåsoeldar.

Eldlandet, sp. *Tierra del Fueg* o. ögrupp vid s. spetsen av Sydamerika, skild från fastlandet av Magalhães' sund. 48.000 kvkm, ca 6.000 inv., varav ett par hundra indianer. Längst i s. ligger ett Horn (Kap Horn), Amerikas sydligaste punkt. Huvudön, kallad E., är i s.ö. bergig med toppar intill 2.000 m o. stora glaciärer, i n.ö. ett stäppland (medelhöjd 300 m ö. h.). Kallt o. regnigt klimat, medeltemp. om sommaren (jan.) + 11°, om vintern (juli) -f i°. Huvudnäring:

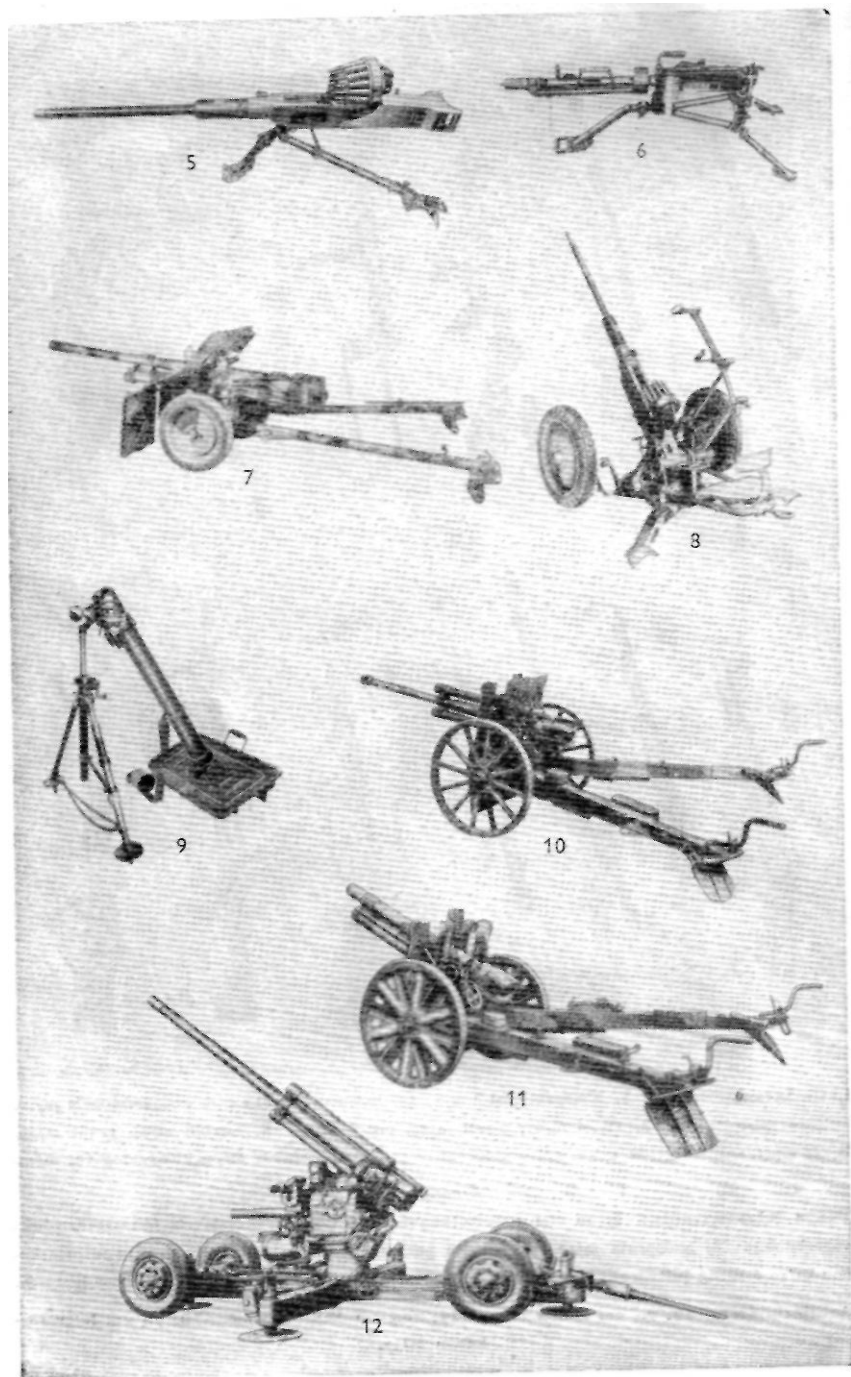
Lätta infanterivapen: 1. Kulsprutepestol m/37-39, kulsprutepestol m/39, kulsprutepestol m/40, kulsprutepestol m/45. 2. Pistol m/07, pistol m/39, pistol m/40. 3. Karbin m/94, gevär m/40, gevär m/41, automatgevär m/42, kulsprutegevär m/37, kulsprutegevär m/39, kulsprutegevär m/40.

På nästa sida:

Tunga infanterivapen: 5. 20 mm automatkanon m/40 i pansarvärnslavett (pansarvärnsluftvärnskanon). 6. Kulspruta m/42, 7. 57 mm pansarvärnskanon m/43. 8. 20 mm automatkanon m/40 i rörlig luftvärnslavett (pansarvärnsluftvärnskanon). 9. 8 cm granatkastare m/29-39.

Artilleripjäser: 10. 7.5 cm kanon m/40. 11. 10.5 cm baubits m/40. 12. 7.5 cm luftvärnskanon m/37.

Eldvapen I

Eldvapen II

färväl. Politiskt är det delat mellan Chile (s. och v. delen) o. Argentina (ö. delen). Huvudort (i ö. delen): Ushuaia. E. upptäcktes 1520 av Magalhães.

Eldsländare, sammanfattande benämning på tre numera nästan utdöda primitiva indianstammar, bosatta på Eldlandet. E:s materiella kultur motsvarar den äldre stenålderns: vapnen äro harpuner o. kasts pjut. E. tillbringa sin mesta tid i primitiva, av barkstycken eller bräder hoppliktade båtar, i vilka de ha eldar brinnande på lerbäddar (härav benämningen Eldlandet). Elden uppgöres med stycken av svavelkis. Trots det hårda klimatet gå eldsländarna klädda endast i en skinnmantel o. bo i enkla hyddor. Barn dödligheten är hög. Månggifte praktiseras, men familjemoralen står högt. Andetro o. mäktiga medicinmän dominera det religiösa livet. Språket är förvånansvärt rikt utvecklat.

Eldspruta, närstridsvapen, som avgiver en lång eldstråle. Kom först till användning under Första världskr.

Eldsättning, gammaldags metod att bryta berg genom upphettning medelst stora brasor O. därpå följande avkylning, varvid sprickor bildades.

Eldvapen, vapen för avskjutande av projektiler medelst krutladdning; indelas med hänsyn till betjäning, transportsätt m. m. i lätta infanterivapen (gevär, karbin, kulsprutegevär, pistol, kulsprutepistol, handgranat, lätt granatkastare) o. tunga infanterivapen (kulspruta, luftvärnskulspruta, granatkastare, pylvkanon o. pansarsvärmskanon) samt artilleripjäser (kanon, haubits o. mörsare).

Eldvävare, dets. som eldfink.

Eldyta, den yta inom en eldstad, genom vilken den egentliga uppvärmningen sker. För att förstora denna yta o. samtidigt beröva förbränningsgaserna mesta möjliga värme föra deras bortgång bruka de ledas genom lämpligt anordnade rör o. kanaler. Jfr Angpanna.

E'lea, lat. V'e'l'ia, grek. koloni i s. Italien (Lukanien), anlagd omkr. 540 f.Kr. Jfr Eleater.

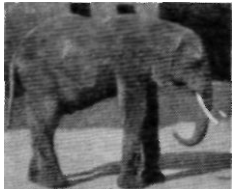
Elea'sar, en av Arons söner o. hans efterföljare i översteprästämbetet (4 Mos. 20: 25 ft.).

Elea'ter, anhängare av en grek. filosofisk riktning under 500- o. 400-t. f.Kr., benämnd efter staden Elea i Eukanien. De sökte se bort från all mångfald o. förändring o. uppfattade verkligheten som en ren, oföränderlig enhet. Repr.: Xenofanes, Parmenides, Zenon, Melissos.

Elecc'tus (lat., vald), i kat. kyrkan benämning på vald, ännu ej invigd biskop.

Elefan'ta, ö utanför Bombay, v. Främre Indien, med berömda, skulpturprydda grottempel, trol. från 800-t. On fick sitt namn av portugiserna till följd av en i klippan utuggen kolossal elefant, 1864 flyttad till Bombay.

Elefantdjur, *Proboscidea*, ensamstående ordning bland däggdjuren, särsk. karakteriserad av den till en snabel utdragna nosen. Av forntidens många former återstå nu endast två, den indiska elefanten, *Wlephas maximus*, o. den afrikanska, *Loxodonta africana* (se bild), som sinsemellan äro skarpt skilda, bl. a. genom tändernas beskaffenhet. En stor afrikansk elefant kan mäta 8 m från svanspets till snabelspets o. 3.5 m i skulderhöjd; totens diameter i längdriktningen öfver 50 cm. Vikt öfver 4.000 kg. Tyngsta kända

bete väger omkr. 120 kg. Den indiska elefanten är något mindre. Färgen är i allm. mörkgrå. Hårbelädnaden är obetydlig. Näsan o. överläppen äro utdragna till en mycket rörlig, kraftig snabel. Framfötterna ha 5, bakfötterna 3 små hovar. S. k. vita elefanter äro ljusare el. ljusfläckiga; mycket sällsynta. Helt vita äro ökända. Elefanterna leva i hjordar o. livnära sig av växtföda; de äro läta att tjäma o. användas dels som riddjur, dels i tygare arbete. Närbesläktad med den ind. elefanten var mammuten.

Elefantiasis, »elefantsjuka», kronisk sjukdom, bestående i en till en viss kroppsdelt, oftast undre extremiteter o. yttre könsdelar, lokaliserad o. ofta våldsamt förtjockning av hudens o. underhudens vävnader, beroende på försvärad lymfavätskeflöde med sekundär bindvävsökning o. ledande till en oförlig förstoring av det angripna kroppspartiet. Är huvudsakl. en tropiksjukdom, försäkad av en mask. Liknande förändringar kunna uppstå efter kroniska eksem, bensår, blodpropp, ros m. m. Svårbehandlad.

Elefanti'ne, ö i Nilen vid Assuan. Ruiner efter staden E. På ö. sidan en ryktbar vattenståndsmätare.

Elefantorden, Danmarks förnämsta orden, urspr. ett medeltida brödraskap, upp. livades 1580 o. fick regler 1693. Antalet elefantriddare är strängt begränsat; de flesta äro furstliga personer. Ordenstecken, se bild.

Elegans [-gängs'] (fr. *élégance*), smakfullhet. — Elegan't, fin, smakfull; stilig.

Elegi' (grek. *elegía*, av *e'legos*, klagosång), under antiken på distikon avfattad dikt med skiftande innehåll, i modern litteratur dikt präglad av sorgsen, vemodig stämning. — Elegi'sk, klagande, vemodig.

Elektio'n (lat. *electio*), val, urval.

Elekt'or (av lat.), väljare, valman vid medelbart valsätt.

Elektra, i grek. myt. Agamemnon's dotter med Klytämnestra. E. hjälpte sin broder Orestes att dräpa faderns mördare; modern o. den nas älskare Agistos. E. har behandlats dramatiskt av Aiskylos, Sofokles o. Euripides.

Elektrakomplex' el. fadersfixe'ring, en kvinnlig parallell till Oidipuskomplex (jfr d. o.)

Elektricitet. Redan under antiken iakttag man, att lätta föremål utan synlig orsak komma i rörelse i närh. av gniden bärnsten (grek. *e'lektron*), men först 1600 särskildes detta elektriska fenomen från de magnetiska av Gilbert, samtidigt som han påvisade dylika fenomen's uppkomst vid gnidning av andra ämnen, såsom glas o. lack. Sedan Stephen Gray (1729) visat, att den elektriska egenskapen kan överföras genom kilometerlånga metalltrådar från en gniden till en oberörd kropp, tänkte man sig orsaken till de elektriska fenomenen vara ett utefter metalltyr fritt rörligt ämne, elektricitet el. elektrisk laddning, ehuru man förgäves sökte väga detta ämne. Dufay upptäckte (1733), att glas o. lack få motsatta egenskaper vid gnidning, glaselektricitet el. positiv

elektricitet resp. hartselektricitet el. negativ elektricitet, o. att fritt rörliga, på samma sätt elektriserade kroppar stötas bort från varandra (repelleras), medan en positivt o. en negativt laddad röra sig mot varandra (attraheras). Faraday påvisade (1837) dielektricitetskonstantens betydelse o. att elektriska laddningar av motsatta slag alltid uppträda parvis o. kunna uppfattas som värdera ändan av elektriska kraftlinjer. Han bekämpade

vidare med framgång sin samtids särskiljande av fem olika slags »elektriciteter», friktions- eller friktions- (erhållen genom gnidning), galvanisk el. voltaelektricitet (genom kemisk reaktion i galvaniska element), animal elektricitet (från darrockan), magnetoelektricitet (genom induktion) o. termoelektricitet (medelst termoelement), vilka alla ha samma verkningar, ehuru de motsvaras av olika högspänning o. olika laddning. Maxwell utarbetade Faradays idéer o. experimentella rön till en matematisk teori om elektriciteten som elektriska fält, i vilka laddningarna blott utgöra fältens anknytning till angränsande materia. Optiska fenomen föranleddes H. A. Lorentz att ingå på molekylärteoretiska undersökningar av det elektriska fältets anknytning till materia, o. därvid infördes föreställningen om elektroner som ett slags materiella bärare av kraftlinjerna.

Elektricitetsmaskin, elektrostatiske generator. Enklaste formen är friktions- eller friktions- maskinen, där en roterande glasskiva gnides mot ett rivtyg o. den å skivan uppkommande laddningen upptages medelst sugkammare. Effektivare äro influensmaskinerna, vilkas verkan kan beskrivas som en laddnings- o. spänningsmängdubbling. En isolerad, ursprungligen oladdad kropp får passera nära förbi en laddad kropp o. bringas vid själva passagen, via sugkammare el. direkt, i förbindelse med en avledare. Det elektriska fältet förändras härvid (laddningsfördelning, influens), vilket medför, att den förbipasserande kroppen erhåller motsatt laddning gentemot den primärt laddade kroppens, medan en laddning med samma tecken som denna avledes o. vidare utnyttjas. Genom att tillräckligt många gånger upprepa denna process, ex. med hjälp av metallamcller, anbragta å roterande skivor av oledande material, kunna stora laddningar o. höga spänningar åstadkommas. En praktisk gräns sättes av de korona- o. gnisturladdningar, som uppkomma. Av särsk. intresse är Van de Graaff-generatorn, där en lång rem av oledande material uppladdas enl. influensprincipen o. transporterar laddningen till det inre av en uppsamlingselektrod. För att förhindra urladdningar är hela maskinen innesluten i en stålbehållare med en gasblandning under några atm. tryck. Särskilt god isolation erhålles med torr luft (el. kvävgas), blandad med freon el. svavelhexafluorid. Sådana Van de Graaff-generatorer, som ge spänningar på flera mill. volt, användas vid kärnfysikaliska undersökningar.

Elektricitetsverk, teknisk anläggning för distribution av elektrisk energi till ett flertal förbrukare. Elektricitetsverk bestå för vidsträckt distributionsnät dels av huvudstationer, utrustade med generatorer för nätets förseende med spänning, dels av understationer med anordningar för nedtransformering av huvudstationernas högre spänning till gängse standardspänningar, ävensom från växel- till likspänning.

Elektrifiering, draga fram elektrisk kraftledning över en bygd till invånarnas bruk.

Elektriker, person som vetenskapligt el. praktiskt ägnar sig åt elektrotekniken; elektrisk arbetare el. montör.

Elektrifiering, förse med elektrisk laddning; äv. elda, liva.

Elektrisk ackumulatör, apparat för uppsamling av elektrisk energi o. lagring i form av kemisk energi. Består liksom primära galvaniska element av två elektroder (polplattor) i en elektrolyt. Vid laddning sändes en elektrisk ström genom ackumulatören, varvid elektrolytorna förändras genom elektrolyt (jfr Polarisation), så att de sedan bilda ett sekundärt

element, som kan avgiva ström (urladdning). — Blyackumulatören består av blyelektroder i utspädd svavelsyra. I laddat tillstånd är positiva elektroden överdragen med blydioxid, o. vid fullständig urladdning äro båda elektrodena belagda med bly-sulfat. Elektromotoriska krafter är c:a 2 volt. — Nickeljärn (NiFe-)ackumulatören (uppfunnen 1901 av Junger o. Edison, oberoende av varandra) har nickelhydroxid (av 3-värd nickel efter laddning) som aktiv massa på den positiva plattan samt järn o. kadmium el. järn o. kvicksilver på den negativa plattan (fri metall i laddat o. hydroxider i urladdat tillstånd). Elektrolyten är kalilut, elektromotoriska krafter ca 1,2 volt.

Elektriska enheter, de måttenheter, vari elektr. storheter angivas. Tre olika måttssystem finnas: elektrostatiska enheter (förk. e.s.e.), som härledas ur Coulombs lag f. elektrostatiske attraktion o. repulsion, elektromagnetiska enheter (förk. e.m.e.), härledda ur Biot-Savarts lag f. elektr. strömmens verkan på en magnetpol, o. de s. k. internationella enheterna, som utgöra lämpl. 10-potens-multiplier av e.m.e. (ex. f. strömstyrka 1 ampere = 0,1 e.m.e., f. spänning 1 volt = 10^9 e.m.e.) o. vilkas storlek dessutom noga fixerats på andra sätt (jfr Ampere o. Ohm). Förhållandet mell. vissa e.s.e. och motsv. e.m.e. är enl. Maxwells elektrosmagn. ljusteori lika med ljusets hastighet $3 \cdot 10^{10}$ cm/sek, ex. 1 coulomb = 0,1 e.m.e. = $3 \cdot 10^9$ e.s.e.

Elektriska ledare, ämnen, genom vilka en elektrisk ström kan framgå utan kemisk förändring (ledare av första ordningen) el. under kemisk förändring (ledare av andra ordningen).

Elektriska maskiner äro dels likströmsgeneratorer o. växelströmsgeneratorer för alstring av elektrisk energi ur rörelseenergi, dels likströmsmotorer o. växelströmsmotorer för omsättning av elektrisk energi till mekaniskt arbete o. dels omformare för omvandling av likströmsenergi till växelströmsenergi o. tvärtom.

Elektriska mätinstrument äro ampere-meter för mätning av strömstyrka, voltmeter för mätning av spänning, wattmeter för mätning av effektförbrukning, Wheatstones brygga o. isolationsmätare för mätning av motstånd, amperetimme- o. kilowatttimme-mätare för mätning av energiförbrukning. Dessutom användas i mera speciella syften diverse bryggor, bolometer, cos ϕ -mätare, elektrometer, frekvensmätare, galvanometer, kapacimeter, oscillograf, potentiometer, termokors o. voltameter.

Elektriska organ förekomma hos vissa fiskar, såsom rockor, mälare o. ålar, o. bestå av muskler, ombildade till ett slags elektriska staplar, som stundom ge kraftiga stötter.

Elektriska stolen, avrättningsredskap, användes i För. Stat. sed. 1880. Spänning 2,000 volt.

Elektriska Svetsnings-AB. Göteborg, gr. 1904. Aktiekap. 7 mill. kr. (1948). Tillverkar maskiner o. tillbehör för elektr. ljusbågsvetsning. 13 dotterbolag i Europa. Verkst. dir. W. Edström (sed. 1931).

Elektriska svängningar, se Egensvängning, Elektromagnetiska vågor, Svängningskrets.

Elektriska vågor, elektromagnetiska vågor, som utgå från en svängningskrets.

Elektrisk energioverföring från ett elektricitetsverk (äng- el. vattenkraftverk) sker medelst koppartrådkablar, som äro spänningsförande genom anslutning till elektriska generatorer. För överföring av ett visst effektbelopp (kilowatt) ställer sig kabelkostnaden

mindre, ju högre spänningen är, varför man på långa avstånd använder hög växelspanning (upp till 200,000 volt), som visserligen på grund av sin livsfarlighet ej får direkt utnyttjas men som på förbrukningsorten medelst transformatorer lätt omsattes i normal spänning.

Elektrisk ström kan enklast beskrivas som elektricitetstransport genom en ledare. Strömen ger sig till känna bl. a. genom ett magnetiskt fält med kraftlinjer i slutna banor runt strömbanan. En e. uppkommer, om en potentialdifferens (spänning) finnes mellan två punkter i en sluten strömkrets. Strömstyrkan är utom av spänningen beroende av ledarens motstånd. Motståndet, resistansen, medför en omvandling av elektrisk energi till värme. Då en e. (likström) passerar en elektrolyt mellan två däri nedsänkta elektroder inträffar elektrolys. De lagar, som gälla för likström, kunna med vissa modifierationer tillämpas även för växelström. Jfr Resistans, Ohm o. Strömstyrka.

Elektriskt elementarkvantum, e , c , l , m , e , n , t , a , r , l , a , d , n , i , n , g , e , n , e , n , e , t , s , t , a , r , l , a , d , n , i , n , g , den minsta kända elektriska laddningen « 480 billiöndels elektrostatiska enheter. En elektron bär en negativ o. en positron en positiv sådan laddning.

Elektriskt fält, kraftfält, som ger sig till känna genom den kraftverkan det utövar på en i detsamma införd elektrisk laddning (elektricitetsmängd). Ett mått på fältstyrkan är den kraft, som verkar på en enhetsladdning. Fältriktningen är den riktning, i vilken en positiv laddning strävar att röra sig. En elektrisk laddning är i sig själv omgiven av ett e., som i sin tur kan påverka andra i omgivningen befintliga laddningar. Liksom vid andra kraftfält kan man topografiskt beskriva ett e. medelst kraftlinjer o. nivåytor. Jfr de Coulomb o. Electricitet.

Elektroanalys, kvantitativ bestämning av vissa metaller genom vägning av katoden efter fullständig utfällning genom elektrolys. I en blandning kunna en del metaller fullständigt särskiljas genom att lämplig polspänning användes. Jfr Spänningskedja.

Elektrobetong, betong, där härnandet påskyndas genom uppvärmning medelst elektrisk ström.

Elektrod [-trä'd] (av grek. *e'lektron* o. *hodo's*, väg), spänningsförande stav el. platta, som förmedlar den elektriska strömmens gång genom elektrolyter, kroppsdelar (vid medicinsk behandling) el. vakuümrör. Jfr Elektrolys o. Element.

Elektrodynamik, läran om föränderliga elektriska o. magnetiska fält. Jfr Induktion, Elektromagnetiska vågor o. Maxwell.

Elektrofor [-fär] (av grek. *e'lektron* o. *foro's*, bärare), numera sällan använd, enkel apparat för erhållandet av elektrisk laddning. En metallplatta med isolerande handtag uppladdas genom influens, då den närmas intill en genom gnidning laddad hartsplatta. Jfr Electricitetssmaskin.

Elektrofore's, dets. som katarofes.

Elektrokardiograf (av grek. *kardi'a*, hjärta), en känslig gal vanometer, som möjliggör en förbättrad diagnostik av vissa hjärtsjukdomar. Konstruerades av Einthoven.

Elektrokardiogram', förk. *Ehg*, den kurva över de elektriska förändringarna i hjärtmuskeln, som kunna registreras under hjärtverksamheten med en elektrokardiograf. På e. kunna bl. a. rubbningar i hjärttrytmen, inflammatoriska tillstånd i hjärtmuskeln (myokardit) o. rubbningar i blodcirkulationen genom densamma (ss. vid kardioskleros) diagnosticerats o. analyseras bättre än inled andra metoder, men det ger icke ensamt fullständig upplysning om hjärtats tillstånd, framför allt icke om klaffelen.

Elektrokausti'k, bortbrännande av svulster el. stillande av blödningsmer med elektrisk ström. Jfr Elektroterapi.

Elektrokemi', läran om sambandet mell. elektr. o. kemisk energi o. omvandlingar mell. dem. Omfattar dels lagarna för elektrolys o. därvid uppträd, sekundära reaktioner, dels läran om galv. element o. inflytandet av den kem. sammansätt, på deras elektromotoriska kraft. Jfr Polarisation o. Spänningskedja.

Elektroke niisk industri, den del av den kemiska industrien, som grundar sig på elektrolys el. använder elektr. ugnar el. elektr. ljusbåge. Genom elektrolys i vattenlösning framställs en mängd kem. produkter, ss. hydroxid, bypoklorit, klorat o. perklorat av kalium o. natrium, persulfat o. perborat, vätsgas, syrgas o. klorgas. Vissa metaller, ex. koppar o. zink, renas genom elektrolys i lösning (jfr Galvanoteknik), o. många metaller framställas genom elektrolys av smältor (aluminium, magnesium, natrium m. fl.). I elektr. ugnar framställas karbid, karborundum, finare stål (elektrostål) m. m. Elektr. ljusbåge användes dels i vissa ugnar o. dels i Birkeland-Eydes metod att binda luftkväve (jfr Norgesalpetjer).

AB. Elektrolux, Sthlm, grundat 1910 (nuv. namn sed. 1919). Aktiekap. 45 mill. kr. (1948). Är sed. 1928 holding bolag för de företag, som i Sverige o. utlandet bedriva tillv. o. försälj n., av Eis produkter (dammsugare, golvbönare, tvätt- o. köksmaskiner, kylskåp m. m.). Dotterbolag i Tyskland, England, Frankrike, Canada, Danmark, Australien o. Nya Zeeland. Dotterbolag i Sverige äro AB. Dux, AB. Arctic, AB. Archimedes, Bohus Mekaniska Verkstads AB., Elektrolux Svenska Försäljnings AB., Försäljnings AB. Volta, AB. Penta Utombordsmotorer, AB. Sawe, Centralkassan AB. o. Platen-Munters' Refrigerating System AB. Verkst. dir. G. Sahlin (sed. 1941).

Elektroly't (av grek. *e'lektron* o. *ly'sis*, lösning), sönderdelning av en lösning el. smälta i dess mot jonerna svarande beståndsdelar genom att två elektroder, förbundna med en strömkälla, nedsänkas i vätskan. Under det elektr. fältets inverkan komma jonerna (jfr Dissociation) att vandra, varvid de positiva jonerna avgiva sin laddning till den negativa elektroden (katoden) o. de negativa jonerna till positiva elektroden (anoden), så att en ström uppstår. Samtidigt avskiljas jonerna som molekyler, varvid de antingen utfällas på elektroden eller reagera med denna eller med lösningsmedlet (s. k. sekundära reaktioner). De avskilda viktmängderna äro enl. Faradays elektrolytiska lag proportionella mot ämnets ekvivalentvikt, strömstyrkan o. tiden. Strömstyrkan 1 ampere avskiljer per sekund 1.118 mg silver. Jfr Galvanoplastik, Galvanostegi, Oxidation, Reduktion o. Polarisation.

Elektroly't (av grek. *e'lektron* o. *ly'sis*, lösning), ämne som i lösning el. smälta sönderdelas av elektrisk ström. De viktigaste elektrolyterna utgöras av baser, syror o. salter. Jfr Dissociation.

Elektromagnet, magnet, bestående av en strömförande isolerad Koppartråd lindad omkring en »kärna av smidesjärn. Järnkärnan har vanl. U-form o. skänklarna slutas stundom av ett järnstycke, ankaret.

Elektromagnetiska vågor el. vågstrå lning utgöras av vågrörelser, som med mycket stor hastighet, $c = 3 \cdot 10^{10}$ m per sek, utbreda sig i rummet. Omfattar flera olika slag av strålning, som ha olika svängningstal v. o. alltså även olika våglängd / (tv v.) = c ; elektriska vågor (vågl. f. radiovågor 30,000 m—nägra cm o. f. Hertz-vågor ned till 0.1 mm); värmestrålning (vågl. 0.4—0.00076 mm); ljus (vågl. 7.600—4.000 Å; $\lambda_A = 10^{-10}$ mm); ultraviolett; ljus (4,000—50 Å); röntgenstrålar (100—0.05 Å) o. gammastrålar ($\lambda = 0.005$ Å). E. framkallas av elektriska svängningar, som ant. försiggå i en sväng-

ningskrets (elektriska vågor) el. bestå af laddade atomers svängningar (värmestraålning o. ljus från glödande fasta kroppar) el. af elektron-språng mellan olika banor kring atomkärnan (synligt o. ultraviolett ljus samt röntgenstrålar) el. inuti kärnan (gammastrålar). Jfr Foton o. Materievågor.

Elektrometallurgi', framställn. el. rening av metaller i elektr. ugnar el. genom elektrolyt. Jfr Elektrokemisk industri.

Elektrometer (av grek. *e'lektron* o. *me'tron*, mått), instrument för elektrostatisk mätning av den elektriska spänningen mellan två kroppar; grundar sig på mätning av en lätt, vridbar, laddad kropp's inställning i ett elektriskt fält. Utgöres i sin mest ursprungliga form av ett guldbladslekroskop med skala. Jfr Voltmeter.

Elektromotorisk kraft (förk. *emk*) hos en strömkälla (ackumulator, element el. likströms-generator) är dess polspänning vid öppen strömkrets. Angives sålunda i volt o. mätes med voltmeter el. potentiometer.

Elektron [-trån], lättmetall, bestående av 83—95 % magnesium, 3—10 % aluminium o. mindre mängder zink, mangan o. kisel.

Elektroner [-tråner], negativt laddade partiklar med den lägsta kända massan (1/1830 av väteatomens massa) o. laddningen ett elementarkvantum (jfr Positroner o. Neutroner). Elektroner med relativt låg hastighet frigöras ur metaller o. vissa oxider genom glödning (jfr Glödkatod) samt ur metaller genom bestrålning med ultraviolett ljus (jfr Fotoelektrisk effekt). Katodstrålar o. betastrålar utgöres af elektroner, vilkas hastigheter närma sig ljusets hastighet. I överensstämmelse med relativitetsteorin ökas dessa snabba elektroners massa med hastigheten. Elektroner ingå i samtliga grundämnen's atomer (jfr Atommodell o. Atomkärna) o. utgöra elektricitetens materiella bärare. Jfr Materievågor.

Elektroni'k, läran om elektriska urladdningar. Elektronmikrosko'p, mikroskop för elektronstrålar, vilkas mycket korta våglängd (jfr Materievågor) medför, att synnerligen stark förstorning ernås, normalt 10—40,000 gånger direkt mot ca 2,000 gånger med (ultraviolett) ljus. Bilden kan sedan ytterligare förstöras på vanlig fotografisk väg, så att en total förstoring av ca 200,000 gånger kan bli möjlig utan att detaljskarpan blir lidande. »Linserna» (kondensor, objektiv o. projektiionslins) utgöres af inhomogena magnetiska el. elektriska fält, som samla el. sprida elektronerna. Dessa träffa en fluorescerande skärm, där bilden blir synlig, el. en fotografisk plåt. Med elektronmikroskop kunna strukturer av storleksordningen 2—3 milliardels mm särskiljas, varigenom avbildningen av bl. a. större organiska molekyler möjliggjorts.

Elektronrör el. glödkatodrör bestå af en lufttöm glas- el. metallkolv, i vilken elektroner från en glödkatod af ett elektriskt fält föras till en anod o. således giva en ström i en yttre strömkrets, som innehåller strömkälla o. belastning. Med endast dessa två elektroder kallas röret di'od o. användes för likriktning af växelström (jfr Likriktare), men vanl. finnas mellan katod o. anod 1—4 elektroder i form av trådspiral, s. k. galler. Mycket vanliga äro rör med ett galler (tri'oder). Erhåller gallret negativ spänning i förh. till katoden, så hindras elektronerna delvis att fortsätta till anoden, dvs. anodströmmen minskas. Små spänningsvariationer, som tillföras gallret, giva upphov till relativt stora ändringar i anodströmmen; även mycket snabba spänningsvariationer (t. ex. från en radioantenn) kunna på detta sätt förstärkas. I pent'od'ero. he i'od'er användas flera galler med olika uppgifter för att öka förstärkningsgraden osv. Elektronrören användas i förstärkare inom vitt skilda områden,

ss. radio- o. telefonteknik, vid ljudfilm- o. högtalaranläggningar o. vid vetenskapliga undersökningar; vidare tills, med svängningskretsar för alstring av elektriska svängningar (radio-sändare m. m.) samt som detektor (likriktare) vid radiomottagning. Elektronrör tillverkas i mycket olika storlekar, beroende på den effekt, de skola avgiva. Jfr Magnetron o. Oktod.

Elektronvolt, förk. *eV*, energienhet inom atomfysiken. Är lika med den energi en elektron erhåller, då den genomlöper ett potentialfall = 1 volt. Vanl. användes 1 million gånger större enheten me'gac'lektronvolt, förk. *MeV* = 1.602 • 10⁻⁶ erg.

Elektroosmos [-mä's], vätskors rörelse genom porösa väggar el. härfina kanaler, då en elektrisk spänningsskillnad påtryckes vätskan på ömse sidor om väggen. Även det motsatta fenomenet är känt, dvs. uppkomsten av en elektrisk spänningsskillnad, då vätska pressas genom poröst material.

Elektroskop [-skå'p] (av grek. *e'Uktron* o. *skopét'n*, se), instrument för påvisande af elektrisk spänning, består vanl. av en glasflaska, genom vars isolerade topp nedstuckits en metallråd, som uppbrår två in till varandra hängande guldbladsremсор, guldbladselektriskop. Befinner sig instrumentet i ett elektriskt fält, slå guldbladen ut ifrån varandra.

Elektrostatik, läran om stillastående, oföränderliga, elektriska fält.

Elektrostål, stål, som framställts i elektr. ugn ur stålskrot el. tackjärn.

Elektrosträngsel el. elstängsel för att inhägna betesmarker bestå af taggråd, som från batteridriven induktionsapparat erhåller hög spänning till jord. Då djuren beröra träden, få de en kännbar men ofarlig elektrisk stöt, så att de avstå från vidare försök att komma igenom stängslet.

Elektroteknik, de elektriska o. magnetiska fenomenens praktiska utnyttjande. Jfr Starkströmteknik o. Svagströmteknik.

Elektroterapi', behandling av sjukdomar med elektricitet, särsk. använd vid vissa muskel- o. nervsjukdomar. Följande strömformer användas: galvanisk ström (galvanisation el. galvanoterapi), induktionsström (faradisation), högfrekventa strömmar (arsonyalisation o. diatermi) samt statisk elektricitet (franklinisation).

Elektrotyp'i, metallavtryck, erhållet på galvanisk väg. Jfr Galvanoteknik.

Element' (av lat.), grundbeståndsdel, de första grunderna; område, där man trives. — *Kem.* Grundämne. Jfr äv. Elementarandar.

— *Fys.* Galvaniska element bestå af två olika elektroder, nedsatta i en elektrolyt el. i två av en porös vägg skilda elektrolyter. Genom metallernas olika kemiska karaktär i förhållande till elektrolytens joner kommer en elektrisk spänning att råda mellan dem, så att en ström med åtföljande kemisk reaktion uppstår, om elektrodena förenas med en ledare. Härvid ändras så småningom elektrolytens sammansättning o. elementets elektromotoriska kraft, så att materialet måste förnyas efter längre el. kortare bruk. Av äldre element märkas Bunsenelement (zink, kol, svavelsyra o. salpetersyra), Daniells element (zink, koppar, svavelsyra o. kopparsulfat), Leclanchés element (zink, kol, salmiaklösning). Num. användas huvudsakl. medbeck tillslutna torrelement, en utformning af Leclanchés element, ehuru med elektrolyten i halv torr form genom indränkning av sågsåg, gelatin o. dyl. Jfr Normalelement. — *Tekn.* Annan benämning på värmeledningars radiatorer.

Elementa'r- (i sammansätt.), dets. som elementär.

Elementaranaly's, bestämning av den i or-

ganiska föreningar ingående halten av grundämnen, främst väte, kol o. kväve. Utföres genom preparatets upphettning i ett förbränningsrör samt uppsamling o. bestämning av vatten, koldioxid o. kväve.

Elementarandar, enl. medeltidens folktro andar, som levde i el. själva utgjorde de fyra »elementen»: gnomer (jordandar), undiner (vattenandar), sylfer (luftandar) o. salamandar (eldandar).

Elementarladdning, dets. som elektriskt elementarkvantum.

Elementarläroverk, 1849—78 benämning på allmänt läroverk.

Elementarpartiklar, de minsta partiklar, varav materien är uppbyggd. Enligt modern atomteori äro de: elektroner, positroner, mesoner, protoner o. neutroner samt vägstrålningens elementarkvantum, fotoner.

Elementomvandling består däri, att ett grundämne (element) omvandlas till ett annat genom sönderfall el. annan förändring av atomkärnan. Radioaktiva element övergå spontant i andra element under utsändande av strålning. (Jfr Radioaktivitet.) Konstgjord elementomvandling påvisades första gången 1919 av Rutherford, som fann, att vätekärnor (protoner) bortsprängdes från kvävekärnor vid sammanstötning med alfapartiklar. Samtidigt omvandlas kväveatom till en syreisotop med mass-talet 17. På senare tid har omvandling av många lättare element utförts genom beskjutning med såväl alfapartiklar som med snabba protoner och deutoner, medan omvandling av många tyngre element lyckats genom bombardemang med rel. långsamma neutroner. Vid dessa med konst framkallade elementomvandlingar frigöras antingen protoner, neutroner el. alfapartiklar, och nya atomkärnor bildas. Dessa äro, antingen stabila isotoper (ss. ^{10}O ur kväve o. ^{12}C ur beryllium) el. instabila atomarter (radioaktiva element), som i sin tur spontant sönderfalla under avgivande av strålning (elektroner, positroner o. gammas strålar). Jfr Atomklyvning.

Elementär (av lat. *elementum*, grundämne), som hör till, utgör el. behandlar de första grunderna till något; förberedelse-, begynnelse-.

Eleo'oharis, örtsläkte, dets. som *Heleocariss*. Eleonora av Akvitanien (1122—1204), eng. drottning, g. m. Henrik II, tidigare med Iudvig VII. Genom henne tillföll nästan hela s.v. Frankrike det eng. kungahuset.

Elers, Johan (1730—1813), skriftställare, känd för sitt historiskt-topografiska arb. om *Stockholm* (4 bd, 1800—01).

Elettaria, växtsläkte (fam. *Zingiberaceae*), 2 arter i tropiska Asien. Frukterna av *E. cardamomum* (v. delen av Främre Indien), malabarkardemummor, o. av *E. major*, ceylonkardemummor, användas som krydda.

Eleusi'ne, grässläkte, 6 arter i Afrikas o. Asiens tropiska delar. *E. coracana*, korakan el. dagussa, med ensidiga, fingrade ax, ett sädeslag, som mycket odlas i Ostindien, Kina o. Japan o. särsk. i Afrika, där det flerstädes utgör de inöfuddas viktigaste näringsmedel.

Eleuthera (eljo'ber^o), ö bland Bahamaöarna. 619 kvkm, 6,400 inv. (1943). Frukttodling.

Ele'v (fr. *élève*), lärjunge.

Elevatio'n (lat. *elevatio*), lyftning, höjd. — Af till. Ett eldvapen har en viss elevations, då mynningsens mittpunkt ligger högre än bakplanet. Vinkeln mellan horisontalplanet o. vapnets kärnlinje före skottlossningen kallas elevationsvinkel.

Eleva'tor (av lat. *elevare*, upplyfta), hiss. Eleve'ra (av lat.), upphöja, uppressa; uppfostra. Elevis'nska mysterierna, religiösa fester, som under forntiden firades i staden Ele'v-

sis (nuv. staden Lefsinä) i Ättika (Grekland). Endast invigda (myster) fingo deltaga däri, sedan de undervisats av s. k. mystagöger, medl. av de prästsläkter, som under en överstepräst, hierofanten, ledde festerna. Deltagarna ålades tysthetsplikt, varför föga är känt om mysteriernas innehåll.

Elfenben, tandben av elefantdjurens el. valrossens betar. Fossil elfenben utgöres av betarna av mammut. Vegetabiliskt elfenben är frövitän från elfenbenspalmen. — Akta elfenben är som färskt nästan vitt, gulnar sedan men kan änyo lätt blekas med vätesuperoxid. Elfenben, som kan snidas o. poleras, har sedan äldsta tider haft stor användning inom konsten o. till förnödenhetsartiklar.

Elfenbenskusten. 1. Namn på Guineas kust, mellan Kap Palmas o. fl. Assini. Största delen tillhör E. 2, resten eng. kolonien Guld-kusten. — 2. Koloni, fr. *Côte d'Ivoire*, i Franska Västafrika på Guineas kust, omfattar utom större delen av E. 1 ett stort område inåt landet. 477,016 kvkm, 4,07 mill. inv. (1940). Huvudstad: Abidjan. Fransk koloni från 1882.

Elfenbenspalm, namn på arter av palm-släktet *Phytelephas*.

Elfenbenssvart, svart färg, framställd av benkol; framställdes urspr. av elfenbensavfall.

Elgar (ell'g^o), sir Edward (1857—1934), eng. tonsättare, har skrivit oratorier (*The Dream of Gerontius*, *The kingdom*), den symfoniska dikten *Falstaff*, kammarmusik, sänger m. m.

Elgenstierna, Gustaf (1871—1948), genealog, postkontrollör 1919—37. Utg. bl. a. *Svensk släktkalender* (från 19n). *Den introducereade svenska adelns ättartavlor* (1—9, 1925—26), *Sveriges ridderskaps och adels kalender* (från 1938).

El'gin. 1. Elginshire (ell'gins'^o), grevskap i mell. Skottland, vanl. kallat Moray. 1,220 kvkm, 44,000 inv. (1946). — 2. Huvudstad i E. 1, vid fl. Lossie. 8,800 inv. (1931). Ruiner efter en vacker katedral, förstörd 1390. — 3. Stad i Illinois, ö. För. Stat. 36,000 inv. (1930). Urtillv., mejerier.

El'gin marbles (ma'bls), märklig samling av grek. skulpturverk, särsk. från Akropolis i Aten, tillförd British Museum av lord Th. B. Elgin (1766—1840).

Elgström, Per (1781—1810), skald, framträdde i Polyfem o. Phosphoros med romantiska dikter. *Samlade vitterhetsarbeten* (1860).

1. Elgström, Ossian, f. 1883, konstnär, författare. Med egenartad humor har han i ord o. bild skildrat ämnen ur lappars o. eskimäers sagovärld, över vilka folk han av. framlagt studier. På senare år har E. bl. a. sökt motiv ur den fornordiska diktningen.

2. Elgström, Anna Iyena, f. 1884, syster till O. E., g. m. författaren G. Collijn, författarinna. Hennes berättelser (*Gäster och främlingar*, 1911, *Havsborn*, 1912, *Mödrar*, 1917) ge uttryck åt ett romantiskt känsloliv o. socialt medkänsla. Bl. senare arb. den självbiogr. romanserien om *Elsa* (1928—36). Verksam för hjälp åt nödlidande under krigsåren.

Eli, präst i Israel, vid helgedomen i Silo. Vid Israels nederlag mot filisteerna stupade E:s båda söner o. arken gick förlorad. Vid underrättelsen härom dog E. (1 Sam. 4: 18).

Eli'a, NT Eli'as, profet i Israels rike på konung Ahabs tid, uppträdde med framgång mot Baalstyrkan. Enl. 2 Kon. 2 blev E. levande upptagen till Gud, »E:s himmelsfärd». I sen-

judedomens fromma kretsar förväntades E:s återkomst enl. Malakis profetia (4: 5 f)-NT finner i Johanns döparens uppträdande en uppfyllelse härav (Mark. 6: 15).

Eliasson, Axel (1868—1932), grosshandlare, 1910—31 ledare av Barnens Dag i Sthlm. Eli', Eli', lema' sabakta'ni, aram., »min Gud, min Gud, varför har du övergivit mig», ett av Kristi utrop på korset (Matt. 27: 46).

Eli'gius (omkr. 590—659), Flanderns apostel, urspr. guldsmed, sedan präst o. 641 biskop i Noyon. Guldsmederns skyddshelgon.

Eliminatio'n (lat. *eliminatio*), avlägsnande, uteslutning. — *Fysiol.* Utsöndring. — *Mat.* Metod att genom två ekvationers kombination bortskaffa en i bägge ingående obekant storhet.

Elimine'ra (av lat.), avlägsna, utesluta.

Eling, kommun i v. Västergötland. Skarab. 1. (past.adr. Vedum); Vedums landsf.distr., Åse, Viste, Barne o. Lasko doms. 310 inv. (1947).

Eliot [el'j^o], George, författarnamn för M. A. Evans.

Eliot [eirpt], sir John (1592—1632), eng. puritansk politiker, 1614—29 medl. av underhuset o. oppositionens ledare i kampen mot Karl II:s regering. Avled i fängelse, anklagad för sammansvärjning mot statens ordning.

Eliot [eirjH], Thomas Stearns, f. 1888, amerik. kritiker, essäist o. skald. Numera eng. medborgare. E. väckte uppeende med dikten *The waste land* (1922; Det öde landet, 1932), där han ger uttryck för efterkristidens pessimism. Efter E:s övergång till katolicismen (1929) får hans författarskap en klassisk orientering. *Poems xgog*—35 utkom 1936. Ett urval av E:s dikter utgavs 1942 i sv. övers. Skåde-spel. De senaste 25 åren har E. utövat stort inflytande inom den angelsachsiska intellektuella världen.

Eliott [ell'j^o], George Augustus, lord Heathfield (1717—99). ^{ep}8- krigare, försvarade som guvernör över Gibraltar fästningen 1779—83 mot fransmän o. spanjorer, en av historiens ryktbaraste belägringar.

Elis, forngrek. stat på n.v. Peloponnesos.

Elisa, profet i Israels rike, Elias lärjunge o. överhuvud för »profetlärjungen». Enl. 2 Kon. 9: 1 ff. medverkade E. vid fullbordandet av domen över Ahabhs hus genom att låta utropa Jehu till konung.

Elisabet (1549—97), *svensk prinsessa*, dotter av Gustav Vasa o. Margareta Leijonhufvud, 1581 g. m. hertig Kristofer av Mecklenburg, etter vars död 1592 hon återvände till Sverige.

Elisabet, *drottning av Belgien*, i. 1876, dotter av hertig Karl Teodor av Bayern, gift 1900 med sedermera kon. Albert I av Belgien (d. 1934). Mycket populär under Första världskr. till följd av sin uppoffrande verksamhet till förmån för krigets offer.

Elisabet, *drottningar av England*. E. T u d o r ([tjo'd^r] 1533—1603), dotter av Henrik VIII o.

Anna Boleyn. Efter en ungdom under svåra förhållanden, som lärde henne självbehärskningens konst, efterträdde hon 1558 halvsystemen Maria. E:s regering blev för England ytterst betydelsefull. På det kyrkliga området stadfästades den kungliga överhögheten. Striden med den till eng. tronens arvsberättigade Maria Stuart, som stöddes av de katolska makterna, slöt med dennas nederlag o. avrättning; det härigenom framkallade spanska

anfallet mot England (1588) avvärjde3 ärofullt. Över huvud gav E:s tid den eng. nationalkänslan en lyftning, vari drottningens regentegenskaper ägde ej ringa del. E. var en sammansatt karaktär, statsklok o. stor-slagen men nyckfull o. behagsjuk, svag för sina beundrare. — Elisabet, f. 1900 som lady Bowes-Lyon, g. 1923 med däv. hertig Albert av York, sed. 1936 konung Georg VI av England. (Se bild.)

Elisabet, *prinsessa av England*, f. 1926, dotter av det nuv. engelska kungaparet, närmaste arvinge till Englands tron. Medl. av regentskapsrådet, som träder i funktion vid konungens bortovaro, sed. 1943. Gift med hertigen av Edinburgh ²⁰/u 1947. (Se bild.)

Elisabet (1843—1916),

drottning av Rumänien, f. furstinna av W i e d, g. m. prins Karl av Hohenzollern-Sigmaringen, sedermera konung av Rumänien. Författarinna under namnet Carmen Sylva (sagasaml. *Lidandets pilgrimsfärd*, sv. övers. 1892, m. fl.).

Elisabet (1837—98), *kejsarinna av Österrike o. drottning av Ungern*, dotter av hertig Maximilian Josef av Bayern, 1854 g. ra. kejsar Frans Josef. E., som var berömd för skönhet o. smak, mördades i Geneve av en ital. anarkist.

Elisabet Charlotta (1652—1722), *hertiginna av Orleans*, pfalzisk kurfurstestdotter, g. m. hertig Filip av Orleans, Ludvig XIV:s broder. E., kallad »Liselotte», var en kändsund natur, som i sina berömda brev o. memoarer belyst det förkonstlade franska hovlivet. Mor till »regenten» Filip av Orleans.

Elisabet, den heliga (1207—31), läntgrevinna av Thüringen, ungersk konungadotter, var berömd för fromhet o. välgörenhet; helgonförklarad 1235.

Elisabet Farnese (1692—1766), *spansk drottning*, f. furstinna av Parma, g. m. Filip V av Spanien, lyckades med Alberoni som förste minister återvinna Spaniens besittningar i Italien.

Elisabet Petrov'na (1709—62), *kejsarinna av Ryssland*, dotter av Peter den store o. Katarina I, banade sig vägt till makten genom en palatsrevolution 1741. Som regent gick hon i det gammalryska partiets ledband o. styrdes av gunstlingar (greve Rasumovskij ra. fl.). E. var till naturen lättfjelle o. begiven på plumpa nöjen.

Elisabethville [-vill'], provins i s. Belgiska Kongo. 484,300 kvkm, 1 mill. inv. (1939). Huvudstad: Elisabethville. 21,000 inv. Europeisk bebyggelse. Jfr Katauga.

Elisabetinn'or, rom.-kat. nunneorden, stiftad på 1300-t. — Elisabetsysttrar, medlemmar av Sankt Elisabetföreningen, en 1842 stiftad rom.-kat. förening, som verkar för sjuk- o. fattigvård.

Elisabetstii, stilrökning i eng. konst under drott. Elisabet Tudors tid med blandning av eng. sengotik (Tudorstilen) o. ital. renässans. Elisabet Woodville [°oddvill] (1437—92), eng. adelsdam, 1464 hemligt g. m. konung

Edvard IV, efter vars död äktenskapet förklarades ogiltigt.

Elisio'n (av lat. *eWdere*, utstöta), utstötning av slutvokalen framför vokalen el. stumt h, ex. ty. *hab' ich* i st. f. *habe ich*.

E'liska skolan, grek. filosofskola, grundad av Sokrates' lärjunge Faidon i dennes fäderne-stad Elis; sedermera flyttad till Eretria o. benämnd E're'trisk a skolan.

Elit' (fr. *élite*, av lat. *eWgere*, utvälja), den Utvalda delen, det bästa (av något). — Elit-kär, utvalt manskap, kärntrupp.

Elivågor (isl. *Elivágar*), i eiddorna namn på floder i Ginnungagap, vilkas frusna vatten smälte av hettan från Muspelhem o. bildade jätten Ymer.

Elixi'r (av arab.), förr vanlig benämning på olika läkemedelsberedningar, särsk. blandningar av tinkturer o. siraper; under medeltiden använt med bibetydelsen av särskild undergörande läkeverkan (slivselixir) samt såsom benämning på ämnen, som ansågos kunna förvandla oädla metaller till ädla (silver o. guld).

Elizabeth [iliss^obeb], stad i New Jersey, n.v. För. Stat., vid Newark Bay, s.v. om New York, 110,000 inv. (1944). Maskinfabriker (Singers symaskiner).

Eljaröd, kommun i s. Skåne, Kristianst. l. (past.adr. Lövestad); Brösäips landsf.distr., Gälds o. Albo doms. 426 inv. (1947).

Eljudner, i nord. myt. döds gudinnans sal.

Elkan, Sophie, f. Salomon (1853—1921), författarinna, känd genom siDa hist. romaner *John Hall* (1899), *Konungen* (1904—06) o. *Ankarström* (1910).

Elkesai'ter, judekristen gnostisk sekt, stiftad omkr. 100.

Elk Mountains [ma^on'tins], bergsgrupp i mell. För. Stat., staten Colorado, med topparna Castle Peak, 4,3^o2 m, o. Maroon, 4,268 m.

Ella, d. 867, forneng. hövding, omtalad i nord. sagor om Lodbrokssönerna.

Eliakors el f k o r s, magiskt tecken i form av ett pentagram el. kors, använt under äldre tider som skyddsmedel mot troldom.

Ello (isl. *EM*), »älderdomens», i nord. myt en gammal jättekvinnas, som besegrade Thor i brottnig.

Ellegaard [-gård], France, f. 1913, framstående dansk pianist. Har konserterat i Sverige.

Elieholm, kommun i s.v. Blekinge, Blek. l. (past.adr. Mörrum); Mörrums landsf.distr., Bräkne o. Listers doms. 293 inv. (1947).

Ellesmere Island [els'mi^oaj'l^ond], dennordli gaste av Arktiska öarna, Canada, genom Smiths sund skild från Grönland. 130,000 kvkm.

Ellice Islands [ell'is aj'l^ondsl cl. I, a g u'n-öarna, britt. ögrupp i Stilla havet, n. om Fijiöarna. 37 kvkm, 4,600 inv. (1941). Tillhöra Gilbert and Ellice Islands Colony.

1. ElTiger, O l l m a r, d. ä. (1633—79), blomster- o. fruktmålare av okänd nationalitet, utbildad hos D. Seghers i Antwerpen. Repr. i Nat.mus. o. Göteborgs mus.

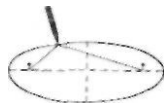
2. Elliger, O l l m a r, d. y. (1660—1735), målare, son till föreg. Utbildad i Holland hos G. de Larrisse, utförde han stora dekorativa kompositioner. Verkade i Mainz o. Sankt Petersburg. Äv. kopparstickare.

Ellington [eH'ing't'n], Edward Kenne dy (Duke), f. 1899, amerik. jazzkompositör, neger, känd bl. a. genom *Creol rhapsody* o. *Black and tan phantasy*, har skapat sitt världsräykte o. sin harmoniskt o. koloristiskt raffinerade stil i viss grad genom samverkan med solister i sin tekniskt högt drivna orkester.

Elliot [ell'j'ot], Hugh (1752—1830), eng. diplomat, minister i Köpenhamn 1782—90. Vid Danmarks angrepp på Sverige 1788 tvang

E. på eget ansvar under krigshot den norska hären att hejda sin framryckning.

Ellips' (av grek. *elipeipsis*, brist). *Språk*v. Förkortning av ord el. sats, t. ex. (tala) *högre!* (så roligt det vore) *om jag kunde komma ändå!* med- o. motgång osv. — *Geom.* En i samband med soluret redan under antiken ingående studerad kurva, som enklast uppritas med hjälp av en tråd, vilkens ändrar fästas i två punkter på ritpapperet, ellipsens bägge brännpunkter. Spänner man tråden med spetsen av en mot papperet stödd penna, vilken samtidigt glider utefter tråden, erhålles kurvan, som har oval form med två mot varandra vinkelräta symmetriaxlar, ellipsens stor- o. l i l l a s e l.

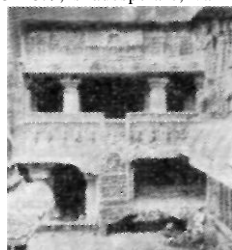
Ellipsoid, oval, helt sluten buktig yta, som har minst tre mot varandra vinkelräta symmetriplan. Varje plant snitt utgöres av en ellips. Ett viktigt specialfall är den yta, som beskrives av en ellips, då denna roterar kring en av sina bägge axlar, o. som kallas sfäroid el. rotationsellipsoid.

Ellip'tisk, ellipsformad, ägande matematiskt samband med ellipsen; ofullständig.

Ellis, Elis, f. 2V3 1879, skådespelare, vann stor popularitet i *Sten Stenison Steen från Eslöv* (över 1,500 ggr) o. *Charleys tant* (över 800 ggr).

Elis Island [aj'l^ond], liten ö i inloppet till New York, förr mottagnings- o. kontrollstation för inresande.

Ellora [elä'r^o] el. E l u r a, by i mell. Indien, Hyderabads, omtalad för sina många rikt utsmyckade grottcmei (se bild) från 700- o. 800-t.

Ellore [elä'r^o], stad i s. Indien, Madras. 45,000 inv.

Ellos, fiskläge o. municipalsamhälle på Orust, Morlanda kommun, Göteborg l. 401 inv. (1947). Ostronodling.

El'man, M i s c h a, f. 1891, rysk violinvirtuos (nu amerik. medborgare), tillhörde den krets av underbarn, som utbildats av Eeopold v. Auer. Debut i Berlin 1904, i Stlmh i:a gnr 1905.

Elmira [elmaj'r^o], stad i staten New York, n. ö. För. Stat. 45,000 inv. (1940). Berömt fängelse, inrättat som tvåvåsuppföringsanstalt.

Elmore-rör [ell'mä^oJ, elektrolytiskt framtällda kopparrör.

Elmqvist, Hugo (r862—1931), bildhugare, uppfinnare av den s. k. el m q u i s t s k a g j u t n i n g s m e t o d e n, ett slags »å cire perdue»-metod.

Elmqvist, H e n n i n g (1871—1933), ämbetsman, generaldir. i Socialstyrelsen 1914, minister i Helsingfors 1921, landshövding i Örebro l. 1925, överståthållare 1928. E. var ordf. i Folkhushållningskomm. igre—20 o. socialminister 1920—21. Förlkningsman i arbetsvster.

Elmseld, luftelektrisk atmosfäris utladdning i form av ljuskvastar från tornspetsar, master, rår o. dyl.

Elo'dea, dets. som Helodea.

Elofson, Anders, f. 1873, agronom, grundläggare av den moderna betcskulturen i Norden, initiativtagare till ett flertal föreningar, bl. a. Svenska betes- o. vallföreningen, vars förståndare han var 1925—39.

Eloge [eW'sj] (fr. *elogie*, av lat. *elo'gium*, gravskrift), lovtal, lovord, beröm.

Elongatio'n, planeterna Venus' el. Merkurius' vinkelavstånd från solen ävensom vinkelavståndet mellan en planet o. dess måne, allt räknat för en jordisk observatör.

Eloquentia, lat., el. el ok vens', vältalighet. — E. co'p'oris, »kroppens vältalighet», imponerande yttre. — Eloquentia e profess'o'r, professor i (romersk) vältalighet. — Eloquentia e et politicae profess'o'r, titel för innehavaren av Skytteanska professuren vid Uppsala univ.

Eloxe'ring-, elektrokemisk oxidation av aluminium, så att en skyddande hinna av aluminiumoxid bildas på metallens yta.

El Pa'so, stad i Texas, s. För. Stat. [97.000 inv. (1944). Handel med Mexico.

Elphinstone [el'finst'ön], Mount Stuart (1779—1859), eng. kolonialpolitiker av gammal skotsk släkt, 1796—1828 i Ostindiska kompaniets tjänst, 1819—27 guvernör över Bombay, inlade stora förtjänster om befästningen av britt, väldet i Indien o. var sin tids främste kännare av ind. förhållanden.

Elrifsä el. kvidd, äv. kallad sab-bick el. hamntorsk, *Phoxinus phoxinus*, en liten i söt-el-bräckvatten i större delen av Europa förekommande karpfisk utan skäggtömmar o. med endast helt små fjäll. Lever i stim. Hanen är under lektiden grant färgad i svart o. rött o. försedd med pärlörgan.

El'sass, fr. Alsace [-sass], landskap i ö. Frankrike, mellan Rhen o. Vogeserna, omfattande dep. Bas-Rhin, Haut-Rhin o. Belfortterritoriet. 8,898 kvkm, 1,232,000 inv. (1946), fransk o. tysktalande. Vid fl. Ill, efter vilken landet fått sitt namn (*illsassa*), ligger de viktigaste städerna: Strassburg, Kolmar o. Miihlhausen. Huvudnäring är vin- o. fruktodling. Betyd. bergsbruk samt järn- o. textilindustri. — *Hist.* Av Caesar förenat med rom. riket men på 400-t. intaget av germanerna, kom E. 870 under Tyskland som del av hertigdömet Schwaben o. sönderföll under senare medeltid i flera smärre områden, som Habsburg sökte samla under sig, från nya tidens ingång i tävlan med Frankrike, åt vilket de habsburgska besittningarna 1648 avträdades, Ludvig XIV utvidgade på godtycklig väg Frankrikes överhöghet, som från 1684 omfattade så gott som hela E.; resten följde under Franska revolutionen, då E. fullst. införlivades med Frankrike. Genom freden i Frankfurt 1871 avträdde E. (utom Belfort) till Tyskland o. förenades nu med ö. Lothringen till rikslandet El'sass-Lothringen, vilket genom freden i Versailles 1919 åter förenades med Frankrike. Vid upprepade tillfällen under 1930-t. förnekade Hitler alla anspråk på E., men i juni 1940 ledde franska nederlaget till E:s okkupation o. i aug. till dess införlivande (genom införande av tysk civil förvaltning) med Tyskland. Allra, värnplikt i den tyska krigsmakten infördes aug. 1942, o. E. styrdes av en riksståthållare. De tyska trupperna fördrovs av de allierade under vintern 1944—45 o. i mars 1945 var E. åter helt i fransk ägo.

El'sevier [-vir] el. Elzevir, berömd boktryckarfamilj i Leyden o. Amsterdam, vars upplagor av klassiska författare (»elsevire») beräknas till omkr. 2.000. Blomstringstid 1580—1680. Jfr Boktryckarmärke.

El'sheimer [-hajmer], Adam (1578—1610), tysk målare o. etsare, från 1600 verksam i Rom. Påverkad av flam. målare o. Caravaggios ljusdunkel kom han att med sina landskap i friluftsbelysning o. interiör-

er få stor betydelse för den kommande utvecklingen, särsk. i Nederl. (Se bild.)

1. Elster, Kristian Mandrup (1841—81), norsk författare, framstod särsk. med romanen *Farlige folk* (1881) som en av 1880-tals-realismens främsta representanter.

2. Elster, Kristian, d. y. (1881—1947), son till K. M. E., norsk författare o. litteraturkritiker.

Samhällsromaner (trilogien / *icsre*. — *Landevejen*. — *Mester*. 1911—13. *Män bror Harris*, 1917. *Bonde Veirskjts*, 1930) o. skådespel. Utgav äv. *Illustreret norsk Uletterhistorie* (6 bd, 2:a uppi. 1934—35).

ETster, Julius (1854—1920), tysk fysiker; utförde tills. m. H. Geitel undersökn. av luft-elektricitet o. fotoelektr. fenomen.

Elstree [el'stri], ort n.v. om London. Filmindustri (»Londons Hollywood»).

Elswick [el's'ik], nordvästlig förstad till Newcastle-on-Tyne, grevsk. Northumberland, England. Stora verkstäder o. skeppsvarv.

El'ton, salt insjö i s. Ryssland. 170 kvkm. Eluård [elva'r], Paul, f. 1895, fransk skald o. författare. Bl. diktsaml. *Capitale de la douleur* (1926). *La vie immédiate* (1932) o. *hes yeux fertiles* (1936) samt dikter: *Poésie el vérité* (1942), *Vne longue reflexion amoureuse* (1947) m. A-

Elucidatio'n (av lat. *elucida're*, sprida ljus över), upplysning, förklaring; tilläggstraktat.

Elude'ra (av lat. *eludere*, övervinna i lek), undvika, bortse från, förtolka, bortkrängla.

Elu'ra, dets. som Ellora.

Eluvia'la bildningar, mäktigare samlingar av förvittringsprodukter, vanl. skyddade av växtlighet, så att de kvarligga, där de bildats.

Elver, förkortning för *elektricitetsverk*.

El'verum, samhälle ö. om Hamar, Norge. 3,000 inv. Järnvägsknut o. garnisousort. Odelades av tyskt flygbombardemang april 1940.

El'vestad, Sven (1884—1934), norsk författare, skrev detektivromaner (under författarnamnet Stein Riverton) samt psykologiska o. satiriska skrifter.

Ely [i'H], stad i grevsk. Isle of E., ö. England. 81,000 inv. (1946). Storslagen katedral (se bild), påbörjad 1083, till o. ombyggd under gotiken, restaurerad från 1845 av sir G. G. Scott. Biskopssäte sed. 1107.

Elymus, grässläkte om 30 arter. *E. arena'rius*, strandgräs, grov o. styv, bredbladig, stundom mer än meterhögt, blågrå. På flygsand särsk. vid kusterna. Av. odlad som sandbindare. Elyria [ili'ri'a], stad i Ohio, För. Stat. 25,000 inv. (1940).

Elyséepalatset [elise'-], fr. Palais de l'Élysée i Paris, byggt 1718, sed. 1873 bostad för franske presidenten.

Elyse'isk, ljuvlig, säll. — Blyseiska fälten (grek. *Ely'sion*, lat. *Ely'sium* el. *Campi ely'sii*) i grek. o. rom. myt. de godas sälla vistelseort efter döden.

Elzevir, dets. som Elsevier.

El'äköön [-kön], finskt leve- o. hurrarop.

Era, kem. tecken för en atom emanation.
 Emalj' (fr. *émail*). Anat. E. el. a d a m a n t i'n, den mycket hårda, vita vävnad, som täcker kronorna på människans o. vissa djurs tänder. Emaljen, som består av smala, tät ställda s. k. emaljprismor, uppbyggda av huvudsakl. kalksalter, är kroppens hårdaste vävnad. — Kem. Förhållandevis lättsmält glas med tillsats av metalloxyd, som ger emaljen dess egenartade färg. Pulvriseras o. uppblandas med vatten till en deg, som anbringas på föremål av metall el. porslin o. dyl., vilka upphettas i muffelugn, så att emaljen smälter o. mjukt flyter ut i de eventuella mönster, som de ofta oflikfärgade departerna bildar.

Emaljfiskar, annat namn för ganoidfiskar.
 Emaljkonst, dekoreringskonst med glasflusser på ett underlag, vanl. av metall. I cell- emaljen (*émail cloisonné*) utmärkes mönstret med metalltrådar, varefter mellanrummen utfyllas med smälta glasflusser. Vanligt i Östasien, Indien osv. I gruppen emaljen (*émail champlevé*) fyller ett fördjupat mönster med emalj, en teknik, som särsk. utvecklades i Limoges från 1100-t. o. blev föremål för en omfattande export (Stat. hist. mus. äger flera dyl. arb.). Av användes genomskinglig emalj, varpå dekorationen utfördes. Den målade emaljen var särsk. i ropet under renessansen.

Emanatio'n (av lat.), utflöde. — Kem. En under radioaktiv omvandling av aktinium, radium el. torium bildad gas. Jfr Aktinon, Radon o. Toron.

Emancipatio'n (av lat. *emancipare*, frigöra), frigörelse (från ett tillstånd av omyndighet, underordnande, rättslöshet o. dyl.). — E m a n c i p e r a, frigöra. — E m a n c i p e r a d, frigjord; fri från konventionella hänsyn.

Emancipationsakten, katolikernas emancipationsakt, en 13 april 1829 utfärdad eng. lag, som medgav katolikerna tillträde till parlamentet o. de flesta ämbeten.

Emanera (lat. *emanare*), utgå, härröra.
 Emanuel, konungar av Portugal. Emanuel I den store (1469—1521), konung 1495, var en utmärkt regent, under vilken de stora upptäcktsfärderna, företagna på E:s befallning, gjorde Portugal till världens förnämsta sjömakt. — Emanuel II (1889—1932), konung 1908, avstätt genom revolutionen 1910.

Emanuel Filibert (1528—80), hertig av Savojen, återförvärvade det av fransmännen besatta Savojen o. gjorde det självständigt.

Emanuelstil el. manuelstil, efter Emanuel I (port. *Manoel*), benämning på den egenartade portug. ungrenässansstil, som främst representerades av J. de Castilho (d. före 1553).

Em'ba, flod i ryska Asien, republ. Kasakstan, utmynnar i Kaspiska havet. 555 km.

Em'ba, estn. Erna jõgi, flod i ö. Estland, mynnar i Peipussjön. 260 km.

Emballage [angbala'sj] (av fr.), förpackning, hölje, omslag. — Emballe'ra, slå in, packa in.

Embargo, sp., kvarstad, beslag; förbud för fartyg att lämna hamn.

Embarke'ra [ang-] (fr. *embarquer*), gå ombord, flytta ombord för tjänstgöring.

Erabarras (a'bara'), fr., hinder, förlägenhet, besvär. — Embarras de richesse [d'risjäs's], brödsamt val mellan alltför många möjligheter, bevingat ord efter titeln på en komedi av Soulas d'Aillainval (1726).

Embelle'ra [ang-] (fr. *embellir*), försköna(s). Embla, egentl. alm. i nord. myt. den första kvinnan. Jfr Ask.

Emblem [angble'm] (av grek. *em'blema*, in-satt smycke), metallornament på guld-, koppar- el. silverkärl; sinnebild, tecken.

Emboli' (av grek. *embaVein*, kasta in), tilltappning av blodkärl genom en med blodet

transporterad främmande kropp, e m'b o l u s. Denna kan bestå av en blodlever, som lossnat från en blodpropp, av svaltceller, fettdroppar (fettemboli, t. ex. vid blodbrott), parasiter, bakterier, luftblåsor. Kan leda till vävnadsdöd genom avstängning av blodtillflödet till större el. mindre vävnadsområde.

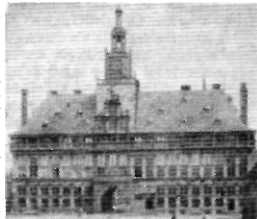
Embonpoint r_a'ba'poa'ne', fr., fetma, gott hull.
 Embouchure [a'8bäsly'r], fr., munstycke, äv. den av läpparna beroende tonbildningen på blåsinstrument.

Embrassera [ang-] (av fr.), omfamna, omfatta. Em'bryo (av grek.), foster. — Bot. Växtämne Embryologi' (av grek. *em'bryon*, foster, o. *logos*, lära). Zool. Läran om fosterutveckling en. — Bot. Läran om uppkomsten av pollen korn o. embryosäckar samt embryobildningen.
 Embryona'l, hörande till fosterutvecklingen.
 Embryo'nisk, outvecklad, hörande till fosterutvecklingen.

Em'bryosäck, en stor cell inom fröämneskärnan (nucellus) hos fanerogamerna, i vilken den honliga könsellen utbildas.

Em'den, stad i delstaten Niedersachsen, n.v. Tyskland, nära fl. Enis' mynning. 35 000 inv. 1939. Beläget vid Ems-Jade- o. Dortmund-Emskanalerna. Utmärkt hamn. Hade betyd. sjöfart, handel o. industri (skeppsvarv m. m.). Från staden bedrivs storfiske i Nord-

sjön. Rådhuset (se bild), som haft betydelse för Vassatidens byggnadskonst, uppfördes av M. Arens från Delft 1574—76 efter mönster av Antwerpens rådhus. Det förstördes helt under Andra världskr.

Em'den, tysk kryssare, som under kapten von Mullers (d. 1923) befäl bedrev kaparkrig i Stilla havet under Första världskr. Sänktes i strid vid Keelingöarna 7/11 1914.

Emende ra (av lat.), borttaga tel. rätta, införa bättre läsarter. — E m e n d a t i o'n, rättelse, beriktigande.

Emergen'ser (av lat. *emer'gere*, komma fram), hos växterna utväxter i form av hår o. taggar från överhuden (epidermis) med tillskott äv. från underliggande vävnader. Ex.: törnros- o. krusbärstaggar.

Em'eritilön, lön åt präst, som avgått vid uppnådd pensionsålder.

Em'eritus, lat., »den som tjänat ut», f. d. tjänsteman (användes vanl. blott om pensionerade universitetsprofessorer o. präster).

Emerson [emm'os'n], Ralph Waldo (1803—82), amerik. författare o. filosof. Gjorde under en europ. resa bekantskap med Carlyle, o. under inflytande av denne utvecklade han den idealistiska livsåskådning, som han med vältalighet o. kraft förkunnar i *Nature* (1836), *Representative men* (1850); Mänsklighetens representanter, 1914), *Society and soicituc* (1870); Samfundsliv och ensamhet, 1917) m. fl. skrifter.

Emetika (av grek. *em'ein*, kräkas) el. v o m i t i v a, kräkmedel.

Emfa's (grek. *em'fasis*), eftertryck, uttrycksfullhet i framställningen. — E m f a t i s k, eftertrycklig, uttrycksfull; högtvande.

Emfyse'm (av grek. *emfysa'n*, uppblåsa) kallas dels uppträdande av gasblåsor (vanl. luft) i vävnad, t. ex. i underhuden vid abnorm förbindelse med luftvägarna, dels en abnorm förstoring av lungblåsorna, alveoletna, genom tillbakabildning av alveolernas väggar; leder till minskad yta för gasutbytet mellan blod o. luft samt nedsatt funktionsduglighet hos lungorna.

Emigrant' (av lat. *emigra're*, utvandra), utvandrare; äv. politisk flyktig.

Emigranterna, medlemmar av de högre stånden i Frankrike, vilka under revolutionen efter 1789 lämnade landet.

Emigratio'n (av lat. *e*, utvandrning, utflyttning från ett land till ett annat. *E*, framkallas stundom av befolkningsöverskott o. därav följande minskad utkomstmöjlighet i hemlandet i förening med lockande utsikter på annat håll, t. ex. de stora folkvandringarna i början av medeltiden el. senare tiders utvandringar till utomeuropeiska länder, framför allt För. Stat. Stundom betingas den av politiska el. religiösa orsaker, ss. hugenotternas utvandring från Frankrike på 1600-t. el. aristokratiens under Franska revolutionen. I inskränkt mening avses med emigration utvandring till För. Stat. Den svenska började egen t. på 1860-t. i samband med upptäckten av rika guldfynd i För. Stat. o. missväxt i hemlandet o. har hittills omfattat mer än 1 mill. människor, av vilka de flesta blivit jordbrukare. Den starka invandringen till För. Stat. har givit anledning till en invandringslag (den s. k. kvotlagen), enl. vilken endast ett visst antal personer från varje land årligen tillåtes bosätta sig i För. Stat. Jfr Amerikas Förenta Stater.

Emigre'ra (av lat.), utvandra.

Emilien, it. Emilia, landskap i n. Italien, s. om Po, omfattande prov. Bologna, Ferrara, Forlì, Modena, Parma, Piacenza, Ravenna o. Reggio Emilia. 3.47 mill. inv. (1943). E-år särdeles fruktbart (spannmål, vin, oliver).

Emimens' (av lat. *emine're*, framstå), upphöjdhed; titel, som urspr. tillkom kejsare o. konungar samt biskopar. 1630 tillerkändes påven titeln åt kardinaler, andliga kurfurstar o. Johanniterordens stormästare. — *Eminent'*, framstående, utmärkt.

Emi'r (av arab.), esentl. befälhavare; furste; num. avskaffad titel för vissa österländska härskare.

Emislöv, se Emmislöv.

Emissa'rie (av lat. *emissarius*, spejare), sändebud; kunskapare, spion.

Emissio'n (lat. *emissio*, utfärdande), värdepappers utsläppande i marknaden. — *Fys.* Utgående av strålning, t. ex. ljus.

Emissionsbank har till uppgift att, jämte drivande av vanlig bankrörelse, genom aktieförvärf el. i annan form av mera stadigvarande beskaffenhet medverka vid bildande o. ombildande av aktiebolag för ekonomisk verksamhet. I lag ang. emissionsbanker utfärdades 7/8 1909, men någon dyl. bank inrättades icke i vårt land o. lagen upphävdes 1933.

Emissionsbolag, bolag, som har till ändamål att medverka till bildande o. ombildande av aktiebolag utan att samtidigt driva bankrörelse. Emissionsbolag ha i allra, tillkommit på initiativ av våra större banker, ofta som dotterbolag till någon av dem.

Emissionskurs, det pris ett värdepapper betingar, då det bringas i marknaden (emitteras). Jfr Kurs.

Emitte'ra (lat. *emiWere*, utsända), utsläppa obligationer, aktier o. dyl. i marknaden. — *Emillient'*, verkställare av emission.

Emma, stoppad länstol, särsk. under 1800-t. Emma (1858—1934) *drottning av Nederländerna*, g. m. Vilhelm III, efter dennes död 1890

[regentinna till dotterns, Vilhelminas, myndighetsförklaring 1898.

Emmaboda, köping (sed. 1930) i s.ö. Småland, Kalm. l., vid Karlskrona—Nässjö järnväg. Vissefjärda landsf.distr., S. Møre doms. 1,920 inv. (1947)—Samsrealskola. Fönsterglasbruk.

EmrTaus, by nära Jerusalem, där Jesus enl. Luk. 24 uppenbarade sig för två lärjungar. Emmen, stad i n.ö. Nederländerna, prov. Drenthe. 53,000 inv. (1946).

Emmery-medaljen [ämri'-], en av Patriotiska sällsk. till sjömän för lång o. trogen tjänst utdelad medalj. Donerades på 1700-t. av sv. konsuln i Dunkerque F. F. J. Emmery (d. 1786).

Emmislöv, kommun i n. Skåne, Kristianst. l. (past.adr. Broby); Färlövs landsf.distr., Ö. Göinge doms. 846 inv. (1947).

E moll, molltonart med e till grundton o. ett I för f; parallelltonart till G dur.

Emond, Martin, f. 1895, målare, tillhör gruppen Färg o. Form o. är en av det moderna skånska måleriets främsta företrädare. Ofta allgemotiv. Monumentala freskomåln. i Kem. institutonen i Lund (1939). Väggmålning i Maria församling, Hålsingborg (detalj, se bild).

Emotio'n (av lat. *emo'tus*, upprörd), stark sinnesrörelse (jfr Affekt); äv. känslotämning. — *Emotionell'*, som framkallar el. beror på sinnesrörelse; hörande till känslolivet.

Emotionsneuro'ser, nervösa rubbningar, uppkomma som följd av en stark sinnesrörelse (emotion), skräck, ångest, sorg osv.

Empe'dokles från Agrigentum (400-t. f.Kr.), grek. filosof, statsman o. religionslärare, skall enl. sägen frivilligt ha kastat sig i Etnas krater. E. uppställde som tingens oförgångliga grundstoff de fyra elementen: eld, luft, vatten, jord, vilka genom de två likaså ursprungliga krafterna kärlek o. hat under världsperiodernas växling Ömsom blandas o. åtskiljas. Ur deras blandning ha tinget uppstått.

Em'petrum, växtsläkte (fam. *Empetraceae*, sannol. närstående ljungväxterna). *E. nVgrum*, kråkris, en nedliggande buske med barrlika, mångåriga blad. Blommor cnkönade, oansenliga; frukt en svart, bärlinlikande, flerfröig stenfrukt. Torr skogsmark, hedar; äv. i fjällen.

Empire [a'spi'r] (fr., kejsardöme) el. e mpire stil kallas den senare delen av nyklassicismen, som nådde sin höjdpunkt under det napoleonska kejsardömet. Former o. ornament lånades från antiken, särsk. Pompeji, samt från Egypten (efter Napoleons fälttåg). Stilen utvecklades mot större stränghet o. allvar med inom nyttokosten huvudsaklig användning av mahogny, brons, porfyr o. i stor utsträckning textilier, som ofta kläddes väggarna. Tunga former o. granna färgmotsättningar. Empiren, vars senare period i Sverige äv. kallas Karl Johansstil, kan stüderas på Rosersbergs o. Rosendals slott (se bild).

Empire state building [empaj^o ste't bild'ing], skyskrapa i New York. Världens högsta byggnad (381 m, 102 våningar), uppförd 1931.

Empiri' (av grek.), erfarenhet; erfarenhetskunskap. — Empiri'ker, den som i sin forskning grundar sig på erfarenheten.

Empiriokriticit's men, en kunskapsteori, en vilken förmitteln är det enda innehållet i verkligheten. Grundare: Avenarius.

Empirisk (av grek. *empier'Va*, erfarenhet), grundad på erfarenhet. — Empirism', åsikten, att erfarenheten är vår enda kunskapskälla. Som den moderna empirismens grundläggare anses Bacon. Andra repr.: stoikerna, Locke, Mill m. fl.

Employé [a*pl'aje], fr., tjänsteman.

Empo'rer, i gammalkristna o. romanska kyrkor stundom förekommande gallerier mellan sidoskeppens valv- o. yttertak. De öppna sig med bågar inåt mittskeppet. (Se bild.)

Empu'sa, svampsläkte, tillhörande fam. *Entomophthoraceae* av algsvamparna. *E. mus'cae*, en allmänt spridd parasit på flugor. Som döda finner man dessa fastsugna på föremål, uppsvållda o. vitpuddrade av svampens sporer.

Empye'm (grek. *en*, inom, o. *py'on*, var), varansamling i hålrym o. ss. lungsäckarna (lungempyem), gallblåsan.

Empyre'um el. empy're'n (av grek. *em'pyros*, brinnande), i antik filosofi den högsta himmels sfären, eldhimlen. Hos medeltidsfilosoferna ljushimlen, de saligas o. änglarnas bostad. — Em py r e' s k, strålände, överjordisk.

Ems. 1. Flod i u.v. Tyskland, från Teutoburgerwald till Dollartviken av Nordsjön. 440 km. Genom kanalisering är E. segelbar 234 km till Greuvau. Dess flodområde är sammanbundet med Mittellandkanal o. ingår med Dortmund-Ems- o. Ems-Weser-Elbkanalerna i densamma. Dessutom finnas Ems-Jade o. Ems-Vechte. — 2. Stad i v. Tyskland, Hessen, vid fl. Lahn. 7,200 inv. Berömd kurort med varma källor (emsvatten). — I E. fördes 1870 de underhandlingar mellan Tyskland o. Frankrike ang. spanska tronföljden, vilka ledde till Fransk-tyska kriget. Jfr Emsdespeschen.

Emscher-brunn, anläggning för rening av kloakvatten, vid vilken de i detta uppslamade ämnena få sjunka till botten o. ruttna i särskilda behållare, under det vattnet direkt fortsätter till avloppskanalen. Jfr Rötkmare.

Emsdespeschen, det telegram, varmed Wilhelm av Preussen 15/4 1870 underrättade Bismarck om sina underhandlingar i Ems med franske ministern Benedetti. Offentliggjordes av Bismarck i förkortad form, varigenom innehållet kom att framstå i skärpt dager. Enl. fransk uppfattning var denna åtgärd den direkta orsaken till Fransk-tyska krigets utbrott.

Em'sersalt, en blandning av 1 del koksalt o. 2 delar natriumbikarbonat; användes till framställning av konstgjort emsvatten.

Emservatten, kolsyrevatten från mineralkällorna i Ems, innehållande ringa mängder koksalt (1 °OO) O. natriumbikarbonat (1.4 °oo). Användes särsk. vid strup- o. luftrörs-(lung-)katarr o. drickes då varmt, ofta blandat med lika mängd kokt mjölk. Framställes äv. av de rena salterna.

Emu', australisk struts.

Emulge'ra, uppslammas, bilda en emulsion. Emulsi'n, enzym, som spjälka glykosider, ss. amygdalin.

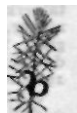
Eraulsi'o'n (av lat. *emulgs're*, mjölka), kolloid lösning el. grövre uppslamning av vätskedroppar i en annan vätska, ex. oljedroppar i vatten. Beständiga emulsioner innehålla dessutom vissa lösta ämnen, som förhindra de olösliga dropparna att flyta ihop till större partiklar, ex. gummi, gelatin, såpa m. m. Smörfettet i mjölk utgör en emulsion; i vissa tekniska processer o. en del läkemedelsberedningar användas emulsioner. — Det ljuskänsliga skiktet på fotografiska plåtar o. filmer kallas även emulsion. — *Måleri'etkn.* Atskilliga torkande fetta oljor låta sig emulgeras med limämnen, ägg osv. till emulsion, vari färgstoffer sedan rivs till temperafärger. Jfr Suspension.

Emund gamle, *svensk konung* omkr. 1050—60, som av Olof Skötkonung, ansedd som ljum kristen, bär i Västgötalagens kungalängd namnet »den slemme» (den dålige).

Emån el. Emma ll, å i ö. Småland, flyter från Smålandska höglandet, i s.ö. riktning till Östersjön, s. om Paskällavik. 230 km. Flera vattenfall. Sportlaxfiske.

En, *Juni'perus commu'nis* (fam. *Pinaceae*), ett skildkötat barrträd med utbredning på n. halvklotet. Barr korta, plattade, stickande, i tretaliga kransar. Växtform mycket växlände: busklik-mattformig (i fjällen o. på kalkhedar) el. trädlik, i senare fallet av cypressstyp med smal, tät krona el. ock mera kort- o. bredkronig. Högsta ålder ca 1,000 år. Över 14 m höga träd kända i vårt land.

Virke vällyktande med brun kärna, värderat för finare slöjd. Inblommar av tre fruktblad med 3 upprätta fröämnen; de förra sammanväxa efter frömjölsöverföringen. I st. f. kotte uppstår en köttig, bärliknande svartblå frukt med tvåårig mognadstid. »Enbären», som innehålla druvsocker o. en flyktig olja, ha bl. a. medicinsk användning.

Enafors, järnvägsstation o. turistort i v. Jämtland, nära Snasahögarna.

EnalTage, lat., utbyte av ett ord mot ett till härstamning o. betydelse likartat (ex. »tapperheten» i st. f. »den tappe»).

Enander, *Sven Johan* (1847—1928), präst o. botanist, fil. hed.dr, kyrkoherde i i.ill-härda 1889, led. av AK 1903—08. Framst, kännare av växtsläktet *Salix*.

Enander, *B o. f.* 2°/7 1904, fil. lic, historiker, publicist, utrikeskrönikör i Rådrotjänst sed. 1934, huvudred. o. utgiv. av Nu 1938—46, utrikespol. red. i Expressen sed. 1944. Bl. arb. *Kampen om kolonierna* (Vår egen tids historia, 2° 1934).

Enantiomor'fa (av grek. *enan'tios*, stående mitt emot varandra, o. *mor'fe'*, form) kallas kristallformer, som äro spegelbilder av varandra, men ej kunna bringas att täcka varandra. Sådana kristaller förhålla sig som den högra handen till den vänstra o. sakna symmetriplan o. symmetrientrum.

Enantiotropi' (av grek. *enan'tios*, motsatt, o. *trope'*, vändning) föreligger, då ett o. samma kemiska ämne kan uppträda i två kristallformer, som äro stabila inom var sitt temperaturområde. Jfr Monotropi o. Polymorfi.

Enare träsk, fi. I'nari järvi, sjö i n. Finland. 1,075 kvkm. Avlopp: Pasvikelfven.

En av aderton, medlem av Svenska akademien.

Enälven, en av Indalsälvens källfloder, v. Jämtland, mynnar i Annsjön.

En bloo [a*« blåkk'], fr., i klump.

Encefalit el. encephaliti's (av grek. *enke'talos*, hjärna), inflammation i hjärnan.

Enceinte [a'sä'af], fr., »inbäddad»; sammanhängande försvarslinje (kärnfästning) omkring fästningens inre delar,

Enchåssure [aⁿSsja'y'r], fr., infattning (av ädelstenar).

del Encina [enbi'na], Juan (omkr. 1469—1529), spansk skald, skrev skådespel med religiösa motiv.

Encke, Johann Franz (1791—1865), tysk astronom, chef för Berlins observatorium, mest bekant genom den efter honom uppkallade Enckes komet, vars rörelse han beräknat.

1. ErTeckell, Magnus (1870—1925), finl.

målare. E. har genom sin reaktion mot den slentrianmässiga naturalismen haft betydelse för den finl. konsten under 1890-t. *Uppvaknande* (1893, Ateneum, Helsingfors), *Uppståndelsen* (fresk, 1907, i Tammerfors). Hans senare alstring

präglas av en rikare kolorit (monumentalverk, glasmålningar, psykologiskt fina porträtt), som direkt inverkat på det senare finl. måleriet. Gosse i *bål* (akvarell, 1901, se bild). E. är en av Finlands största målare.

2. Enckell, Carl, f. 1876, finl. politiker o. diplomat, utrikesminister 1918—19 o. 1922. E., som 1919—27 var sändebud i Paris, representerade Finland i N. F:s råd vid behandlingen av Ålandsfrågan (1920—21). Deltog april o. sept. 1944 i fredsförhandl. i Moskva. Sed. aug. s. å. utrikesminister (i regeringarna Hackzell, Castrén, Paasikivi o. Pekkala).

3. Enckell, Olof, f. 1900, finl. författare, kritiker o. reseskildrare. *En klosteräventyr* (1930), *Vårt hjärta* (1933) o. *Guldkedjan* (1934), där finskt o. ryskt folklynnor konfronterats. Bl. rese-schildringar *De klagande vindarnas ö* (1937) från Irland, *Vakt i öster* (1939) från Karelen samt krissboken *Rapport från ödemarken* (1942).

En'ckell, R a b b e, f. 1903, finl. skald, framstående repr. för den finl. modernismen med diktsaml. *Lutad över brunnen* (1942), *Andedräkt av koppar* (1947) o. *Nike flyr i vindens klädnad* (1947) samt versdramerna *Orfeus o. Eurydike* (1938) o. *lokaste* (1939).

En corps [a'skär], fr., som helhet, alle man.

Encounter Bay [inka'ont'be'], bukt på Australiens s. kust, ö. om Känguruön.

Enoouragera [angkorasje'ra] (fr. *encourager*), uppmuntra.

Encykl'lika (av grek. *en'kyklos*, rund), påvlig officiell rundskrivelse i en viktig tidsfråga.

Enoyklopedi' (av grek. *enkyklios*, kretsformig, o. *paidéa*, undervisning), översiktlig, vanligen alfabetisk sammanställning o. bearbetning av vårt vetande i dess helhet eller inom visst område; uppslagsverk.

Encyklopedister, benämningen på de filosofer o. författare, som medverkade i den stora franska encyklopedien (1751—72). Till dem hörde bl. a. Diderot, d'Alembert, Montesquieu, Voltaire, Holbach, Rousseau.

Endelave, ö vid Jyllands ö. kust, Aarhus Amt, Danmark. 13 kvkm, 510 inv. (1945).

Endemi' (av grek. *en, i, o. de'mos*, folk), sjukdom, som förekommer inom en begränsad trakt o. där är inhemsk hos befolkningen, t. ex. struma, kretinism, malaria, o. där de geografiska o. klimatologiska faktorierna kunna tillskrivas avgörande betydelse för sjukdomens förekomst.

Ende'misk, inhemsk. — *Biol.* Växt- o. djurarter, vilkas utbredning är begränsad till ett ringa område, sägas vara endemiska för området i fråga.

Enderby Land [enn'd'bi loend], område i östantarktisk, vid s. polcirkeln, 50° ö. l.

En détail [ansdetaj'], fr., i enskildhet; styckewis.

Endi'via, *Cicho'ri'um endViva* (fam. *Compositae*), en från Medelhavsområdet härstammande ört, vars blad användas till sallad.

Endlieher [enflitjer]. Stephan Ladslaus (1804—49), österrik. botaniker, prof. i Wien. Uppställde ett naturligt växtsystem.

Endocardium (av grek. *en'don*, invärtes, o. *kardi'a*, hjärta), inre hjärthinna, den tunna hinna som bekläder hjärtats hålrum o. klaffar.

Endoder'mis (av grek. *en'don*, invärtes, o. *der'ma*, hud), det innersta cellskiktet av barken, sådant det ombildats särsk. i ettåriga rötter. Genom förtjockning o. förkorkning av cellväggarna bildas en inre, oegomtränglig mantel kring ledningsvävnaden. Om endodermis anlägges i näringsupptagande rotleder, innehåller den äv. spridda, tunnväggiga s. k. *en'* nomgångsceller.

Endogami' (av grek. *en'don*, invärtes, hemma, o. *gamos*, giftermål), ingifte inom en stam, släkt o. dyl.

Endoge'n (av grek. *en'don*, invärtes, o. *ge'nein*, födas), uppkommande av inre orsaker. Motsats: *exoge'n*. — *Bot.* En sådan form av organbildning hos växter, då den nya växt-delen uppstår inuti en vävnad o. måste bryta genom de täckande cellskikten för att bli fri. Rotgrenar o. rotbörjiga knoppar anläggs endogen. — *Geol.* Endogena el. inifrån kommande orsaker till jordkorpens förändring yttra sig i landets höjningar el. sänkningar, förkastningar o. dyl.

Endokardi't, inflammation i den hinna (endocardium), som bekläder hjärtats hålrum o. klaffar. En godartad form (*verrukk'ös endokardit*) uppträder vid akut ledgångsreumatism, danssjuka, scharlakansfeber m. fl. infektionssjukdomar. Denna form kan läkas men leder dock ofta till varaktiga förändringar i hjärtats klaffar, s. k. *klafffele*. En elakartad form (*ulcerös endokardit*) förlöper som en svår allmän blodförgiftning (sepsis) o. kan på kort tid leda till döden.

Endokri'na körtlar (av grek. *en'don*, invärtes, o. *kr'nein*, avsöndra), körtlar med inre sekretion; under hjärnbihanget, sköldkörteln, bukspottkörteln, könskörtlar m. m. — *Endokrinologi'*, läran om den inre sekretionen.

Endometrit (av grek. *en'don*, invärtes, o. *me'tra*, livmoder), inflammation i livmoderns slemhinna.

En-Dor, enl. i Sam. 28 ort i Palestina nära Jisreelsslätten, där Saul bad en spåkvinna frammana Samuels ande; möjl. nuv. *Endur*.

Endoskop'i (av grek. *en'don*, invärtes, o. *skopel'n*, se), undersökning av kroppshligheter, kanaler o. ihåliga organ genom införande av långa, smala, med belysnings- o. spegelanordningar försedda rör, s. k. *endosk'op*.

Endosperm' (av grek. *eWäon*, invärtes, o. *sper'ma*, säd), frövitans i fanerogamernas frön.

Endossa't el. *endossat'arie* (av fr. *en, på, o. dos*, rygg), person, på vilken en växel överläts. — *Endossement* [a'däsema'te'], överlåtelse av växel, som tecknas på baksidan av densamma. Om endast överlåtarens namn Skrive' o. endossaten ej namngivits, kallas det *blankoendossement* el. *endossement* in blanco. — *Endossent'*, den som å växel tecknar överlåtelse el. trausport. — *Endosse'ra*, överlåta en växel å annan person genom påteckning å växelns baksida.

Endote'l (av grek. *en'don*, invärtes, o. *tele'*, bröstvärt), det ytterligt tunna lager av platta

celler, som bekläder kroppskålor o. utgör blodkärlssystemets inre beklädnad.

Endoter'misk (av grek. *en'don*, invärtes, o. *ter'me*, värme) säges en kemisk förening vara, när den har benägenhet att sönderfalla under värmeutveckling, ex. klorkväve. Jfr Exotermisk.

Endozo'isk (av grek. *en'don*, invärtes, o. *zo'on*, djur) säges spridningen av växters frukter o. frön vara, då dessa passera tarmkanalen hos ett djur o. komma till groningen, sedan de avgått med avföringen. Anpassade för detta spridnings sätt äro särsk. växter med bär o. stenfrukt.

Endre, kommun på mell. Gotland, Gotl. 1. (past.adr. Barlingbo); Roma landsf.distr., Gotlands doms. 350 inv. (1947). Kyrka från 1100-0. I200-t.

Endy'mion, grek. *Endymi'on*, i grek. myt. en yngling, som mångudinnan Selene älskade o. sänkte i dvala för att ostört kunna kyssa.

Enebybergs villastad, del av Danderyds köping, Sthlms l.

Eneoli'tisk tid, benämning på förhistorisk period mell. den yngre stenåldern o. bronsåldern. I eneolitisk tid uppträder för första gången kopparr, bearbetad till breda, trekantiga dolkblad o. flata yxor, jämsides med stenverktyg av delvis nya former.

Energeti'k (av grek. *ener'geia*, handlingskraft), läran om fenomenvärlden uteslutande som en yttring av energiförändring, uppställdes på 1880-t. av Ostwald, Heim m. fl. som ett slags motsats mot atomläran. Genom atomforskningens storartade uppsving har energetiken num. fullst. ställts i skuggan.

Energi [-sji'] (av grek. *ener'geia*, handlingskraft), materiella anordningars möjlighet att genom fysiska el. kemiska förändringar utföra mekaniskt arbete. Sålunda äga kroppar i rörelse rörelseenergi el. kinetisk energi lika med halva produkten av kroppens massa o. kvadraten på dess hastighet (ex. projektiler ha möjlighet att spränga murar o. pansar bättre ju större vikt o. hastighet de äga). Kroppar i vila kunna tack vare tyngden o. möjlighet till fall sägas ha lägesenergi el. potentiell energi, som är lika med produkten av kroppens vikt o. fallhöjden, ty genare, urlod). Vattenfallet visar en typisk energiförvandling: de högre belägen vattenmassorna få, under det de sänka sig, större rörelseenergi, samtidigt som deras potentiella energi i lika hög grad minskas; i turbinerna o. generatorerna omsattes rörelseenergen till elektrisk energi, vilken hos förbrukaren mätes i kilowattimmar av produkten av förbrukningstiden, spänningen o. strömstyrkan. I motorer o. därav drivna maskiner ger denna elektriska energi mekaniskt arbete, medan glödlampor o. elektriska kaminer utsånda strålande energi o. värmeenergi, mätbara i kalorier. Bränsle, sprängämnen, krut o. dyl. besitta kemisk energi, vilken vanl. mätes i kalorier, s. k. förbränningsvärme. I samband med ångmaskinens gradvisa förbättring insåg man i börj. av 1800-t., att en viss mängd bränsle motsvarar ett visst arbete (energiprincipen) o. Carnot, Joule, Mayer m. fl. uppskattade, att ett förbränningsvärme om en kilokalori vid fullständig förvandling till mekaniskt arbete motsvarar 427 kilogrammeter. På samma sätt motsvarar en kilowattimme 367,200 kilogrammeter. Jfr Termodynamik o. Verkningsgrad.

Ener'gisk (av grek. *ener'geia*, handlingskraft), verksam, ihärdig, vjerkraftig; eftertrycklig.

Enerve'ra (lat. *enervare*), göra nervös, orea. Eneström, Gustaf (1852—1923), matematiker, biblioteksman. Grundade den matem.

tidsskr. *Bibliotheca Mathematica* (1887—1923 i Sthlm; därefter i Leipzig).

En face [aⁿ* fass'] (fr., av *face*, ansikte), framifrån. Motsats: en profil, från sidan.

En famille [aⁿs famij'], fr., i familjekretsen; förtroligt.

Enfant [aⁿ*fa's'], fr., barn. — R. perdu [pärdy'], »förlorat barn», hopplöst fall. — E. terrible [-ribl'], »förskräckligt barn», beteckning för person, som genom barnslig el. obetänksam frisprikighet ställer till obehag för sin omgivning.

Enfantin [aⁿ*faⁿ*tä's'], Barthélemy Prosper (1796—1864), fransk affärsman, en av saint-simonismens främsta apostlar, förespråkare för »den fria kärleken».

Enfield [enn'fild], stad i s.ö. England, grevsk. Middlesex, n. om London. 95,000 inv. (1942). Gevärsfabrik.

Enfile'ra [ang-] (fr. *enfiler*), beskjuta ett mål längs efter dess längdriktning.

Enfin [aⁿ*fäⁿ'], fr., äntligen; med ett ord, nog av.

Engad'in, högt belägen dal i ö. Schweiz, kant. Graubünden, genomfluten av Inn; delad i Ober- E. o. Unter- E. På grund av sin storslagna natur o. sitt gynnsamma klimat mycket besökt turisttrakt, vars medelpunkt är St. Moritz.

Engagera [anggai'ra] (av fr.), anställa; förplikta; inblanda. — Engagemang [ang-gasjemang], anställning, förbindelse.

En garde [a's garrd'] (fr., av *garde*, vakt), kommandoord för fäktning, varvid de fäktande intaga en sådan ställning, att de äro beredda både till anfall o. försvar.

Engberg, Gunnar, f. »87 1884, industriman, skeppsbyggare, varvsingenjör vid Eriksbergs mek. verkstads AJ. 1907—17, verkst. direktör 1917—47.

Engberg, Arthur (1888—1944), socialdem. politiker o. tidsningsman, fil. hed.dr i Uppsala 1936, redaktör för *Arbetet* 1918, för Socialdemokraten 1924—32 o. 1936. Ecclesiastikmin. i P. A. Hanssons i:a o. 2:a ministär. Från 1940 landshöv. i Västernorr. l. — Led. av AK 1917—39, av FK från 1940. Spelade en framträdande roll inom sv. socialdemokrati.

Engdahl, Axel (1863—1922), skådespelare, revyförfattare o. teaterledare (av Folkteatern i Göteborg. fr. 1906). Åtnöjt stor popularitet.

Engel, Carl Ludvig (1778—1840), finl. arkitekt av tysk börd. Påverkad av tysk nyklassicism uppförde han i Helsingfors efter 1816 ett antal monumentalbyggnader, vilka sätta sin prägel på staden (*senatshuset, universitetet, universitetsbiblioteket* m. fl.). Monografi av C. Meissner (1937).

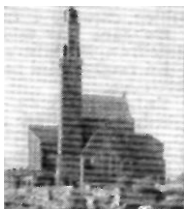
Engelberg, kurort i mell. Schweiz, kant. Tjnterwalden, 1,023 m ö. h. 2,400 inv. Gamalt benediktinerkloster med uppfostriansanstalt.

Engelbrekt, opera av N. Berg, uppf. i Sthlm i:a ggn 1929.

Engelbrekt Engelbrektsson, d. ⁿ/₄ 1436, svensk frihetshjälte, av tysk släkt i Norbergs bergslag, frälseman. E. mottog 1433 av de missnöjda dalkarlarna hövitsmannskapet; kriget mot danskarna började dock först vid midsommartid 1434. Det ledde inom några månader till landets befrielse o. Erik av Pommerns avsättning. E. blev 1435 rikets hövitsman men förbigicks vid nytt val 1435 till förmån för Karl Knutsson o. mördades s. å. på en holme i Hjälmaren av Måns Bengtsson (Natt o. Dag).

E., som är en av de stora gestalterna i vår medeltidshistoria, ansågs snart av folket som helgon. — Vid Sthlms stads-hus är en av Chr. Eriks-son utörd staty av E. rest.

Engelbrekts församling, församling i Sthlm. 29,419 inv. (1947). Kyrkan (se bild) uppfördes 1910—14 av L. I. Wahlman. Monumental interiör.

Engelbrektsvisan, benämning på biskop Tomas dikt »Frihet är det bästa ting . . .». Jfr Tomas (Simonsson).

Engels, Friedrich (1820—95), tysk socialdemokrat, Marx' medarbetare o. jämte honom grundare av den teoretiska socialismen. Från 1870 bosatt i London. Bl. skrifter *Die Entwicklung des Sozialismus von der Utopie zur Wissenschaft* (1882). Utg. Marx' litterära kvarlätningskap.

Engels, till 1932 Pokrovsk', stad vid mell. Volga (till 1941 huvudstad i Volgatyskarnas sovjetrepublik). 73,000 inv. (1939). Livsmedelsindustri.

Engelska cupen, svensk benämning på The Football Association Cup [6' fotbål 'sä'ijle'sj'n kapp], världens berömdeste vandringpris i fotboll, instiftat i England 1871.

Engelska kanalen, eng. English Channel, fr. I. a Manclie, den arm av Atlanten, som skiljer England från Europas fastland. Längd 550 km, största bredd 150 km, minsta bredd (Fas de Calais) 32 km.

Engelska ligan, svensk benämning på The Football League [6' fotbål lig], den största serietävlingen i fotboll i Storbritannien (sed. 1888).

Engelska sjukan el. rakit'is, hos barn från 3:e levnadsårskådet o. m. 4 år uppträdande tillväxtrubbning i skelettet. Förut fasta benpartier uppmjukas o. nybildat ben förkalkas ofullständigt, vilket leder till svåra missbildningar »fyrfkantig skalle», hjulbenthet, kutrygg, »gåsbröst» osv.) samt ansvällningar av broskben-gränserna särsk. på revbenen (s. k. »rosenkrans»). Orsaken till sjukdomen är brist på vitamin D. Flaskbarn träffas lättare än bröstbarn (modersmjölken betydelsefullt skydd). Förebyggande åtgärder respektive behandling: tillförsel av fiskolja, sol, frisk luft, färska grönsaker, bestrålning med ultraviolett ljus (kvartslampa, högsol).

Engelska språket har utvecklats ur de språk, som talades av de germanska stammar (angler, sachsare), som på 400-t. underlade sig England. Fornengelskan el. angelsachsiskan blev genom den normandiska erövringen av landet 1066 starkt upplandad med franska (medelengelska, omkr. 1150—si. av 1400-t.) o. bestod av ett stort antal dialekter. Ett egentligt riksspråk (nyengelska) uppstod först vid si. av 1400-t. (ur Londondialekten) som en följd av boktryckarkonstens införande (1476). Num. är engelskan modersmålet för omkr. 170 mill. människor o. regeringsspråk för 550 mill. i Brittiska riket o. För. Stat. Som sjömans-, turist- o. hotellspråk har det vunnit oerhörd internationell betydelse. Hos folk, som urspr. talat annat språk, har engelskan antagit förenklade former, t. ex. »pidginengelska» i Östasien o. vissa negerengelska blandspråk vid Guineabukten. — De äldsta litterära

minnesmärkena utgöras av religiösa hymner (från 600-t:s mitt) o. hedniska hjältedikter, bl. a. Beowulf (trol. från 700-t.; i handskrift från 1000-t.). Jfr Basic English.

Engelska svetten, medeltidens sista stora epidem. som uppträdde åren 1486, 1507, 1518, 1529 o. 551 men senare ej iakttagits. Denna ytterst förhärjande farsot höll sig inom England alla åren utom 1529, då den spreds till Tyskland, Polen, Schweiz o. Skandinavien. Förnämsta symtom voro svettning o. sömnbegär.

Engelsk landskapsträdgård el. engelsk park, en i England under 1700-t. utbildad trädgårdskonst, som i opposition mot den barocka trädgårdens arkitektoniska principer eftersträvar ett efterliknande av naturen. Den böjda linjen blir idealen.

Engelsk setter el. Laveracksetter, en långhärig eng. höns-hund, till färgen vit med svarta, orangegula el. citrongula fläckar.

Engelskt horn, träblåsinstrument liknande oboen men stämt en kvint lägre o. med böjt

munrör. Sorgmodig ton. Omfång e till a'. Kallades förr äv. å l t - o b o e.

Engelskt rött, finmalen järnoxid, Fe₂O₃, användes som rödfärg (normalfärg i ett par nyanser) o. polemedel för guld o. silver.

Engelskt salt, ep'so ra-el. bitter-salt, magnesiumsulfat; mycket använt av förmsmedel; utgör den verksamma beståndsdel i bittervattnet. Användes äv. till apparer.

Engelskt skinn, 5-skaftad bomullssatång med tvinnat vargarn o. mjukt inslag.

1. Engeström, Johan (1699—1777), orientalist, biskop i Lund. Huvudarbete: *Grammatica hebraea biblica* (1731—33).

2. von Engeström, Jakob (1735—1802), son till J.E., kansliråd, historisk samlare, häktad efter Gustav III:s mord 1792 för delaktighet i anslaget, varom han i varje fall ägde kunskap o. dömdes till fängelse. Brodern Johan v. von E. (1743—1807), en av oppositionens ivrigaste mäsmlän, undslapp med suspension.

3. von Engeström, Lars (1751—1826), broder till J. v. E., greve, diplomat, statsman. Minister i Warszawa 1788—92, i London 1793—95 o. i Berlin 1798—1803; statsminister för utrikesärenden 1809—24. Ytterst arbetsam, kunnig o. orädd men ofta strängt bedömd av motståndare. G. m. en polsk grevinna o. själv naturaliserad polsk adelsman tillbragte E. sina sista år i Polen, där hans släkt fortlevt. (Se bild.)

Engeströmska samlingen kallas Lars von Engeströms i Kungl. bibl. i Sthlm förvarade stora handskriftsamling, sammanbragt av flera arkiv från 1600- o. 1700-t.

Enghien rangan»]. 1. E. el. E.-les-Bains [-le-bä'8], badort n. om Paris, nära Seine. 8,000 inv. Kalla svavelkällor; vackert läge; omtyckt utflyktsmål för parisanerna. — 2. Stad i s. Belgien, prov. Hainaut. 4,600 inv. Slott o. kloster. Äldste sonen inom släkten Bourbon-Condé hade titeln hertig av E.

Enghien [a'egä's], Louis Antoine Henri de Bourbon Condé, hertig av E. (1772—1804), fransk prins, emigrerade från

Frankrike 1789 o. kämpade senare mot revolutionstrupperna. Ehuru E. 1801 drog sig tillbaka o. levde i oberoendhet i Baden, lät Napoleon mars 1804 under öppen kränkning av folkrätten häkta o. arkebusera den sympatiske fursten som missfänt för sammansvärjningar, ett politiskt mord, som väckte stor förbittring o. fick politiska följder.

England, s. och mell. delen av ön Storbritannien; med Wales 151,094 kvkm, 42,636,000 inv. (1945). Skiljes i n. från Skottland genom Solway Firth, Cheviot Hills o. Tweed. I n.v. regnrika (1,500—5,100 mm) o. skogfattiga högländer: Pennineria o. Cumbriiska bergen, i v. Wales högländ med E:s högsta topp Snowden (1,088 m) o. i s.v. Devon. I ö. och s.ö. bördiga slättland. Kusterna äro fruktbara, rika på hamnar o. djupt inskurna (ingen plats i landet ligger mer än 120 km från kusten). Av floder flyta Thames, Humber (uppkommen av Ouse o. Trent) o. Tyne ö. ut till Nordsjön, Severn o. Mersey v. ut mot Atlanten. Fuktigt klimat med blida vintrar o. svala somrar. Rikt på mineraler, särsk. kol o. järn (i n., n.v. och mell. E.), tenn (Cornwall), koppar (Wales), bly (Cornwall o. Chester), salt (Chester o. Somerset). — E. indelas i 62 grevskap. Huvudstad: London. — *Hist.* E:s äldsta invånare äro de keltiska britterna. Romersk provins 43—410 e.Kr. blev E. aldrig romaniserat i samma grad som Frankrike. Omkr. 450 invandrade från fastlandet germanska angler o. sachser o. underlade sig landet, som nu sönderföll i flera småriken. Kristendomen infördes på 600-t. En stark skandinavisk invasion (vikingatågen) ägde rum under 800—1000-t. År 1066 erövrades E. av normanderna under Vilhelm Erövraren, vars ått följdes av huset Plantagenet (1154—1485). Hundrarskriget med Frankrike (1339—1453) o. vilda arvföljdsrig under 1400-t. (Rosornas krig) utmärkte den senare medeltiden. Med huset Tudor (1485—1603) uppsteg E. till europeisk stormakt. Under huset Stuart (1603—49) framkallade särsk. de religiösa motsatserna en inre kris, utlöst genom ett inbördeskrig (Cromwell), som för kort tid (1649—60) gjorde E. till republik, varefter Stuartarna återinsattes (1660—88). En ny revolution 1688 uppsatte på tronen den nederländske stathållaren Vilhelm av Oranien, under vilkens efterträdarska, Anna, personalunionen med Skottland (från 1603) genom en unionsakt av 1707 ersattes med ländernas förening till ett rike, Storbritannien. Se vidare Storbritannien.

England väntar att varje man gör sin plikt (eng. *England expects this day that every man shall do his duty*), amiral Nelsons dagorder 2i/10 1805 före slaget vid Trafalgar.

Engler, Adolf (1844—1930), tysk botanist, framstående växtgeograf o. systematiker, prof. i Kiel 1878, i Berlin 1889—1921. Jämte K. Prantl utgav E. det stora verket *Die natürlichen Pflanzenfamilien nebst ihren Gattungen und wichtigeren Arten* (1887—1915; ny uppl. 1924 ff.).

English Harbour [ing'glis ha'bu], hamn på britt. ön Antigua, Små Antillerna, Västindien.

English society [ing'glis s'saj'ti], eng., namn på flera i Sverige verksamma sällskap för utbredande av kunskap om eng. kultur o. språk.

En gros [a'grø], fr., i stort, i parti. — En grossist's t, grosshandlare.

Engström, Albert, f. 7/5 1869, d. 4/n 1940, konstnär, författare; led. av Sv. akad. 1922; fil. hed.dr 1927, prof. vid Konstakad. 1925. I ord o. bild har E. med saftig humor o. säker karakte-

riseringsförmåga skildrat svenskt folklyne. De typer han skapat med sina teckningar i den av honom 1897 grundade, 1925 med Söndagsnisse sammanslagna skämttidningen *Srix* ha trängt djup in i folkmedvetandet. Ypperliga folklivskildringar äro hans språkligt mäterliga berättelser från Småland, Grisslehann o. Gotska Sandön, 1915—35 utgavos E:s *Samlade berättelser* i 23 delar.

Engström, Leander (1886—1927), målare. E. utförde främst starkt förenklade, färg-

starka motiv från Lappland (*Forellfiskaren*, 1918, se bild) o. Ofoten. En av de mest betydande bland de målare, som slog igenom omkr. 1910.

Engströmer, Thore, f. 2/4 1878, jurist, prof. i processrätt i Uppsala 1912—43, universitetets rektor 1933—43, tf. universitetskansler sed. 1945. E. har deltagit i lagstiftningsarbetet (bl. a. som led. av processlagberedningcn).

Euharmo niska toner (av grek. *eu*, i. o. *harmonia*, överensstämmelse), sådana toner, vilkas svängningstal äro mycket nära lika o. vilka därför på instrument med fastställda toner, ss. klaviaturinstrument, sammanslås till en. Ex. eiss och f.

Enhetsladdning, dets. som elektriskt elementarkvantum.

Enhetspatron, patron, där laddning o. projektör äro förenade i en hylsa; anv. vid de flesta infanterivapen o. vid lättare artilleripjäser.

Enhetskola, beteckning på skolororganisation, som bygger på folkskolan som bottenkola.

Enhjärtbladiga växter, växter tillhörande avdelningen *Monocotyledoneae*.

Enhärjar, senare form för Einherjar.

Enhörning, ett hästliknande fabeldjur med ett rakt, spetsigt horn mitt i pannan; under medeltiden en sinnebild för renheten. Enhörningen förekom som dekorationsmotiv, bl. a. i den fornpersiska byggnadskonsten (se bild; kapital från Persepolis).

Enhörning, Karl (1745—1821), mcdaljgravör. en av sin tids mest anlitade. Eniac, matematikmaskin (se d. o.). Enigma (grek. *álmigma*), gåta. — Enigma t's k, gåtlik, oförklarlig. Enjambement [a'nsa'nbma'n's], fr., övergång; en meningsfortsättande från en versrad till den följande.

Enkammersystem, folkrepresentationssystem, där representanterna bilda blott en kammare.

Enkausti'k (av grek. *en*, in, o. *kcU'ein*, bränna), under den klassiska forntiden o. äldre medeltiden förekommande målningsteknik, vid vilken smält vax användes som bindemedel. Färgen vann genom behandling med heta valsar el. dyl. större djup o. styrka.

Enkelbeckasin el. horsgök, *Gallina'go gallina'go*, en snäppfågel, skiljes från övriga svenska beckasiner på de 14 stjärtpenorna. Förekommer i Europa, a. o. mell. Asien o. flyttar till Afrika o. Indien. Hos oss i hela landet, dock i avtagande mängd. Har under våren ett slags parningslek, varvid hanen under störflykt genom vibration av stjärtpenorna framkallar ett gnäggande ljud (horsgök = hästgök).

Enkel borgen, sådan borgen, där borgsmannen endast ikläder sig subsidiärt ansvar, dvs. är förpliktad betala »det gäldenären själv ej gälda Bitter». Häftar borgsmannen »såsom för egen skuld», benämnes borgen *proprie*.

Enkelnervigt säges ett blad vara, då flera nerver utgå från skivans bas o. sammanflyta i bladspetsen.

Enkel polis kallas inom transport- o. försäkringsväsendet sådant försäkringsbrev (polis), som avser en enda bestämt angiven transport, till skillnad från *genera'lpolisen* el. *försäkringskontraktet*.

Enkelt bolag, bolag mellan två el. flera personer för verksamhet, varmed icke följer skyldighet att föra handelsböcker. Enkelt bolag är icke juridisk person, såvida det icke införts i Handelsregistret. I senare fallet får det samma karaktär som *handelsbolag*.

Enkhuizen [-höj'sen], stad i Nederländerna, prov. Nord-Holland, vid Zuiderzee. 9.600 inv. (1940). Förr landets främsta fiskeort med talrik befolkning. Hamnen är nu igensandad, men fisket är fortfarande ganska betydande.

Enkläng, den absoluta överensstämmelsen i svängningstal mellan två toner.

Enkla'v (av fr.), del av en stats område, på alla sidor omgiven av andra stater; brukas äv. om avskilda delar av förvaltningsområden.

Enkli'tiskt (av grek. *enkWnein*, böja sig mot), egentl. stödjande sig vid, kallas ett ord, som står svagtonigt efter ett starktonigt ord, t. ex. *din* i uttrycket *bror din*.

Enkrini'ter, *EncrVnus*, ett släkte härstjärnor, som levde under stenkolso. o. triasperioderna (se bild). Uppfylla i oerhörda mängder vissa lager av musselkalken (Tyskland) o. bilda den s. k. *enkrinitkalken* (Gotland).

Enkönad, hos växterna en sådan blomma, som enbart innehåller ståndare el. pistiller. Spår av det motsatta könet finnas ofta.

Enköping, stad i s.v. Uppland, Upps. l., 4 km från Enköpingsåns utlopp i Mälaren, 8.918 inv. (1947). Sedan gammalt bekant för odling av köksväxter, särsk. pepparrot. Samrealskola. Kyrka från 1400-t., restaurerad 1903. Framgrävda o. konserverade rester av ett franciskancerkloster. Mek. verkstäder, bryggeri. Förläggningort för huvuddelen av Göta pansarlivgarde (P l.). Stad från omkr. 1300. Stadsvapen, se bild. Isämnet (skrivet *Enescopinge* omkr. 1165) av *ene* 'enbestånd' o. *köping* 'handelsplats'.

Enköpings-Näs, kommun i s.v. Uppland, Upps. l. (past.adr. Enköping); Enköpings landsf.distr., Uppsala l:s s. doms. 391 inv. (1947).

Enlart [a^u 'la:r], Camille (1863—1927), fransk konsthistoriker. Huvudverk: *Manuel d'archéologie française* (1902—16).

Enle'vering [ang-] (av fr. *enlever*, bortföra), bortförande av kvinna i syfte att förmå henne till äktenskap el. utukt. Straffbelagt nel. lag av den iäl', 1942.

Enleveringen ur Seraljen, komisk opera av W. A. Mozart med text av Bretzner; uppförd i Sthlm i:a ggn 1814.

En-lil, babylonisk gud, dyrkad i Nippur; kallas äv. Bel.

Enmansbolag, aktiebolag, där alla aktierna överförs på en person.

Enmansgravkultur, benämning på förhistorisk nordisk civilisationstyp från yngre stenåldern, kännetecknad av gravar med ett enda lik (i motsats till megalitkulturens släktgravar). En besläktad civilisation har funnits i Centralryssland.

En masse [a^e mäss'], fr., i massa, i klump. En midsommarnattsdröm, skådespel av Shakspeare med musik av Mendelssohn-Bartholdy; uppförd i Sthlm första ggn 1860.

En miniature [a^u 'miniati'r], fr., i miniatyr, i smått.

Enna el. *Castrogiovanni*. 1. Provins i Italien, mell. Sicilien, 2.562 kvkm, 218.000 inv. (1945). Salt o. svavel. — 2. Huvudstad i E. l. 25.000 inv. (1942).

Enna, August (1860—1939), dansk tonsättare. Flera operor, bl. a. *Hexen*.

Enneandria (av grek. *enne'a*, nio, o. *ane'r*, man), den 9:e klassen i Linnés sexualsystem. Omfattar växter med tvåkönade blommor o. 9 fria ståndare. Hit föras bl. a. släktena *Rheum* o. *Butotus*.

EDnes, Barthold Anders (1764—1841), officer, författade det viktiga arbetet *Biografiska minnen af konung Carl XII:s krigare* (1818—19).

Enn'i-us, Quintus (239—omkr. 168 f.Kr.), rom. diktare. Skildrade på hexameter i ett förlorat epos (*Annales*) Roms historia; dessutom tragedier, komedier o. dikter.

Enns, biflod fr. h. till Donau, genomflyter Steiermark, Österrike. 304 km.

Enorm' (lat. *enormis*), omätlig, oerhörd, ofantlig. — Enor'मित', oerhörd storhet el. myckenhet.

En'os, son till Set, sonson till Adam o. fader till Kenan (1 Mos. 4: 26; 5: 6 ff.).

En passant [a^u 'pasa'ni'], fr., i förbigående.

En personne [a^u 'pær'sann'], fr., personligen.

En profil [a^u 'i*], fr., från sidan; i genomskärning. Motsats: en face, framifrån.

Enquête [a^u 'skä't] (fr., av lat. *inquisi'ta*, det efterforskade), laga undersökning; rundfråga.

Enrolle'ra [ang-] (fr. *enrSler*), inskriva i rollorna; värva; inregistrera.

Ensa'jn' (av eng. *ensign*, fana, fänrik), befälsgrad i Frälsningsarmén, mell. kapten o. adjutant.

Enschede [ens-che'de], stad i ö. Holland, prov. Over-IJssel. 97.000 inv. (1946). Betyd. industri, särsk. bomullsindustri.

En'seli, äldre namn för Pehlevi.

Ensemble [a^u '8sa's'bl], fr., tillsammans; samverkan, samspel; sammanfattningen av gemensamt uppträdande artister.

Ensilage [-la'i] (av fr.) dets. som pressfoder.

Ensitarragen, populär benämning på lagen om rätt i vissa fall för nyttjanderättshavare att inlösa under nyttjanderätt upplåtet område. Gällande lag i ämnet är av 18/1. 1925 med sen. ändr. Enskede, trädgårdssad, som utgör egen församling o. pastorat i Sthms stift. 57.623 inv. (1947). Högre allmänt läroverk. På dess mark ligger Sthlms s. begravningsplats, Sthlms slakthus samt det 1933—34 anlagda stora friluftsbadet vid sjön Flaten.

Enskifte, ägoskifte, varigenom jordägare får alla sina ägor utbrutna o. samlade i ett sammanhängande område.

Enskild bank, urspr. benämning på sedelutgivande bank med solidariskt ansvariga lottägare. Sedan de enskilda bankerna genom riksbankslagens antagande 1897 förlorat sin sedelutgivningsrätt, ha de efter hand ombildats till bankaktiebolag, o. 1935 upphävdes banklagens bestämmelser om de solidariska bankbolagen.

Enskild egendom, äkta makes egendom, i vilken den andra maken ej äger giftorätt. E. enl. Aldre giftermålsbalken: fast egendom, som make ärvt ö. före äktenskapet förvärvat; egendom, som genom gåva el. testamente givits make med villkor, att den skall vara enskild; egendom, som genom äktenskapsförord gjorts till enskild. E. enl. Nya giftermålsbalken: egendom, som genom äktenskapsförord el. vid arv, testamente el. gåva förklarats vara enskild; vad som trätt i stället för sådan egendom. Jfr Giftorätt o. Samfällid egendom.

Enskilt haveri kallas all skada o. kostnad, som uppkommer under sjöresa genom olycks-händelse o. icke kan hänföras till gemensamt haveri. Vid enskilt haveri skall skadan bäras av den, som närmast drabbats därav, medan vid gemensamt haveri skadan gäldas av fartyg, frakt o. last, för vilkas gemensamma räddning uppoffringen gjorts. Bestämmelser om haveri finnas i 7 kap. sjölagen.

Enskilt utskott, tillfälligt utskott, som tillsatts av någondera av riksdagens kamrar för behandling av ärende, som endast rör kamraren i fråga.

Enslighetstillägg, avlöningsförmån, som utgår till befattningshavare vid lots- o. fyrstaten, som har tjänstgöring på ensligt belägen ort.

Enslinje, linje, som förenar två punkter i sjökortet.

Enslöv, kommun i mell. Halland, Hall. l. (past.adr. Åled); Halmstads landsf.distr., Hallands s. doms. 2,231 inv. (1947).

En'so, fabrikkssamhälle i Karelen vid Vuoksen, s.ö. om Imatra. Massafabriker in. m. Avträdades av Finland till Ryssland 1940 o. 1944.

En'sor, J a m e s, f. 1860, baron, belg. målare o. grafiker, en av Belgiens främsta. En märklig del av hans produktion utgör hans makabra fantasikompositioner (*Kristi intåg i Bryssel*, 1888). Porträtt, interiörer o. stilleben.

En sorg i rosenrött, Tegnér's karakteristik vid Sv. akad:s minnesfest 1836 av Bellmans diktning.

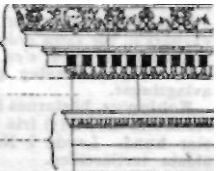
Enström, Axel (1875—1948), civilingenjör, kommerseråd, 1919—40 verkst. dir. i Ingenjörvetenskapsakad., till vars grundläggande han verksamt bidrog. Professors namn 1919. Fil. hed.dr i Uppsala 1939. (Se bild.)

Enström, Axel., f. *Wfo* 1893, industriman, disponent o. verkst. dir. i Holmsuuds AB. rg34—47, v. verkst. dir. i Svenska Cellulosa AB. o. verkst. dir. i flertalet dotterbolag sed. 1947, v. ordf. i Svenska Arbetsgivarefören. sed. 1917.

En suite [a^o suitt¹], fr., i följd.

Entablement [a^ostab¹ma⁸], fr., bjälklag; bjälklaget i o. de klassiska ordningarna, alltså det horisontala byggnads-partiet närmast över kolonnerna. Joniskt e. (se bild). Det består av arkitrav (o), fris (6) o. gesims (c).

Entada, växtsläkte (fam. *Leguminosae*), 15 tropiska arter. *E. scandens* (Västindien), en lian av intill 100 m:s längd. Frukt en meterlång o. decimeterbred ledbalja, fröna rundat njurlika, tjocka, intill 5 cm i diameter, föras ofta långväga med Golfströmmen (ända till Nordkap o. Spetsbergen), »sjönötter!».

Entalpi', värmeinhåll. Ent'tasis, grek., böjning, den svaga ansvällningen på det doriska kolonnskafvet, som ger illusion av fjädrande kraft.

Enteleki' (grek. *entelekeia*, det som har sitt ändamål i sig själv), Aristoteles' beteckning för den liv- o. formgivande kraften hos ett väsen, vilken kommer detta att utveckla o. gestalta sig i enlighet med sin egenartade bestämmelse.

Entente [a^oeta^o«t], fr., »samförstånd», en sedan börj. av 1600-t. bruklig benämning på ett politiskt vänskapsförhållande mellan stater, vilket icke tagit formen av fast allians. Särsk. användes uttrycket om den entente cordiale [kärdiall], som 1904 ingicks mellan Storbritannien o. Frankrike, o. sedan ett liknande vänskapsfördrag 1907 ingåtts mellan Storbritannien o. Ryssland om maktgruppen Frankrike—Storbritannien—Ryssland (trippelententen) i motsättning till trippelalliansen (Tyskland—Österrike—Ungern—Italien). Jfr Ivvila ententen.

Enterokolft (av grek. *e'nteron*, tarm, o. *ko'lon*, grovtarm), tarmkatarr, varvid inflammationen omfattar såväl tunn- som grovtarm.

Enteropneu'sta (av grek. *e'nteron*, tarm, o. *pnein*, andas), en grupp masklika djur, som ha antydning till ryggräng, en nervsträng på ryggsidan (ryggmärg) samt gältarm. På grund av dessa egenskaper anses de stå ryggradsdjuren nära. Hos oss förekommer på större djup på lerbotten i havet ett hithörande släkte, *Balanoglossus*.

Entita, annat namn för kärmes o. tallita.

Entite't (av lat. *ens*, det som är), varande, väsende.

Entledigande, ämbets- o. tjänstemans skiljande från tjänsten. Ordet användes stundom äv. beträffande privatjättän.

Entoderm' (av grek. *entos*, inom, o. *der'ma*, hud), vetenskapligt namn för det inre groddbladet.— Entoderm'a'l, som tillhör entodermet.

Entomofi'l (av grek. *ent'omon*, insekt, o. *ti'lon*, vän), beteckning för sådana växter, som äro tillpassade för Trömjölsöverföring (pollination) med tillhjälp av insekter.

Entomologi' (av grek. *eritomon*, insekt, o. *log'os*, lära), läran om insekterna.

Entonnarpokalen, fransk vandringpris för tävling mellan 6-metersyachter, uppsatt 1898. Vanns av Sverige 1910, 1929—31, 1935—37 o. 1946—47.

Entoparasi'ter (av grek. *ento's*, inom), sådana parasitiska djur, vilka leva inne i kroppen på sina värddjur, t. ex. i tarmen, levern osv.

Ento'pisk (grek. *ent'opios*), bunden till en plats, inhemsk.

Entop'tiska fenomen (av grek. *ento's*, inom, o. *ops*, öga), synförmåelser, förosakade av skuggor från inom det egna ögat liggande normala (t. ex. blodkärl) el. sjukliga (t. ex. grumlingar i glaskroppen) bildningar. De senare framträda ofta som rörliga, svarta prickar el. fläckar i synfältet, s. k. *mouches volantes* s. o. ha icke allvarligare betydelse.

En-tout-cas [a^oetoka'l], fr., »lör varje fall», parasoll som äv. kan användas som paraply. E-b a n a, tennisbana, belagd med pulveriserad hårdbränd tegelmasa. Torkar fort efter regn.

Entoxism' (av grek. *ett*, i, o. *toxiko'n*, gift), förgiftning.

Entozo'a (av grek. *enlo's*, inom, o. *zo'on*, djur), parasitiska djur, som leva i kroppens inre organ

Entré [angtre'] (fr. *entrée*), inträde; ingångsdörr, förhall; förrätt; förspel; en uppträdandes inträde på scenen; inträdesavgift.

Entre-akt [aug'ter-] (fr. *entr'acté*), mellan-akt; mellanaktsmusik.

Entrecotes [a'«trkåt'], fr., mellanrev; ox-bare, köttet mellan revbenen på oxen.

Entrelao [a'etrakk'] bandflätning, där banden växelvis gå över o. under varandra. Vanl. bl. a. i irisk o. folkvandringstidens konst (se bild).

Entré Minho-e-Douro [ä's'tr°minn'jä e dáj'rä] el. Minho, provins i n.v. Portugal, mellan floderna Douro o. Miho. 7,120 kvkm, 1,68 mill. inv. (1940). Bergig men väl odlad. Jordbruk (med vin- o. fruktodling) o. boskapsskötsel. Huvudstad: Oporto.

Entré nous [a'8trno'j], fr., oss emellan; i för-troende.

Entrepot [a'8trpäl], fr., tullfritt nederlag; packhus; stapelplats.

Entreprenä'd [ang-] (av fr. *entreprende*, åta-ga sig), arbetsbeting av större omfattning (t. ex. uppförande av byggnad).

Entreprenör [ang-] (fr. *entrepreneur*), person, som på vissa villkor åtager sig att utföra något (bygga hus, anskaffa varor o. dyi.).

Entré Ri'os, provins i Argentina, mellan floderna Paraná o. Uruguay. 78,330 kvkm, 564,000 inv. (1945). Huvudstad: Paraná.

Entresol [a'8trsä'll], fr., mellanvåning, av mindre höjd än våningarna under o. ovanpå.

Entropi' (av grek. *en*, inom, inre, o. *trope'*, förändring av Clausius införd termodynamisk, lillständigstorhet, som i hög grad underlättar beräkningen av annars svåröverskådliga förlopp. Om en liten värmemängd tillföres en kropp, så får dennas e. ett tillskott, som utgör kvoten mellan nämnda värmemängd o. kroppens absoluta temperatur. E- vid ett visst tillstånd kan uttryckas som den sammanlagda entropiökning (det matematiska uttrycket härför är en integral), som inträffar, när kroppens tillstånd förändras från ett visst noga bestämt utgångstillstånd (där e. sättes lika med 0) o. till det vid tillfället rådande. Enl. termodynamikens andra huvudsats gäller, att om värmeutbyte sker inom ett system av kroppar (ex. temperaturutjämn-ning mellan en varm o. en kall kropp), ökas systemets e. Temperatur o. e. motsvara inom värmeläran begreppen spänning o. elektricitets-mängd inom elektricitetsläran; produkten av de två storheterna utgör i båda fallen en energi-mängd. Jfr Boltzmann, Nernst o. Termodyna-mik.

Entusiasm' (av grek.), egentl. gudaingivelse; hänförelse, hänryckning. — Entusias-m'e'r a, hänföra, elda. — Entusiast', hänförd beundrare el. främjare av något. — E n t u s i a s t' i s k, hänryckt, glödande.

Entyme'n (av grek. *en*, i, o. *tymo's*, sinne), slutledning, vari endera el. båda premisserna underförstås.

Enuma elis kallas efter begynnelseorden det babyloniska skapelsepoemet, skrivet med kil-skrift på lertavlor, funnet i Assurbanipalbiblioteket i Nineve, nu i British Museum i London.

Enure'sis (av grek. *enurWn*, låta sitt vatten), ofrivillig avgång av urin. Förekommer vanl. som en övergående rubning under barn-åren, oftare hos gossar o. oftast under natten. Kan bero på dålig uppfostran, sjukdomar i urinvägarna o. ryggmärgen el. på springmask; barnen äro ibland allmänt efterblivna.

Envallsson, Carl (1756—1806), författare.

Mest känt av hans många lustspel är *Slätter-ölet eller krongofjärdnå* (1787).

Envar, Det gamla spelet om E., eng. medeltidsdrama (*Evetymän*), från 1400-t., moderniserat av H. von Hofmannsthal (*Jeder-mann*, 1911, senast uppf. i Sthlm 1925).

Enver pascha (1881—1922), turk. militär o. politiker, deltog i ungtrarkarnas revolution 1908, blev s. å. militärattaché i Berlin o. bidrog 1909 kraftigt till sultan Abd ul-Hamid's av-sättning. Under Tripolis-kriget 190—12 var E. själen i folkupproret mot italienarna. Under Balkan-krigen 1912—13 störtade E. den fredsvänliga rege-ringen o. återtog Adria-nopel. Krigsminister o. ge-neralstabschef från 1914 medverkade E. till Turkiets deltagande i Första världskr. o. förde därunder över-befälet. Tvangs av mot-gångarna att fly från Turkiet 1918.

Envig, tvekamp, avtalad strid mellan två personer. Straffbart enl. 14 kap. 38—41 §§ straff-lagen. Var fordom lagligt bevismedel (segren hade rätt). I nord. sägor kallas envig ofta h o l m g ä n g.

Enviken, kommun i s.ö. Dalarna, Kopparb. l.; Svärdsjö landsf.distr., Falu doms. 3,269 inv. (1947).

Environg'er [ang-] (av fr.), omgivningar. En vogue [a'«vägg'], fr., i ropet, modern. Envoyé [a'8v'aj'e], fr., sändebud (av andra rangen, efter ambassadör).

Envälde, författningsform, där statsmakten utövas av en enda person. Oftast beteckning för oinskränkt monarki, i vilken härskaren ej bindes av folkrepresentation el. ansvarig rådgämare. Jfr Diktatur.

En värd. Kem. Ägande atomvärdet 1. En'zio (ty. *Heinz*, Henrik), d. 1272, *konung av Sardinien*, oäkta son av kejsar Fredrik II, tog livlig del i kampen mot päven o. guelferna; tillfångatogs 1249 o. tillbragte 23 år i fångelse i Bologna. Besjungen av flera skaldar.

Enzym' (av grek. *zyme*, jäst), katalytiskt verksamma ämnen, som ingå i levande organismer o. spela en avgörande roll vid livsprocesserna. Man särskiljer olika enzymgrupper, ss. fettspjälkande (lipaser), stärkelsespjälkande (amylaser el. diastaser), sockeromvandlande (invertas, läktas o. maltas), äggvitespjälkande (pepsin o. tripsin), jäsningsenzym (zymaser), koagulerande (ex. löpe), oxiderande o. reducerande enzym, Kallas äv. ferment. Jfr Apeozym o. Coenzym.

Enåker, kommun i n.ö. Västmanland, Västmani. l. (past.adr. RunnhäUen); Sala landsf.distr., Västmanl. ö. doms. 990 inv. (1947).

Enånger, kommun i ö. Hälsingland, Gävleb. l.; Enångers landsf.distr., s.ö. Hälsinglands doms. 2,428 inv. (1947). — E:s medeltida kyrka med valvmålningar, utförda omkr. 1500 av mästaren Eghil, utgör sed, 1859 ett museum med betyd. samlingar av medeltida konst.

Enåsa församling, församling i Hassle-Berga-Enåsa kommun, Skarab. l. 173 inv. (1947).

e. o., förkortning för *ex offVcio* (å tjänstens vägnar) o. för *extra ordinarie*.

Eooe'n (av grek. *e'os*, morgonrodnad, o. *kai-no's*, ny), benämning på tertiärtidens äldsta avlagringar.

Eohipp'us, hästarnas äldsta någorlunda säkra stamform med 4 (3) fria tår, stor som en medelstor hund. Lejde i Nordamerika under den äldsta tertiärtiden.

E'o ip'so, lat., i och med detta, just därigenom.

Eoler cl. a i o l e r, en av de forntida grekernas huvudstammar med urspr. hemort i Tessalien. En del av Mindre Asiens v. kust befolkades tidigt av eoler o. erhöill namnet E o l i e n.

Eolipi'l (av lat. *Ae'olus*, vindarnas gud, o. *pi'la*, kula), en av alexandrinern Heron trol. under 2:a årh. e.Kr. uppfunnen liten reaktions-turbin för ånga, använd i en del vetenskapliga leksaker.

Eoliska avlagringar, av vinden sammanförda avlagringar, såsom löss, flygsand, en del sandstenar m. m.

Eoliska öarna, dets. som Iipariska öarna. Eolisk tonart, kyrkotonart med halvtan mellan andra o. tredje, femte o. sjätte tonsteg; grundskala på a.

Eolsharpa (av lat. *Ae'olus*, vindarnas gud), musikinstrument, som består av en resonanslåda av furu med däröver spända strängar (vanl. lika stämda), vilka av vinden genom dallring bringas att ljuda. — E o l s k l o c k o r, glasklockor, av vilka var o. en har en fjäder fäst vid kläppen, varigenom denna sättes i rörelse av vinden.

Eolshäll, barnhem för vanartiga gossar, Brännkyrka förs., Sthlm. 1897—1915 var E. alkoholisthem.

E'olus, svensk form för lat. *Ae'olus*, i rom. myt. vindarnas gud. Jfr Aiolos.

Eon [eån] (grek. *aio'n*), världsålder; i gnosticisken benämning på de väsen, som utflöda från gudomen.

Eon de Beaumont [eå"8'-d^o-båmå°B'], Louis (1728—1810), fransk diplomat o. äventyrare, mest bekant genom sin i sensationssyfte 1777 verkställda »förvandling till kvinna» (»madame la chevalière d'E.»).

Eo'phytonsandsten, sandsten i Västergötlands under kambriska lager.

E'os, i grek. myt. morgonrodnadens gudinna, möts v. romarnas *Aurora*.

Eosander von Göthe, Johans Friedrich (omkr. 1670—1729), frih., tysk iversensbörd) arkitekt, militär, diplomat, 1702 direktör för alla civ. o. milit. byggnader i Preussen. Han slutförde *Charlottenburgs slott* o. ledde efter 1707 *slottsbygget i Berlin*, där han byggde den v. praktportalen (se bild). E. gick 1713 i sv. tjänst; 1723 polsk-sachsisk fortifikationschef.

Eosj'n (av grek. *e'os*, morgonrodnad), rött färgämne, användes bl. a. till färgning av silke. Jfr Faleiner.

E P, förkortning på telegram, av fr. *estafette payée f-fätt 'paje'*, gångbud betalat.

ep., förkortning av lat. *ep'Wlola*, brev, o. *epis'copus*, biskop.

e. p., förkortning för lat. *ex proto'coWo*, ur protokollet, rätt utdraget, el. för fr. *en personne*, personligen.

Epa, E n h e t s p r i s A B., bildat 1930, dotterbolag till AD, Turitz & Co. Aktiekap. 1 mill. kr. (1948). Affärer över hela landet. — I överförd bemärkelse ⇒ av billig kvalitet.

Epakt' (av grek.), antalet dagar mellan 1 jan. o. närmast föregående nyttändning. Epameinon'das, lat. E p a m i n o n'd a s (omkr. 420—362 f.Kr.), grek. fälthero o. statsman, framträdde efter 379 som tebanernas ledare o. gjorde genom slaget vid Levktra 371 Tebe till den främsta staten i Grekland. E. företog flera fälttåg mot Sparta. Med hans död i slaget vid

Mantineia 362 avbröts Tebes korta stormaktstid.

Epark', befälhavare, ståthållare över ett område, e p a r k i', i bysantinska riket o. nuv. Grekland.

Epar'kos, Antoni os, grek. författare från Korfu; skrev 1544 en berömd klagodikt över Hellas' undergång.

de l'Épée [d° lepe], Charles Michel (1712—89), fransk abbé, uppfann ett tecken-språk för dövstumma o. grundade det första dövstumminstitutet i Frankrike (1770).

Epente's (grek. *epen'tesis*), insjuttning av ett ljud inuti ord, t. ex. *d* i *mindre* (egentl. *minre*).

Epernay [epärnä], stad i n.ö. Frankrike, dep. Marne, vid fl. Marne. 20,000 inv. (1936). Medelpunkt för champagne-tillv. med märkliga, i klippan utthuggna källare.

Epicenfrum (av grek. *epi'*, över, o. lat. *cent'rum*, mittpunkt), en punkt på jorden, från vilken ett jordskalv synes strålförmigt utbreda sig.

Epioy'kel (av grek. *epi'*, på, o. *kyk'los*, ring), rörelse, sammansatt av flera cirkelförelser, infördes av Apollonios o. användes sedan under antiken o. medeltiden till beskrivning av himlakropparnas rörelse, ända tills Kepplcr visade, att beskrivningen enklare låter sig genomföras medelst ellipser.

Epidav'ros, forngrek. stad i Argolis, på ö. Peloponnesos vid Eginabukten. E. var en betyd. handelsstad samt huvudort för Asklepios' kult. Utgrävningar av A:s tempel, en teater o. en rundbyggnad (tholos).

Epidemi' (av grek. *epi'*, på, o. *de'mos* folk) el. f a r s o t kallas en sjukdom, som uppträder i anhopade fall, varvid en spridning sker medelst direkt kontakt, droppinfektion, via mjölk el. dricksvatten osv. Då en epidemi blir omfattande, ser man ofta en spridning längs kommunikationslederna. Epidemiskt uppträda särsk. kolera, pest, tyfus, smittkoppor, scharlakansfeber, mässling, influensa osv.

Epidemilagen, lag av ¹⁰/₆ 1919 beträffande åtgärder, som skola vidtagas till förhindrande av smittsamma sjukdomars uppkomst el. spridning. Jfr *I. ex venericis* o. Tuberkulosförordningen.

Epidemiologi' (av epidemi, o. grek. *log'os*, lära), läran om de epidemiska sjukdomarna.

Epidemisjukhus, sjukhus för observation o. vård av epidemiska sjukdomar. 1947 funnos i Sverige 146 epidemisjukhus med 6,700 vårdplatser.

Epidermis (av grek. *epi'*, på, o. *der'ma*, hud), överhud. — *Bot.* Den yttre hudvävnaden hos de högre växterna.

Epidiaskop [-skåp] (av grek.), projektionsapparat, som kan återge såväl genomskinliga som ogenomskinliga bilder.

Epidot', ett i kristalliniska bergarter ingående vanl. gulgrönt, genomlysande till ogenomskinligt, glänsande mineral, bestående av järnhaltigt kalcium-aluminiumsilikat.

Epifani'a (av grek. *epi'fania*, uppenbarelse), »Kristi uppenbarelse» fest den 6 jan., var nuv. trettondedag (Heliga tre konungars dag).

Epifanios (omkr. 315—403), österländsk kyrkofader, 367 biskop i Salamis på Cypern; framträdde, bl. a. i arb. *Panarion*, som en nitisk försvarare av renlärigheten.

Epify's (av grek. *ep'fy'sis*, vidväxt), 1. T a 11-k o t l k ö r t e n, *Corpus pineale* (övre hjärnbihanget), ärtstor bildning i mellanjärnan med ökand funktion, tillskrives dock ofta en roll ss. inre sekretorisk körtel. Enl. en oövidad uppfattning skulle epifysen vara homolog med det hos några lägre ryggradsdjur förekommande parietalöga. — 2. Rörbenens förtjockade and-partier, som under tillväxten utvecklas ur från diafysen skilda förbeningskärnor. Epify's b r ö s k, den broskig, som under uppväxtaren

är belägen på gränsen mellan epifys o. diafys o. i vilken benens längd tillväxt sker genom successiv nybildning av brosk, som förbenas.

Epifyt (av grek. *epi'*, på, o. *fyto'n*, växt), växt, som lever fästad på andra växters stammar, grenar el. blad utan att vara parasit. Epifyter, särsk. vanliga i de tropiska regnskogarna, äro ofta egendomligt byggda för uppsamling av vatten. De förekomma talrikt bland ormbunkar, orkidéer m. fl.

Epigenesis (av grek. *epi'*, änyo, o. *genesis*, uppkomst), den av C. F. Wolff 1759 grundade teori, enl. vilken fostrets organ uppstå genom nybildning av från början utpräglade anlag, i motsättning till den äldre evolutionsläran, enl. vilken det nya individet vore färdigt antingen i den hanliga könsellen el. i ägget o. endast därefter behöfve växa.

Epigene'tisk (av grek. *epi'*, änyo, o. *genesis*, alstring) säges en geologisk bildning vara, som tillkommit senare än sin omgivning.

Epigo'ner (av grek. *epi'gono'i*, efterkommande), i grek. sagor sönerna till de sju furstar, som alla utom en, Adrastos, stupade under ett krigståg mot Tebe (De sju mot Tebe). Epigonerna företog ett hämndtåg o. intogo Tebe. — Nu betyder epigon efterbildare, härmare.

Epigra'f (av grek.), inskrift, tänkespråk. — Epigra'fik, vetenskap, som sysslar med tolkning av forntida inskrifter. — Epigra'fiker, inskriftsforskare. — Epigra'fisk, till epigrafiken hörande; med inskrift.

Epigram (grek. *epi'gramma*), urspr. inskrift på gravstenar o. dyl.; kort dikt med bitande odd. — Epigrammatiker, författare av epigram. — Epigrammatisk, kortfattad, fyndig, bitande.

Epigy'n (av grek. *epi'*, på, o. *gyne'*, egentl. kvinna, pistill), beteckning för en blomma, vilkens hylle är fästad ovanpå frukttämnet.

Epik', berättande diktning. Jfr Epos. — Epiker, författare till berättande diktverk.

Epikar'mos (omkr. 550—460 f.Kr.), grek. komediförfattare från Sicilien; den doriska komediens skapare; blott brottstycken av hans arbeten äro i behåll.

Epikere'm (av grek.), sammansatt slutledning, vari endera el. båda premisserna äro underförstådda.

Epikoty'l (av grek. *epi'*, på, o. *koty'le*, hjärtblad), den del av stammen hos en groddplanta, som befinner sig ovan hjärtbladen.

Epikri's (av grek. *epi'krisis*, omdöme), sammanfattande slöbetraktelse över ett sjukdomsfall med hänsyn till dettas uppkomst, förlopp, behandling o. läkningsutsikter.

Epikte'os från Hierapolis (omkr. 50—130 c.Kr.), grek. filosof av stoiska skolan; frigiven slav, levde O. verkade i Rom. E. såg filosofiens mål helt i ett uppfostrande till dygd. Förf. till *Enkeiridion* (Handbok i livets konst, 1920).

Epiku'ros från Samos (341—270 f.Kr.), berömd grek. filosof, grundade 306 i sin trädgård i Aten en egen filosofskola. Genom en på Demokritos' atomteori grundad materialistisk världsförklaring ville E. befria människan från fruktan för gudarna o. vedergällning i ett liv efter detta, på det att hon ostört skulle kunna leva för njutningen, det högsta i livet. Den sanna njutningen är enl. E. ej sinnlig utan består i den upphöjda själsron (*ataraxi'a*), som endast nås av den dygdige. — Hans lärjungar betonade mera den sinnliga njutningen, därav epikuré, njutningsmänniska, o. epikurism, njutningsmoral.

Epilatio'n (av lat. *e*, ut, o. *pi'lua*, hår), avlägsnande av hår i förskönande el. sjukdomsbehandlande syfte.

Epilepsi (av grek. *epilepsVa*, till *epilant-be'nein*, plötsligt angripa), fallandesot. — Epip

ip'tiker, den som har anlag för el. lider av falladesot. — Epileptisk, som sammanhänger med fallandesot (se d. o.).

Epilobium, duntrotav, växtsläkte (fam. *Oenotheraceae*), 160 arter. Fruktar långa, smala o. skidliknande, från små med härpensel. *E. (Chamaenerium) angustifolium*, mjölke (se bild), har intill 15 m höga stammar, rikt besatta med smala, spetsade blad o. avslutade med en lång spira av rödvioletta blommor. Allmän på utuggningar, brandfält osv.

Epilog [-läg] (grek. *epVlogos*), slutord till ett tal el. diktverk. I skådespel en efter sista akten tillagd akt el. scen.

Epime'nides (omkr. 600 f.Kr.), grek. präst, siare o. skald; föremål för flera sägner.

Épinal', huvudstad i dep. Vosges, n.ö. Frankrike, vid Moselle, 28,000 inv. (1936). Bomullsindustri; vinhandel. Starkt befäst.

d'Épinay [-nä], Louise Florence, f. Tardieu d'Esclavelles (1726—83), fransk författarinna, vars salong var en litterär samlingsplats. Att sin skyddsling J. J. Rousseau uppförde d'E- det berömda eremitaget i Montmorency. Av intresse äro hennes livfulla, i romanform skrivna memoarer (*Fru de Montbrillants ungdom*, i sv. övers. 1925).

Epinelri'n el. suprarenin', dets. som (syntetiskt framställd) adrenalin.

Epinglé [epä'ngie], riparsatt vävnad av kamgärn (inslag) o. silke el. fin kamull (varp), med typisk skarp randning.

Epinikion (av grek. *epi'*, vid, o. *ni'ke*, seger), segerfest, segersång; av musik o. dans beledsagade lovkväden över segervinnare vid de stora forngrek. tävlingsspelen. Jfr Pindaros.

Epipao'tis, örtsläkte (fam. *Orchidaceae*), närsådet släktet *Cephalanthera*, 10 arter på n. halvklotet. Hos oss vanligast *E. palustris*, kärrknipprot, intill 5 dm hög, med nedre ägg-runda, övre lansettlika blad o. kortskafade blommor i ensidig klase. Krona invändigt skiftande i vitt, ljusrött o. brunt. Fuktig ångsmark.

Epiphytium, växtsläkte (fam. *Cactaceae*), 7 arter. *E. truncatum*, med bladikt plattade stamleder o. ljusröda blommor i grenspetsarna, är en hos oss allmänt odlad krukväxt (»julkaktus»); inhemsk i Brasilien, där den lever på andra växter (epifyt).

Epipo'gon, växtsläkte (fam. *Orchidaceae*), 4 arter. *E. aphyWus*, skogsfru, har korallik, rotlös jordstam o. bladlösa, gulvita ovanjordskott med några få stora, gulvita, rödspångda, vaniljdoftande blommor. Sällsynt i skog över hela landet.

Epirus, grek. *Epeir'os*, forngrek. bergslandskap, motsv. n.v. delen av nuv. Grekland samt s. Albanien. E. räknades först på 300-t. f.Kr. till Grekland; under konung Pyrrhos (d. 272 f.Kr.) hade det en kort storhetstid o. erövrades 168 f.Kr. av romarna. Invånarna kallades epiröter.

Episcopus, lat., tillsyningsman, biskop. — Summu's episcopus, benämning i Sverige på konungen som kyrkans överhuvud.

Episk (av epik), berättande. Episko'p (av grek. *epi'*, på, o. *skopé'in*, betrakta), projektsapparatur, som visar bilden av ett ogenomskinligt föremål, t. ex. en figur i en bok. Körtälet måste belysas nyckat starkt för att bilden på skärmen skall bli klart synlig.

Episkopal (av lat.), biskoplig, högkyrklig. Episkopalism' (av lat. *epi'scopus*, biskop), i. En i rom. kyrkan tidigt hävdad teori, enl. vilken den högsta kyrkliga myndigheten skall tillkomma de till konsilium församlade biskoparna. Motsats: papal'ism. — 2. I Tysk-

lands evangeliska kyrka en teori, enl. vilken biskoparnas makt vid reformationen övergätt till landsfurstarna.

Episkopalkyrkan, dets. som anglikanska kyrkan.

Episkopa't (lat. *episcopus*), biskopsdöme, biskopligt ämbete.

Episo'd (av grek. *episo'dion*, egentl. utifrån inkommande) i grek. dramat benämningen på den mellan körsångerna inskjutna handlingen el. dialogen; num. bihandling, i roman el. dikt inflikad händelse, som avviker från huvudhandlingen; obetydlig händelse. — Epis'o'disk, Inskjuten; från huvudämnet avvikande; tillfällig.

Epis'tel (lat. *epistola*), brev; dikt; som har form av brev; benämning på de nytestamentliga breven. — Epis'to'lari'sk, i brevstil, i brevform.

Epistro'feus (av grek. *epi'*, på, o. *stre'fein*, vrida) el. axis, andra balskotan, som utmärkes av en på kotkroppen sittande, uppåtriktad tapp, »tanden», omkring vilken den ringformiga första halskotan (atlas) vrider sig.

Epita'fios (grek., av *epi'*, vid, o. *la'os*, grav), liktäl; hos forngrekerna hållet varje år under kristid över de i striden fallna.

Epita'fium (av lat., jfr Epitafios), en i kyrka uppsatt minnestavla över en avlidne. Vanl. av trä el. sten med arkitektonisk uppbyggnad, porträtt av den avlidne o. inskrift (se bild). Vanligast i Sverige under 1600- o. 1700-t.

Epite'l (av grek. *epi'*, på, o. *lele'*, värta), vävnad, karaktäriserad av mycket tätt intill varandra belägna celler i ett el. flera skikt. Epitel beklädder kroppens yttre o. inre ytor o. bildar kroppens körtlar. Hudens ytlagsta skikt är ett skiktat epitel. Andningsvägarnas ytor beklädas med enskiktat epitel, med ytan försedd med flimmerhår, *flimmerepitel* etc.

Epitelkropparna, bisköldkörtlarna. Epitelmuskelcell, ett slags särsk. hos näseld j ur förekommande epitelcell, vars undre del är utdragen i form av en muskeltråd. Dessa celler bilda ett slags föregångare till egentliga muskelceller.

Epite'l (grek. *epi'teton*), biord, som utan paus fogas till ett huvudord för att ange en egenkap hos detta. I klassisk diktning förekomma stående epitet, vilka alltid tilläggas ett visst föremål så ofta detta nämnes, t. ex. *den snabbfotade* Akilleus (hos Homeros).

Epitrit' (grek. *epi'tritos*), versfot, som består av en kort o. tre långa stavelsor.

Epizoisk (av grek. *epi'*, på, o. *zo'on*, djur) säges spridning av växters frukter o. frön vara, då dessa fastna på djur o. av dem oavsiktligt spridas.

Epizooti' (av grek. *epi'*, på, o. *zo'on*, djur), bland hushjuren härjande smittsamma sjukdomar (mjältbrand, mul- o. klövsjuka osv.); bestämmelser om bekämpande av dessa ges i lag av 1914 1935.

Epo'd (grek. *epodo's*), slutstrof i grek. körsånger; lyrisk diktart med omväxlande långa o. korta versrader; omkväde.

Epok [epå'k] (av grek. *epoke'*, hållpunkt), hållpunkt i tidräkningen, tidpunkt, varmed ett nytt tidevarv inledes («bilda epok»); tidevarv, skede. — Epokgöran'de, banbrytande, ytterst märklig.

Epopé [-pe'], fr. epos.

Epos, grek., »berättelse»; diktart, som i form av en sammanhängande berättelse skildrar ett händelseförlopp i förlutna tid. Uppträder hos de flesta folk på tidigt stadium som folkepos

(*Iliaden* o. *Odysséen*, *Rolandssången*, *Nibelungenlied*). En annan form är konsteposet (Vergilius' *Aeneid*, Tassos *Gerusalemme-liberata*). Eposets senaste avläggare är den moderna romanen o. novellen.

Épreuve [ep'røvv'], fr., provavtryck Inom gravryksten. E. d'artistie [dartisti], det första avtrycket av en slutlig plåt. E. avant la lettre [ava's' lalättr'], avdrag, innan plåten försetts med text.

Epsom [epps'm], stad i s.ö. England, grevsk. Surrey, s.v. om lyndon. 61,000 inv. (1942). Kapploppningar (Derby-loppet). Mineralkällor, innehållande engelskt salt («epsomsalt»).

Ep'stein, Jacob, f. 1880 i För. Stat., eng. bildhuggare av expressionistisk riktning, verks. i England sed. 1905. Ett flertal arb. för offentliga byggnader i London. Barnporträtt.

Epu'lis (av grek. *epi'*, på, o. *ulon*, tandkött), från tandköttet utgående, godartad, långsamt växande svulst, som kan nå betydande storlek. Enda behandling är operativt borttagande.

E pur si muove [e por si moa've], it., »och ändå rör hon sig», yttrande, som Galilei här lå fallt, då han 1633 genom tortyr tvingats avsvärja sin åsikt, att jorden rör sig kring solen.

Epworthförbundet [epw'øp-], förbund av ungdomsföreningar inom metodist-episkopalkyrkan, stiftat i För. Stat. 1889 o. uppkallat efter John Wesleys födelseort Epworth.

Epyll'ion (grek.), liten sång; kort, berättande dikt.

Epålett' (fr. *épaulette*, av *épaule*, axel), uniformspersedel, fästad på livplaggets axlar. Avskaffades vid sv. armén 1931. (Se bild.)

Equiselaceae, fräkenväxter, familj, tillhörande kärnkryptogamerna. Blad i förhållande till den ihåliga stammen mycket små, kranvis sammanvuxna till stamomfattande slidor. Grenar kranvis el. saknas. Spörgömmebärande blad sköldformade i toppställda ax. Prothallier gröna, vanl. sköldkonade. Enda nu levande släkte *Equisetum*.

Equisetum, fräkenväxter (fam. *Equiselaceae*), 24 arter utbredda från tropikerna till kalla trakter, hos oss 9. Allmänt är *E. arven'se*, åkerfräken el. rävsvens (se bild), ett ofta besvärligt ogräs; har blekbruna, oregnade, tidigt på våren uppväxande skott med toppställda spörgömmear o. senare utvecklade gröna, rikt kranregnade sommarskott. *E. hiema'le*, skavgräs, är så starkt kiselhaltigt, att den kan användas till polering av trä o. metall. Flera fossila arter kända.

Equites, lat., ryttare; benämning på det fornröm. rytteriet, som utgjordes av förmögna medborgare; under republikens sista tid bildade equites ett särskilt stånd, riddarstånd; under kejsartiden förlorade de militär betydelse.

Er, kemiskt tecken för en atom erbium.

E'ra (lat. *ae'ra*), tidräkning, tidevarv.

Eranos, grek., i det forntida Grekland måltid, till vilken var o. en medförde bidrag; sammanslutning för sällskapsliv o. inbördes hjälp. Eran'this, örtsläkte (fam. *Ranunculaceae*), 7 arter i Medelhavsområdet till Ostasien. *E. hiema'lis*, vintergäck, med gula, ensamma blommor o. fingerlikt delade blad, en tidig, i trädgårdar ofta odlad värväxt.

Érad [era'r], Sébastien (1752—1831), fransk instrumentmakare, öppnade 1785 i Paris en berömd pianofabrik; uppfann 1811 dubbelpedalharpan.

Eras'mus, Desiderius (omkr. 1466—

1536), egentl. Geert Geertz, kallad E. av Rotterdam (E. Rotterd'amus), humanismens främste målsman. Genom sin berömda uppl. av Nya testamentet på grekiska med textkritiska utläggningar o. lat. övers. 1516 o. genom kritik av påvedömet (bl. a. i *Colloquia familiaria*, 1518,

Förtroliga samtal, 1910, i urval förberedd E. reformationen. För egen del intog han en tämligen kylig ställning till Luthers sak. Hans skrift *De libero arbitrio* (Om den fria viljan), 1524, framkallade ett arbete av Luther *De servo arbitrio* (Om den trälbundna viljan). (Se bild; målning av Hans Holbein d. y.)

Eras'mus Montanus, den lärdomshögfärdiga huvudpersonen i en komedi med samma namn av L.-Holberg.

E'rato, grek. Erato', den älskliga; i grek. myt. kärlekssångens beskyddarinna, en av muserna.

ERATOS'tenes (276—195 f.Kr.), grek. matematiker, grammatiker o. skald; förestod biblioteket i Alesandria; tillskrives det första försöket att uppmäta jordens omkrets.

Erb, Wilhelm Heinrich (1840—1921), tysk läkare, prof. i Heidelberg o. Leipzig, banbrytande på nervsjukdomarnas o. elektricitetsbehandlingsområden.

Er'bitium, sällsynt jordmetall, 3-värt grundämne. Kem. tecken Er, atomvikt 167.2 (6 stabila isotoper), atombnr 68.

de Ercilla y Zúñiga [ärpilja i ponjiga], Alonso (1533—94), spansk skald, författare till den stora historiska, berättande dikten *Varaucana* (1569—90).

Ereckmann'-Chatrian [-sjatria'e], fransk författarfirma, bestående av Émile Ereckmann (1822—99) o. Alexandre Chatrian (1826—90). Stor spridning vunno deras av demokratiska sympatier präglade hist. romaner o. folklivsskildringar (*Vami Fritz*, 1864; *Vännan Fritz*, 1869).

1. Erdmann, Axel Joakim (1814—69), geolog, organiserade Sveriges geologiska undersökning o. uppgerde dess kartläggningsprogram.

2. Erdmann, Edvard (1840—1923), son till A. J. E., statsgeolog, vid Sveriges geol. undersökning 1861—1910, föreståndare för dess museum, som huvudsakl. är E:s verk. Utgav bl. a. viktiga arb. om Skånes stenkolförande bildningar.

3. Erdmann, Axel (1843—1926), bröder till E. E., språkman, prof. i nyeurop. lingvistik 1892—1904 o. i engelska i Uppsala 1904—09. En av initiativtagarna till de sv. folkmålsundersökningarna.

4. Erdmann, Axel, f. 1873, son till E. E., målare; huvudsakl. stadsmotiv med stämningar från gator o. hamnar i Sthlm. Leder folkbildningsarbete i Adalen.

5. Erdmann, Nils (1860—1948), skriftställare, litteraturkritiker i Nya Dagligt Allehanda 1893—1938. Utg. kulturhist. arb., särsk. från 1700-t., o. populära levnadsteckningar över Blanche, Bellman, Strindberg m. fl.

Erdmannsdörffer, Bernhard (1833—1901), tysk historieskribare, prof. i Heidelberg. E:s huvudverk är den mäterliga *Deutsche Geschichte vom Westfälischen Frieden bis zur Resierungszeit Friedrich des Grossen* (1890—93).

E'rebos, i grek. myt. mörkrets gud, son av Kaos; äv. underjorden, där de döda vistas.

Erebus [ärr'ib'os], vulkan på Rossön i S. Is-

havet, vid Syd-victorialand. Ca 4,000 m. Trots ständiga utbrott är E. isbetackt ända till krateröppningen.

Erekte'Von, en mindre, jonisk kultbyggnad med egenartad grundplan på Akropolis i Aten, uppförd 420—08 f.Kr. o. uppkallad efter den attiske stamhjälden Erektevs; särsk. berömt för sin korehall (se bild) med karyatider i st. f. kolonner.

Erektio'n (lat. *erectio*, uppresning), manslemmens stynvande vid samlag o. pollution. Förekommer även som sjuklig företeelse vid inflammatoriska tillstånd i manslemmen o. vid vissa nervsjukdomar.

Eremi't (lat. *eremit*, av grek. *ere'mos*, ensam), ensittare, enslig, som dragit sig under världen o. tillbringat livet i bön o. försäklens. Jfr Anakoreter.

Eremitage [-ta'ij], ett litet, ensigt beläget, av träd ofta dolt hus, liknande en eremitbo. Vanligt i 1700- o. 1800-t:s romantiska, engelskpräverkade landskapsträdgårdar. Namnet användes äv. på flera lustslott. I Leningrad är Eremitaget benämning på ett med Vinterpalatset (se d. o.) sammanbyggt, av t., v. Klenze 1840—52 uppfört museum med synuerl. betyd. konstsmål. (bl. a. den största Rembrandtsaml.).

Eremitkräftor, *Paguridae*, en familj kräftdjur, som leva inkrunna i tomma snäckskal. Deras av skalet skyddade bakropp är till skillnad från andra kräftors mjuk. Många leva tills. m. sjörosor o. andra näseldjur, varav de draga ömsesidig nytta (symbios). Flera arter vid västkusten.

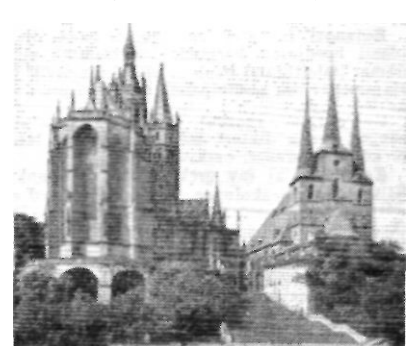

Erepsi'n (av grek. *ereps'tein*, spjälka), i tarmsaften förekommande grupp av enzym, som sönderdelar äggviteämnenas spjälkningsprodukter, polypeptiderna. Jfr Trypsin.

Ere'tria, betyd. forngrek. handelsstad (nuv. Nea-Psarra) på ön Eubea, förstördes 490 f.Kr. av perserna men återupbyggdes.

Ere'triska skolan, grek. filosofskola, fortsättning på den eliska skolan.

E'rfurt [-fort], stad i mell. Tyskland, delstaten Sachsen, 167,000 inv. (1939). E. har många pamla kyrkor, i flera fall byggda på höjder liksom de två citadellen. Tätt intill varandra ligga den gotiska domen (från uoo-t., se bild) med märklig klocka o. Severuskyrkan (från

1400-t., avenså gotisk). I det forna augustinerklostret bodde Luther 1505—08. — Vetenskapsakademi o. en mängd undervisningsanstalter. — Industrien var betyd.; många handelsträdgårdar. — E. var på 1400-t. en av Tysklands största städer. Universitet 1392—1816. — Vid E.-kongressen 1808 möttes Napoleon o. Alexander I i närvaro av flera tyska furstar.

Erg (av grek. *ergon*, arbete), cgs-enhet för energi el. mekaniskt arbete; det arbete, som kraften l dyn uträttar på vägen l cm; utgör i. o. a. 10^8 kgm.

Ergami'n, dets. som histamin.

Ergo, lat., alltså, således, följaktligen.

Ergo, studenttidning, gr. 1924, sedan 1940 organ för Uppsala universitets studentkår.

Ergogra'f (av grek. *ergon*, arbete, o. *grafain*, skriva), ett fysiologiskt instrument, varmed man kan studera o. grafiskt registrera arbetastrakten o. trötthetsfenomenen i musklerna.

Ergoner [-gån-], gemensam benämning på ämnen, som katalysera biologiska processer: enzymer, hormoner, vitaminer o. gamoner.

Ergosterin' (av fr. *ergot*, mjöldruga), ämne, som i ultraviolet ljus ger vitamin D₂. Erhålles ur jäst o. isolerades först ur mjöldrugsvattn. Jfr *Steriner*.

Ergotami'n (av fr. *ergot*, mjöldruga) utgör jämt *ergoinetri'n*, *ergotini'n* o. *ergotoxi'n* den viktigaste alkaloiden i mjöldruga. Medicinsk användning i form av extrakt (*ergoti'n*) el. rena salter, t. ex. *ergotamintartrat* (gyncron). Jfr *Mjöldruga*.

Ergotism' (av fr. *ergot*, mjöldruga) el. *drag-sjukan*, kronisk mjöldrugeförgiftning.

Erica, växtsläkte (fam. *Ericaceae*), ca 500 arter huvudsakl. i Kaplandet o. Afrikas bergstrakter, några äv. i Medelhavsområdet samt v. och n. Europa. Mindre buskar med små, barrlika blad o. klocklika, livligt färgade blommor. Enda art hos oss *E. tetralix*, klockljud (s.v. *Sverige*, se bild). *E. arbo'rea* (Sydeuropa) äger ett hårt, rödbrunt virke, som har stor användning till tobakspipor. Många arter prydnadsväxter.

Erica'oeae el. *Bicornes*, ljungväxter, familj, omfattande ca r. 350 halvbuskar el. buskar med spiralställda, motsatta el. kransställda, vanl. övervintrande blad. Blommor 4- el. 5-taliga, krona i regel sambladig, ståndare fria från denna, knapparna stundom med hornlika bihang o. öppnade genom porer. Fruktämne med 1 stift; bärrukt, stenfrukt el. kapsel. Hit höra *Calluna*, *Erica*, *Rhododendron*, *Vaccinium* o. a.

Eric, *Rafael Waldemar* (1879—1946), finl. rättslär, politiker (finska samlingspartiet) o. diplomat. Prof. i stats- o. folkrätt i Helsingfors 1910—30. Statsminister 1920—2t, envöy 1926—38 (i Sthlm 1928—36), led. av Permanenta internat. domstolen i Haag fr. 1938.

Erichsen, *Vigilius* (1722—82), dansk målare, hovmålare hos Katarina II av Ryssland o. från 1772 dansk hovporträttör.

Erichsen, *Thorvald* (1868—1939), norsk målare, utförde landskap o. naketmotiv med en förfädd färgbehandling, som haft betydelse för det moderna norska måleriet.

Ericsson, *gods* i s.v. Södermanland, fideikommiss inom friherrl. ätten Bonde, 14.000 har. Ståligt slott (se bild i nästa spalt), ombyggt av Nic. Tessin d. ä. Trädgårdsanläggningar från samma tid, antagl. komponerade av Mattias Spihler. Rymmer ett av de största enskilda arkiven i Sverige.

Ericsson, *Johan* (1849—1925), landskapsmålare. Västkostmotiv.

Ericsson, *Sigfrid*, f. 1/10 1879, arkitekt. Bl. arb. *Masthuggskyrkan* o. *Johannebergskyrkan*

i Göteborg. Jämte Arvid Bjerke var E. huvudarkitekt för Göteborgs jubileumsutställning 1923 o. Götaplatsens ordnande med konstnuseet o. konsthallen.

Ericson, *Thorsten*, f. 1/7 1885, industriman, verkst. direktör i AB. Electro Invest 1930, v. verkst. dir. i ASEA 1940, dess chef sed. 1942.

Ericsson, *Helge*, f. 16/3 1890, ingenjör, generaldirektör o. chef för Telegrafverket 1939—42, verkst. dir. för Telefon AB. I., M. Ericsson sed. 1942, ordf. i Sv. elcktroindustrifören. sed. 1944, i Sveriges mekan. verkst. förbund sed. 1945, v. ordf. i Sveriges industriförbund sed. 1947. Medl. av handelsdelegationen till Sydamerika 1946—47.

1. *Ericsson*, *Nils* (r802—70), frih., ingenjör, bl. a. chef för Trollhättans kanals ombyggnad (1837—44) o. ledare för anläggningen av Statens järnvägar (1854—62), av vilka Västra stambanan o. linjen Malmö—Almhult byggdes under hans ledarskap. (Se bild.)

2. *Ericsson*, *John* (1803—89), broder till N. E., uppfinnare. E., som 1826—39 var bosatt i England, deltog 1829 i tävlan om lokomotiv för Liverpool—Manchesterbanan med »Novelty», vilket emellertid på grund av maskinskada måste dragas ur tävlingen, varigenom G. Stephenson vann priset. Sedan E. 1839 bosatt sig i För. Stat., vann han berättelse genom sin propeller, som i tävlan 1843 visat sig överlägsen de gamla drivhjulen, samt framför allt genom sin pansarbåt Monitor, som 9/3 1862 besegrade sydstaternas Merimac på Hamptons redd o. därigenom räddade nordstaternas flotta. E. uppfinn. av ångsprutan, en varmluftsmaskin o. ångpanneförbättringar. E. ligger begravnen i Filipstad. Ett jätttemonument över E. avtäcktes 1926 i Washington i närvaro av Sveriges kronprinspar. (Se bild.)

Ericsson, *Johan Edvard* (1836—71), medaljgravör, sin tids främste i Sverige.

Ericsson, *Lars Magnus* (1846—1926), industriman, grundläggare av den sv. världsomfattande telefonindustrin: Allmänna Telefon AB. I., M. Ericsson. (Se bild.)

Ericsson, *Elof*, t. 1/2 1887, affärsman, direktör för AB. Atvidabergs industrier o. AB. Facit. E. var ordf. i bestyrelsen för utställn. i New York 1938—39. Juni—sept. 1936 handelsminister. Led. av AK (fp) 1940—44. Ordf. i Statens transportkom-

mission 1939—40. • Sv. fotbollsförbundet sed. 1937. Medl. av handelsdelegationen till Sydamerika 1946—47.

Eri ous **Öla'i** (Erik Olsson), d. 1486, »den svenska historieskrivningens fader», prof. i Uppsala, skrev i fosterländsk o. unionsfientlig anda *Chronica regni Gothorum*, Sveriges första sammanhängande rikshistoria.

Erie [i^ori], stad i Pennsylvania, n.ö. För. Stat., vid Eriesjön. 117,000 inv. (1944). Järn- o. maskinindustri, handel med kol, järn o. spanumål.

Eriekanalen [i^ori-], den största i För. Stat., förenar Eriesjön med Hudsonfloden (Buffalo—Albany—New York), 627 km, 72 slussar. Genom Champlainkanalen förbunden med St. Lawrencefloden, genom Senecakanalen med fl. Susquehanna, genom Oswegokanalen med Ontario-sjön. Byggt 187—25.

Eriesjön [i^ori], den sydligaste av de fem stora sjöarna på gränsen mellan Canada o. För. Stat. 25,800 kvkm. Avflyter genom Niagara till Ontariosjön, med vilken den äv. står i segelbar förbindelse genom Wellandkanalen. Få goda hamnar.

Eri'gena, dets. som Eriugena.
Eri'geron, örtsläkte (fam. *Compositae*), 150 arter, de flesta i Nordamerika. Korgar med strålblommor av annan än gul färg o. i flera kransar. Hos oss flera arter o. former särsk. i fjällen. Vanligast är *E. a'cris*, gråbinka, med små korgar o. vita el. violetta strålblommor. *E. canadensis* (Canada), num. ett över hela världen spritt ogräs. Många arter hållas som prydnadsväxter.

Erik, *svenska konungar*, äro enl. den sedan Johannes Magnvs hävdvunna, oriktiga nummerföljden 14 till antalet. I verkligheten borde E. XIV heta E. VIII. — 1. Erik E'dmundsson, äv. kallad E. Väderhatt (av sin vindlycka), sagokonung (800-t.), skall bl. a. ha kämpat med Harald Hårfager om besittningen av Värmland. — 2. Erik Segersäll, d. omkr. 994, konung, sonson av E. Emundsson, skall ha fått sitt tillnamn av en seger vid Fyrisvallarna över jomsvikingarna under Styrbjörn Starke, E:s brorson. E. uppgives äv. ha gjort sig till herre över Danmark. G. m. Sigrid Storråda. — 3. Erik Arsell, sveakonung mot slutet av 1000-t., knappt känd mer än till namnet (av den goda årsväxten under hans regering). — 4. Erik den helige Jevardsson, Sveriges nationalhelgon, valdes till svearnas konung n 50 o. stupade i strid mot danske prinsen Magnus Henriksson i nuv. Uppsala, enl. traditionen /s n 60. E. levde i folkminnet som lagstiftare (»Sankt Eriks lag») o. berättas ha företagit ett korståg till Finland, legenden om E. (*Vita Eriici*) upptecknades först långt efter hans död. Erikskulten, som från 1200-t:s slut vann sin största utbredning i Norden, stod alltid tillbaka för Olofskulten. E. blev aldrig helgonförklarad av påven. — 5. Erik Knutsson, d. 1216 på Visingsö, son av konung Knut Eriksson, kom r2io genom slaget vid Gestilren i besittning av makten. Den förste svenske konung som lät kröna sig. — 6. Erik Eriksson »läspe o. halte» (1216—50), son av E. Knutsson, valdes 1222 till konung o. skrev sig E. III. Besegrad av den upproriske Knut Lange levde han r229—34 i Danmark. Den verkliga regenten under E. var jarlen Birger Magnusson (Birger Jarl). E. var en rättskaffens furste, men utan egentlig kraft. — 7. Erik Magnusson (1339—59), Magnus Erikssons äldste son, valdes 1344 till svensk tronföljare. Antog konungatitel hösten 1356 under en resning, framkallad av stormännens missnöje med konung Magnus, o. tvång denne 1357 att avstå stora delar av riket, varjämte E. fick

rätt till konunganamn. Efter nya fejder o. ny förlikning avled E. plötsligt i en farsot, följd av sin gemål, Beatrix av Brandenburg, o. sina barn. — 8. Erik av Pommern (1382—1459), son av hertig Vratislav av Pommern o. Maria, systerdotter till dronning Margareta, utsågs av denna till tronföljare, sedan hon 1387 förlorat sin ende son, Olof; kröntes till konung i de tre nord. länderna i Kalmar juni 1397 o. efterträdde 1412 sin fostermoder i regeringen. Långvariga, i Danmarks intresse födda krig med holsteinarna o. deras bundsförvanter i förening med ett godtyckligt regeringsystem framkallade i Sverige Engelbrekts resning o. E:s avsättning 1434; ånyo erkänd som konung

1435 efter avgivna försäkringar, ånyo avsatt 1436 men s. å. andra gången återtagen, blev han för alltid avsatt i Sverige sept. 1439. E. tog 1436 sitt säte på Gotland, som han 1446 spelade över i danskarnas händer; sina sista 10 år tillbragte han i Pommern. E. införde Öresundstullen o. gjorde Köpenhamn till Danmarks huvudstad. G. m. eng. konungadottern Filipa. E:s sigill, se bild. — 9. Erik XIV (i533—Ti), äldste son av Gustav Vasa o. Katarina av Sachsen-Ivaenburg, besteg tronen sept. 1560.

E:s åttaåriga regering utmärktes såväl av betyd. inre (konungens nämnd) som av yttre händelser (förväret av Estland, Nordiska sjökriget) o. inre skakningar i dramatisk följd (brytningen med halvbrodern hertig Johan, Sturemorden 1567, regneriet med Karin Månsdotter s. å.). En resning inom adeln, ledd av hertigarna, förde i sept. 1568 till E:s tillfångatagande. Förklarad kronan förlustig hölls han till sin död i fängelse på olika slott i Sverige o. Finland. Möjigen togs han av daga på befallning av Johan III, som uppskrämd av upprejade sammansvärjningar till E:s förmån skaffat sig rådets samtycke härtill. — E. var en rikt utrustad, mångsidigt begåvad furste med konstnärliga anlag o. omfattande teoretisk bildning, saknade äv. regentegenskaper (äv. hans mycket omtalade oduglighet som fältherre har nyl. blivit livligt bestridd) men var belastad med en miss-tänksamhet o. häftighet (sannol. icke, såsom vanl. uppges, ett modernearv), som förde honom över vansinnets gräns o. gjorde hans öde djupt tragiskt. Jfr Göran Persson.

Erik, *danska konungar*. — 1. Erik Eje-god (»ständig god»), konung från 1095, d. r103 på pilgrimsresa till Palestina. — 2. Erik E'mune (»den minnesvärde»), d. 1137, son av E. Ejegod; konung efter en seger vid Fotevik i Skåne 1134 över sin farbroder Nils. Hård o. grym som regent dräptes E. av en adelsman. — 3. Erik 7, a m, d. 1146, dotter-son av E. Ejegod, valdes 1137 till konung; nedlade 1146 frivilligt kronan. — 4. Erik Plogpenning (1216—50), son av Valde-mar Sejr, tillträdde 1241 sin regering, som blev uppfylld av bittra strider mellan E. o. hans bröder, främst hertig Abel av Sönderjylland, på vars föranstaltande E. slutl. mördades. Arades av folket som helgon. — 5. Erik Klipping (1250—86), efterträdde

1259 sin fader Kristofer I. långvariga strider, särsk. med ärkebiskop Jakob Erlandsön, slutade med seger för E. Mördades under en jakt av sammansvurna stormän. Inneboräden av tillnamnet Klipping är obekant. — 6. Erik Men ved (1274—1319) son av E. Klipping, kröntes 1287. I en konflikt med ärkebiskop Jens Grand någödes E. giva efter, sedan Danmark belagts med påvligt bann. Hans tillnamn torde härröra från en av honom begagnad »meen ved» (trol. betydande »vid helgonen»).

Erik, norska konungar. — 1. Erik Blodvax, d. omkr. 950 i England, son av Harald Härfaqer, blev vid delningen av dennes rike överkonung i Norge. En brutal våldsmän; lämnade 935 landet. — 2. Erik Prästhattare (1268—99), konung från 1280, son av Magnus Lngaböte. En långvarig strid mellan världsliga stormän o. kyrkan, vari E. icke hade någon del, har givit anledning till hans tillnamn.

Erik (1889—1918), *svensk prins*, hertig av Västmanland, yngste son av Gustav V.

Erik den heliges skrin, ett i Uppsala domkyrka förvarat silverskrin med Erik den heliges relikier. Skrinet, som haft minst 2 föregångare, tillverkades 15 74—79 P& uppdrag av Johan III.

Erik Emundsson, svensk prins, tronpretendent efter Stenkils död 1066, stupade i strid med dennes son Erik.

Erik Magnusson (omkr. 1282—1318), *svensk hertig*, son av Magnus Ladulås. Arelisten o. begåvad, en äkta typ för riddartiden, blev E. jämte sin broder huvudpersonen i den fejd inom konungahuset, som vid 1300-t:s början sönderlet Sverige. I besittning av ett omfattande väld, bestående av delar av Sverige, Norge o. Danmark, genom sin hustru Ingeborg arvinge till Norge o. verklig härskare i Sverige tycktes han efter många växlingar bestämd till en stor framtid, då han på besök hos Birger i Nyköping dec. 1317 jämte brodern Valdemar överfölls o. kastades i fängelse, vari båda omkommo («Nyköpings gästabud»). E. är den s. k. Erikskrönikans hjälte. Fader till konung Magnus Eriksson.

Erik Röde, norsk viking från senare delen av 900-t., utvandrade till Island o. upptäckte under en färd v. ut Grönland.

Eriksberg, kommun i ö. Västergötland, Älvsb. l. (past.adr. Gåsene-Eriksberg); Gåsene landsf. distr., Borås doms. 332 inv. (1947). Jfr äv. Ericsberg.

Eriksbergs Mekaniska Verkstads AB. Göteborg. Aktiekap. 6 mill. kr. (1948). Grundades 1852 som skeppsnedja. Skeppsvarv med flytdockor. Tillverkn. o. reparation av fartyg, ångmaskiner, ångpannor, dieselmotorer.

Erikskata, den hyllningsfärd genom riket, som den nyvalde svenske konungen ägde att företaga från Uppsala genom Södermanland, Östergötland, n. Småland, Västergötland, Närke o. Västmanland tillbaka till Uppsala, o. varunder han i de olika lagsagorna avlade sin konungsed. Namnet torde betyda »all rikes väg» men har äv. tolkats som »allhärskarens väg» el. »edgångsfärden». Den sista eriksgatan reds av Karl IX.

Erikska ätten härstammade från Erik den helige o. regerade i Sverige omväxlande med sverkerska ätten omkr. 1150—1250.

Erikskrönikan, den äldsta o. yppersta av de svenska medeltidskrönikorna, skriven på knittelvers o. antagl. avfattad omkr. 1320. Skildrar tiden 1229—1319. Krönikans huvudperson är hertig Erik Magnusson.

Eriksmässan (Ermässan), firad till minne av Erik den heliges död ^{8*/B} n60, var under katolsk tid en av Sveriges största helgdagar.

Erikson, Sven (1808—66), industriman,

grundare av bomullsvävnadsindustrin i Västergötland, urspr. som förläggare för hemväverskor, senare genom anläggning av väverier o. spinnerier (Rydboholm, Svaneholm, Rydal, Viskafors).

Erikson, Gustav (1872—1947), äländsk skeppsredare, sjöfartsråd 1931. E. startade 1913 ett rederi, vars segelflotta är den största i världen (ca: 75.000 ton) o. omfattar de flesta större djupvattnsseglare på vetetraden Australien—Europa.

Erikson, Estrid, f. is/9 1894, heminredningsexpert. Grundade 1924 firman Svenskt Tenn i Sthlm, som gjort en betydande insats i den moderna heminredningskonsten.

Erikson, Jakob (r848—1931), botanist, prof. vid Lantbruksakad. 1886—1906 o. vid Centralanstalten för försöksväsendet på jordbruksområdet 1907—13. E:s viktigaste arb. behandla kulturväxternas skadesvampar, särsk. sädeslagens rostsvarmpar. Har tills. m. A. Pihl utg. planschverket *Svenska fruktsorter* (1899—1912).

Eriksson, Christian (1858—1935), bildhuggare. I tidigare arb. påverkad av sin lärare Per Hasselberg (*Linnéreliefen*, 1891, Nat.mus., o. den graciösa statyetten *Dans på tå*, 1903) utformade han sedermera en manligt energisk o. sluten stil: *Dramatiska teaterns fasadreliefer* (1906), *Bågspännaren* (skiss 1909, i brons på Kornhamnstorg i Sthlm 1916, se bild), *Engelbrekt* (Sthlms

stadshus, 1932), *Zornmonumentet* (i Mora, 1936), samt porträtthuvudet av lappen Tuuri (1912, Nat.mus.).

Eriksson, Johannes (1869—1939), äländsk patriot, en av ivrarna för Älands förening med Sverige.

Eriksson, Josef, f. ^{8/12} 1872, tonsättare; har skrivit en mängd sånger, orgel-, piano- o. violinstycken samt sviten *Bucolica* för stråkorkester el. -kvartett.

Eriksson (i Grängesberg), Bernhard, f. ^{9/4} 1878, socialdem. politiker, urspr. järnarbetare, led. av AK 1905—36, sjöminister o. sedan socialminister i Brantings regering 1920. Talman i AK 1928—32. Dandshöv. i Kopparb. l. 1932—44.

Eriksson, Axel, f. ^{24/7} 1888, arkitekt, dir. i AB. Betongindustri sed. 1930; har bl. a. studerat byggnadskonstruktioners värmeisoleringsförmåga o. upfunnit materialet gasbetong.

Eriksson, Fritz, f. ^{19/11} 1889, affärsman, konstsamlare, direktör i trävarufirman Olsson & Kosenlunds AB. sed. 1917, ordf. i Färg och Form sed. 1934. E. har hopbragt en betydande konstsaml. o. gjort en insats i svenskt konstliv.

Eriksson, Herman, f. ^{20/10} 1892, ämbetsman o. politiker, generaldirektör o. chef för Kommerskollegium 1936; konsultativt statsråd 1938—39, folkhushållningsminister 1939—41 samt handelsminister 1941—44 i P. A. Hanssons reg. Ordf. i AB. Vin- & Spritcentralen 1935, dess verkst. dir. 1944—45, oikt. s. å. minister i Washington, ambassadör 1947.

Eriksson, Nils Einar, f. ^{10/7} 1899, arkitekt, har bl. a. utfört *Göteborgs konserthus* (1935) med eii av de märkligaste interiörerna inom modern svensk arkitektur o. *inredningar* på Svenska Amerikalinjens Kungsholm (1939).

Erikstad, kommun i s. ö. Dalsland, Älvsb. l.; Sundals landsf. distr., Nordals, Sundals o. Valbo doms. 741 inv. (1947).

Eriksvisan, en på grundval av Prosaiska

krönikan författad dikt, meddelad på latin av Johannes Magnus 1554.

Erin [i^orin], Irlands gamla keltiska namn. Eringsboda, kommun i n. Blekinge, Blek. l.; Tivings landsf.distr., Östra o. Medelsta doms. 1,750 inv. (1947).

Erinna (omkr. 600 f.Kr.), grek. skaldinna; Sappos samtida o. vän. Död vid 19 års ålder.

Erinny'er (grek. *Erinyes*), i grek. myt. hämnings gudinnor, som förfölja och straffa den brottslige. Dyrkades äv. under den förmildrande omskrivningen *evmenVdes* (de välvilliga), e u m e n i d' e r n a. Deras antal var urspr. obestämt men fastställdes av Euripides till 3; från 300-t. f.Kr. härröra deras namn: Alekto, Tisifone o. Megaira. Motsvarar romarnas furier.

Eribo'phrya, växtsläkte (fam. *Rosaceae*). Enda art *E. japonica* (Japan), japansk mistel, ett litet träd med hela, långsträckt, glänsande, fleråriga, undertill ullhåriga blad. Fruktar aprikosliknande, välsmakande. Allmänt odlad i Asien, Medelhavsländerna o. Amerika.

Eriophorum, halvgrässläkte (fam. *Cyperaceae*), 15 arter. Blomhylllet ombildat till vita el. rödaktiga hår, som starkt förlängas under fruktmognaden. *E. vaginatum*, tuvull, starkt tuvad med ett enda toppställt ax; allmän på mossar. *E. angustifolium*, ängsull, med flera ax i stråets spets; allmän på kärrmark.

Er'is, grek., »tvist», i grek. myt. tvedräktens gudinna. Vid Pelevs' s. »fetis' bröllop inkastade E. i bröllopsalen ett äpple, på vilket stod skrivet: »Till den skönaste.» Tvist uppstod då mellan gudinnorna Hera, Atena o. Afrodite om vem som skulle äga äpplet, o. de uppsökte den trojanske konungasonen Paris för att få tvisten avgjord. Han gav priset till Afrodite o. fick i gengäld hennes bistånd vid bortförandet av konung Menelaos' gemål, Helena. Jfr Trojanska kriget. — Er'is äpple, tvistefråga.

Er'isti'k (av grek. *e'ris*, tvist), disputationskonst, särsk. av spetsfändig typ.

Erith [i^orip], stad i s.ö. England, grevsk. Kent, vid Thames nära London. 38,000 inv. (1945). Gevärsfabrik.

Eritre'a el. Erythraea, f. d. guvernem. i l. tal. Ostafrika, vid Röda havet. 119,500 kvkm, 835,000 inv. (1943). Hett o. torr klimat. Boskapskötsel; pärfiske vid kusten. Huvudstad: Asmara. Intogs av engelsmännen 1941. Etiopien krävde 1947 att få övertaga E.

Eriu'gena el. Eri'gena, Johannes Scotus (omkr. 810—877), medeltidsfilosof, född trol. på Irland, väckte mycken förbittring genom sin frisinnaede tolkning av Bibeln o. sina försök att förena kristendom o. nyplatonism. Förf. till *De divisione naturae* i Om naturens indelning).

Erivan', huvudstad i sovjetrepubliken Armenien. 200,000 inv. (1939).

Erixon, Sigurd, f. 23/3 1888, etnolog, kulturhistoriker, sed. 1934 prof. i nord. o. jämförande folklivsforsk. vid Nord. mus. o. i samb. därmed prof. i nord. etnologi v. Stklms högskola. Grundläggande undersökn. rörande den folkliga byggnadskulturen. [*Svensk byggnadskultur*, 1947.]

Erixon, Sven, f. 23/3 1899, målare, tillhör gruppen Färg o. Form, professor vid Konsthögskolan sed. 1943. Monumentalmålare med rikt flödande, folklig berättarlust o. lysande kolorit. E:s huvudarbete är *freskutsmyckningen av Heliga korsets kapell i krematoriet på Skogskyrkogården i Sthlm* (1937—40). Kartongen till den under Barbro Nilssons ledning vävda haute-lissen *Melodien vid torget*, i Göteborgs konsert-hus (1936—39).

Erken, sjö i ö. Uppland. 36 kvkm. Avrin- ner till Norrtäljeviken. Vid E. ligger Uppsala universitetets limnologiska station.

Er'ker (ty.), balkongbknande, slutet ut- bygdnad, karakteristisk för medeltidens o. den nordeurbp. renässansens arkitektur, vanl. mot- svarande burspråk.

i. Er'kko, Juhani Henrik (1846—1906), finl. skald, skrev natur- o. kärleksdikter samt reflexionsdramer av nationell läggning.

2. Er'kko, Ejero (1860—1927), broder till J. H. E., finl. politiker o. tidningsman, en av ledarna för det ungfinska partiet.

3. Er'kko, Eljas, f. 1895, som till E. E., finl. politiker, diplomat o. tidningsman, cheffed, efter fadern (1927) för Helsingin Sanomat. Dec. 1938 —nov. 1939 utrikesminister, under Finsk-ryska kriget 1939—40 sändebud i Sthlm.

Erlander, Tage, f. 1891, politiker, ämbetsman; led. av AK 1933—44, FK sed. 1945, statssekr. i Social- departementet från 1938, konsultativt statsråd sept. 1944—juli 1945 o. därefter ekklesiastikminister till 14 okt. 1946, d. E. vid P. A. Hanssons bortgång utsågs till statsminister o. samti- digt blev ordf. i socialdem. partistyrelsen.

Erlangen, stad i s. Tyskland, n. Bayern, vid Ludwigskanalen. 36,000 inv. (1939). Univ., gr. 1743. Textil-, borst- o. handskindustri.

Erlanger, Joseph, f. 1874, amerik. fy- siolog, prof. vid Washingtons univ. i St. Louis från 1910. Erhöll tills, med H. S. Gasser 1944 års uoehelpris i fysiologi o. medicin för sina ban- brytande undersökningar över sambandet mellan nervernas bygdnad o. funktion.

Er'rlau, ung. Eger, stad i n. Ungern vid Eger, biflod till Theiss. 32,000 inv. (1941). Arkebiskopsäte. Berömt rödvin.

Erling Skakke, d. 1179, norsk storman o. jarl, hade med sin hustru, dotter av Sigurd Jorsalafar, sonen Magnus Erlingsson, vilken han 1161 lyckades få vald till konung. E. stu- pade i kamp med Sverre.

Erlingsson, Porsteinn (1858—1914), isländsk skald. Skrev formfulländ. antireligiösa o. demokr. dikter [i *Ymar*, 1897, Törnen, 1919].

Erlkönig (tysk förvrängning av danska *Ellerkonge*, älvkonung), ballad av Goethe (1782), tonsatt av Franz Schubert (1815).

i. Erman, Georg Adolf (1806—77), tysk fysiker, prof. i Berlin 1834; utgav 1874 ett arb. om jordmagnetismen.

2. Erman, Adolf (1854—1937), som till G. A. E., tysk egyptolog, prof. i Berlin 1883 — 1923. Grundl. arb. i egypt. språk- o. kultur- historia.

Erma'narik, d. 375, *östgotisk konung*, härskare över ett rike, som såges ha sträckt sig från Svarta havet till Osternjön; berövade sig mer än hundraårigt livet vid hunnernas anfall. Forn'tyska o. fornordiska sagor syssla med E.

Er'm(e)land, landskap i Ostpreussen, s.ö. om Frisches Haff. Tillhörde omkr. r230—1466 Tyska orden, blev 1243 ett biskopstift, som 1466 kom i polsk besittning o. vid Polens första delning (1772) i preussisk. Öcuperat av ryssarna sed. 1945.

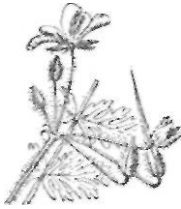
Ermenoville [ärmnå'vill], by med slott i n. Frankrike, dep. Oise. I E. dog Rousseau. Ernesti'nska linjen av sachsiska furstehuset härstammar från kurfursten Ernst, vilken 1485 med sin yngre broder Albrekt (albertinska linjen) delade arvländerna.

Ernst, Paul (1866—1933), tysk författare, skrev huvudsakl. problemdramer o. -noveller.

Ernst August (1771—1851), *konung av Hannover*, hertig av Cumberland, som av konung Georg III av England, efterträdde 1837

då Hannover skildes från England, sin broder Vilhelm. Högkonservativ både som eng. politiker o. tysk regent.

Ero'diurri, örtsläkte (fara. *Geraniaceae*), 60 arter i de tempererade zonerna, särsk. i Medelhavsområdet, skilt frdn *Geranium* genom klyvfrukt o. parflikade blad. Delfrukt med långt, starkt fuktäkligt spröt. Enda art hos oss *E. cicutarium*, skatnäva (se bild), med intill 10 röda, långskafade blommor i flocklikt knippe; allmän pi torra ställen.

Ero'ioo, it., hjältemodigt, kraftfullt.

E'ros. I. I grek. myt. kärlekens gud. Afrodites son o. följeslagare. E. utbildades i den antika konsten vanl. som en bevingad gosse (se bild; marmorstaty från 300-t. f. Kr., trol. av Praxiteles). Jfr Amor. — 2. Astr. Den innersta av småplaneterna mellan Mars o. Jupiter. Upptäcktes 1898.

Erosio'n (av lat. *erosio*, sönderfrätning). *Geol.* Jordytans avnötning genom glaciärer, rinnande vatten o. vågor. — *Med.* Ytlig avskrapning av epitelet på huden el. en slehinna.

Ero'ter (av grek. *eros*, kärlek), kärleksgudar (amoriner, cupidoner).

Ero'tik (grek. *erotike*), kärlek, läran om den sinnliga kärleken. — Ero'tiska, samling av sinnlig litteratur. — Ero'tiker, person med erotisk läggning. — Ero'tisk, fallen för älskog; som handlar om el. syftar på sinnlig kärlek.

Erotomani' (av grek. *eros*, kärlek, o. *mania*, vansinne), »kärleksvansinne», vanföreställningar med erotisk innehåll; sjuklig stegring av könsdriften. Person med dylik drift kallas erotoman.

Err, alpergrupp i Rätiska alperna. Sö. Schweiz. Högst toppen, Piz d'Err, 3,395 m.

Erra're huma'num est, lat., det är mänskligt att falla.

Erra'tiska block (av lat. *erra're*, fara vilse) el. flyllblock, stenblock, vilka förflyttats av inlandisen, ofta till ställen med helt annan geologisk karaktär än deras ursprungliga omgivning.

Erra'tum, plur. erra'ta, lat., fel; tryckfel. Er'serum el. Erzerum, stad i turk. Armenien, vid en av Eufrats källfloder, 1,900 m ö. k. 52,000 inv. (1945). Sedan medeltiden en betyd. handelsstad. Militärstation.

Erska, kommun i v. Västergötland, Älvsb. 1. (past.adr. Stora Mellby); Flundre-Bjärke landsf. distr., Flundre, Väne o. Bjärke doms. 1,367 inv. (1947).

Erskine [0'skiu], Thomas (1750—1823), eng. advokat o. politiker, ryktbar som glänsande sakkörare vid politiska processer men av. för sin fåfänga.

Erskine [0'skin], John, f. 1879, amerik. författare o. skald. Bl. romaner *The private Hfe of Helen of Troy* (1925); Den sköna Helenas privatliv, 1926).

Er'slev, Kristian (1852—1930), dansk historiker, prof. o. riksarkivarie, har givit betyd. bidrag till medeltidens o. isoo't:s nordhistoria samt författat mycket använda översiktarbeten.

Ersson (i Vallsta), Erik (1811—72),

politiker, led. av bondeståndet från 1847, av AK till 1868; medverkade kraftigt till lantmannapartiets bildande. Led. av unionskommittén 1865—67.

Ersta sjukhus, Diakonissanstalten tillhörigt sjukhus, beläget på egendomen Ersta på Södermalm, Sthlm. Vid sjukhuset utbildades diakonissor i sjukvård.

Ersta vik, gods i Nacka kommun, Sthlms l., vid Erstaviken. E. gjordes 1765 till fideikommiss av H. Petersen o. innehas nu av släkten af Petersens. Slottet uppfördes omkr. 1765 av Jean E. Rehn. Från E. avsöndrades Saltsjöbaden 1891.

Erstaviken, vik av Östersjön på Södertörn. Ersättningskatt, särskild skatt på aktiebolag o. ekonomiska föreningar vid underlåten vinstutdelning i vissa fall. Best. i kungl. förordn. av *o., 1933.

Ersättningskola, skola för barn, som icke kunnat deltaga i den egentliga folkskolans undervisning el. som avgitt från egentlig folkskola utan fullständigt avgångsbetyg.

Eruption (av lat. *eruptio*, utbrott), våldsamt framträngande av lava, aska, varmt vatten el. ånga genom hål i jordskorpan. Jfr Vulkan.

Eruptiva bergarter ha urspr. i smält tillstånd brutit fram från jordens inre o. därefter Stelnat; indelas i djup-, gång- o. ytbergarter.

Ervalia, kommun i s.v. Västmanland, Örebro l.; Fellingsbro landsf. distr., Lindes doms. 1,400 inv. (1947).

Er'win, kallad E. von Steinbach [s'tajn-] (omkr. 1244—30), tysk arkitekt, en av skaparna till västfasaden på Strassburgs domkyrka.

Eryman'tos, forngrek. namn på berget Olonos på n. Peloponnesos, Grekland. Där uppehöll sig enl. sagan det erymantiska vildsvinet, som Herakles dödade.

Eryngium, växtsläkte (fam. *Umbelliferae*), ca 200 arter i tropiska o. tempererade trakter. Blad vanl. starkt torniga, blommor gytttrade i huvud el. ax med tornbesatta skärmblad. Enda art hos oss *E. maritimum*, martorn, på sandiga stränder i s. Sverige, sällsynt. Flera främmande arter prydnadsväxter i trädgårdar.

Erysiba'oee, asjöldaggssvampar, familj, tillhörande *Mycozycetes*. Parasiter på gröna växtdelar. Dessa överdragas med en vit svampvävad (luftmycel), från vilken nedtränga korta, näringsupptagande grenar (haustorier) i värdväxtens överhudceller. Från upprätta grenar avsnöras förökningssceller (konidier), vilka tillfälligt kunna anhopas som ett vitt mjöl i luftmycelet men lätt spridas med vinden o. snabbt vidga angreppet. De egentliga, mot hösten utvecklade fruktkropparna (perithecier) äro helt slutna, övervintrande, med en enda till några få sporsäckar. Sporerne frigöres genom fruktkroppsväggens bristning. Hit höra många viktiga skadedörare på kulturväxter, ex. arter av släktena *Uncinula*, *Microsphaera*, *Sphaerotheca* o. *Podosphaera*.

Ery'simum, örtsläkte (fam. *Cruciferae*), 80 arter på n. halvklotet. Skidor långsträckt, fyrkantiga. *E. cheiranthoides*, åkergyllen, ettårig, intill halvmetert hög, styv, smälbladig o. gublommig, vanl. i åkrar.

Erysi'pelas, dets. som rosfeber.

Eryte'm (av grek.), rodnad av huden.

Erythrae'a, örtsläkte (fam. *Gentianaceae*), 30 arter, de flesta i tempererade trakter. Krona trattlik med lång pip o. utbrett 5-flikat bräm. Ståndarknappar spiralvridna. Vanligast hos oss *E. vulgari's*, gyllenarun, en 3 dm hög, rödblommig strandväxt (Östersjökysten).

Erythre'a, stavningsform för Eritrea.

Erythrina, växtsläkte (fam. *Leguminosae*), 30 tropiska arter, träd o. buskar med prakt-

fulla röda blommor i klasar o. blad av tre småblad. *E. crista galli*, korallträd, i tropikerna mycket använt till s. k. skärbestånd för kaffe- o. kakaodlingar.

Erythronium, örtsläkte (fam. *Liliaceae*), 7 arter. *E. dens canis* (s. Europa), med ovala skafade, purpurfläckade blad o. lutande, röd blomma samt om hundtänder påminnande lökar, odlas i trädgårdar.

Erythroxylon, växtsläkte (fam. *Erythroxylaceae*), nära 200 arter tropiska buskar o. små träd, de flesta i Amerika. Blad hela, spiralställda, blommor femtaliga, 10 nedtill rörligt förenade ståndare, stenfrukt. Veden hos flestalett röd, användes till finare snickeri. Ur bladen av *E. coca* (Peru, Bolivia) o. *E. novogranatense* (Columbia) utvinnes kokain. Bladen tuggas tills, m. kalk el. aska av infödningarna.

Erytri't, $C_2H_6(OH)_4$, fyrvärd alkohol med söt smak. Den optiskt inaktiva formen meso-crytrit förekommer i alger o. lavar, ofta som en ester (erytri'n). — (Meso)crytrit-tetranitrat användes mot angina pectoris. Jfr Pentaerytrit. Erytrotyt' (av grek. *erytro's*, röd, o. *ky'tos*, cell), röd blodkropp.

Erytrop'si' (av grek. *erytro's*, röd, o. *op'sis*, syn), »rödseende», varvid föremål synas i ett rött skimmer. Förekommer särsk. efter operation för starr.

ErytrC'Si'n (av grek. *ery'tro's*, röd), färgämne, ett jodderivat av fluorescein. Användes i ortokromatiska plåtar.

Erz'berger, Matthias (1875—1921), tysk politiker (katolska centerpartiet). Under Första världskr. verkade E. för samförståndsfred o. blev en av de tyska undertecknarna av vapenstillståndsfördraget, Juni 1919—mars 1920 var E. finansminister. Mördades i aug. 1921 av två fanatiska nationalistler.

Erzerum, dets. som Erserum.

Erzgebirge (»malmbergen»), bergskedja mellan Sachsen o. Böhmen, från Elbe åt v.s.v. 125 km. Brant mot s., sakta sluttande mot n., på det hela taget mera högslett än berg. De högsta topparna; Keilberg (1,244 m) o. Fichtelberg (1,204 m). På n. sidan genomfluten av en hel del bifloder till Elbe; på s. sidan Egers floddl. Förr mycket mineralrikt, nu nästan uttömt. Den täta befolkningen lever på jordbruk o. boskapskötsel samt högt upptriven hemslöjd.

e. s., förkortning för *ef ter sikt* (på växlar).

Esaj'as, i äldre bibelöversättningar namn på Jesaja.

Esarp, kommun i s.v. Skåne. Malmöh. 1. (past.adr. Kyrkkeddinge); Klägcrups landsf.distr., Torna o. Bara doms. 510 inv. (1947).

E'sau, enl. 1 Mos. 25 som av patriarken Isak o. Rebecka; för en grynvälling sålde E. sin förstfödslörrätt till sin yngre tvillingbroder Jakob. Esber-n Snare (omkr. 1127—1204), dansk storman, bror o. medhjälpare till Absalon. Lät uppföra Kalundborg slott o. kyrka.

Esbjerg, stad på Danmarks s.v. kust, Ribe Amt. mittemot Fanö. Viktig utförelhamn för lantbruksprodukter. Åugbåtsförbindelse med England. Flygplats. 42,000 inv. (1945).

Esbjörn, t ä r s Paul (1808—70), svensk-amerik. präst. 1860 förest. för Augustanasynodens ny upprättade läroverk *Augustiana College*. E. inlade stora förtjänster vid organisationen av den sv. dotterkyrkan i För. Stat.

Escaut [eskå], franska namnet på Schelde.

Escher, en i Zurichs historia mycket bekant släkt, bl. vars medl. märkas de schweiz. statsmännen Hans Konrad E. (1767—1823) o. Johann Heinrich Alfred E. (1819—82).

Eschscholzfia, växtsläkte (fam. *Papaveraceae*), 123 arter i Nordamerikas v. delar.

Foderblad sammanslutna, avstötas som en tuta, då blommorna slå ut. *E. californica*, ettårig, blågrön med fläflikade blad o. gula (vita el. röda) långskaftade blommor. Vanlig trädgårdsväxt. Sv. namn smottuta.

Esch-sur-Alzette [äsi syr alsätt], stad i Luxemburg, nära lothringas gräns, vid fl. Alzette. 32,000 inv. (1942). Centrum för landets gruv- o. järnhantering.

von Eschtruch [äsi'trot], N a t a l y (1860—1938), tysk författarinna. Talrika populära romaner i Marlitts maner. Ett 40-tal i sv. övers., t. ex. *Polskt blod* (r887; sv. öv. 1889), *Gdslisa* (1886; sv. öv. 1891).

Escb/weiler [-vajer], stad i v. Tyskland, 32,000 inv. (1939). Järn-, bly-, koppar- o. zinkindustri. Stenkolsgruvor i närh.

Escoffier [eskåfj'], Auguste (1847—1935) fransk kock o. gastronomisk förf., en av den franska kokkonstens främsta representanter. Har komponerat ett flertal kända rätter.

Esoorial', spansk slott, omkr. 5 mil n.v. om Madrid, uppfört 1563—84 av Filip II. Det

storslagna byggnadskomplexet (206 x 160 m), grundlagt av Juan Bautista de Toledo, fullbordat av Juan de Herrera i en om ital. högenräsans påminnande stil, innesluter slott, kloster, kyrka med konungagravur samt ett märkligt bibliotek.

Escu/do, myntenhet i Portugal = 100 centavos. Säljkurs 1947: 100 escudos = 14,58 kr.

Eselhuvud, dets. som eselhuvud.

Eseri'n, dets. som fysostegmin.

E'sito, it., utförel. — E'sitotull, utförelstull.

Es'ja, berg av basalt på v. Island, 900 m. Eskader (fr. *escadre*, av lat. *quadra*, fyrkant), t. Sjöstyrka av mycket växlande sammansättning. I regel uppdelad i taktiska förband (avdelningar och divisioner), — 2. Flygförband, bestående av eskaderstab o. två eller flera flottiljer.

Eskamotage [-ta'sj] (av fr.), taskspeleri, hokuspokus. — E s k a m o t e'ra, smussla undan, trolla bort.

Eskapa'd (fr. *escapade*), skålmstycke, streck. Eskapism' (av eng. *escape*), verklighetsflykt. Eskarp' (fr. *escarp*, av ty. *scharj*, skarp), den inre sluttningen av en befästningsgrav.

Eskatologi' (av grek. *eskaton*, yttersta, o. *logos*, lära), läran om »de yttersta tingens», tillståndet efter döden o. världsloppets fulländning. Kristendomen har starkt eskatologisk karaktär, bestämd av Jesu gena utsagor i Euk. 12: 21 m. fl. samt särsk. genom Uppb.

Eskeibem, kommun på v. Gotland, Gotl. 1.; Klintehamns landsf.distr., Gotlands doms. 632 inv. (1947). — Kyrka från tidig medeltid. I E. ha gjorts märkliga fornyfynd från järn- o. bronsåldern.

Eskil (omkr. 1100—1181), dansk präst, biskop i Roskilde n34—38, ärkebiskop i Lund n38—77. Politiskt verksam främjade E. i nära förbindelse med Bernhard av Clairvaux kloster väsendet i Norden; flyttade n77 som munk till Clairvaux.

Eskil, den helige, eng. munk under senare delen av 1000-t., Södermanlands o. Närkes apostel. E., som led martyrdöden, har givit sitt namn åt Eskilstuna.

Eskils gemak, fyra valv i Sthlms forna

slott, under Gustav I använda till skattkam-
mare; uppkallade efter kameraren Eskil Mikae-
lis. I E. hölls Erik XIV fängslad 1568—70.

Eskilsson, Peter (1820—72), målare,
utbildad i Dusseldorf, behandlade företrädesvis
Bellmansmotiv.

Eskilstorp, kommun i s.v. Skåne, Malmöh.
1. tpast.adr. Hököpinge; Vellinge landsf.distr.,
Oxie o. Skytts doms. 271 inv. (1947).

Eskilstuna, stad i Södermanland, 9 km från
Eskilstunaåns utlopp i Mälaren, Södermani. 1.
49,421 inv. (1947), varav 20,610 i Fors för-
samling o. 28,811 i Klosters förs. Sedan äldre
tider bekant för sin järn- o. stålindustri, grundad
1656 av livländaren R. Rademacher; det nuv.
Eskilstunasmidet (knivar, saxar, hugg- o. hyvel-
järn, skridskor, sågblad, lås m. m.) är världsbe-
römt. Vid Karl Gustavs stads gevärsfabriktill-
verkas gevärv o. verktyg för arméns o. flottans
räkning. Högre allm. lärov., kommunal flick-
skola o. teknisk fackskola för maskinindustri.
Länslasarett. Mindre flygfält. På stora torget
en monumentalfontän (1942) av Ivar Johansson.
E. fick på 1200-t. namn av Söder-
manlands apostel Eskil (tidigare
hette platsen *Tuna av tun* 'stängsel,
mur') o. har gamla anor som kul-
turbygd, ehuru ungt som stad
(1659). E. »fristad» ägde bestånd
1771—1863, varunder smederna
voro befriade från tullar m. m. I
trakten inom Klosters församling uppfördes
under 1500-t. på ett johanniterklosters grund
ett kungl. slott, som nedbrann omkr. 1680.
Stadsvapen, se bild. H H B H H 6 H H

Eskilstunakistan, en
i närh. av Eskilstuna
1912 funnen märklig
gravkista av sten från
mitten av 1000-t. Nu i
Stat. hist. mus. (Se bild.)

Eskilstunaån, el.
Torsällåån, å i
v. Södermanland, genom
vilken Hjälmaren avflyt-
ter till Mälarfjärden
Blacken. Kallas i sitt
övre lopp *Hyn de-
vas ån*; kanaliserad
från Eskilstuna. 29 km.

Eskilsäter, kommun i S. Värmland, Värml. 1.
(past.adr.); Näs landsf.distr., Söder-
sylvats doms. 633 inv. (1947).

Eskimå', dubbelvävd tjock o. mjuk kard-
ullgarnsvävnad, rätsidan vänl. i doffelbind-
ning. Användes till överrockar.

Eskimå'er, på eskimåspråket i n u i t («män-
niskor»), ett småväxt, om mon-
goler erinrande folk, bosatt i

Nordamerikas polarområden o.
på Grönland. Huvudnäring är
jakt; de viktigaste vapnen, som
vänl. tillverkas av ben, äro pil-
båge o. harpun. Språket är ag-
glutinerande; de icke-kristna eski-
måerna äro i allm. sjanamanister.
Omkr. 43,000 personer. — Eski-
måerna påträffades på Grön-
land på 900-t. av nordbor o.
kallades av dem »skrälingar». Namnet e. härrör från en
förfranskning (*esquimaux*) av
ett algonkinord *esquimantik*
»räkötätare». På n.v. Alaska
påträffades o. utgrävdes 1939
en 2,000-årig eskimåboplats av
den danske arkeologen Helge Larsen.

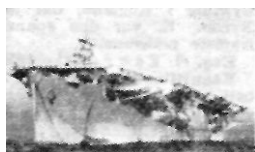
Eskimåhund, el. grönlands hund, en
särsk. på Grönland förekommande varglik, hög-
bent, långhärig o. raggig slåhund.

Eski-Sjehr, stad i Turkiet, n.v. Mindre
Asien. 80,000 inv. (1945). Betyd. sjöskums-
industri. N. om E. ruinerna efter den forntida
staden Dorylaeon.

Eskort' (fr. *escorte*), trupp, avdelad till skydd
för i visst uppdrag utsänd officer, t. ex. en
parlamentär; flygförband, bestående av jaktflyg-
plan, som då kallas *jakteskort*, avdelat
för skydd åt flygstyrkskrafter under uppdrag,
jfr Jakttskydd. — *Eskorterna*, ledsaga, med-
följa som betäckning.

Eskortfartyg. Sammanfattande beteckning
på ett stort antal typer av smärre örlogsfartyg,
avsedda att skydda handelsfartyg mot anfall
av ubåtar eller flygstyrkskrafter. *Displacement*
600—1,500 ton, 15—20 knops fart, några med-
eldsvåra pjäser samt automatvapen, sjunk-
bomber. Eskortfartyg äro göra upp till 30
knops fart samt föra som regel något starkare
betyckning. Under Andra världskr. gjorde
fregatter o. korvetter särskilt god tjänst på
västmakternas sida.

Eskorthangarfartyg. Långsamma hangar-
fartyg av mindre storlek, som i stort antal bygg-
des av För. Stat. o. Storbritannien under
Andra världskr. Avsedda
företrädesvis för
sjöfartsskydd
samt stöd för
landstigningsoperationer.

Egenskaper: c:a
17,000 ton, fart 16 knop, medföra 30 flygplan.
Eskula'p, försvenskad form av *Aesculapius*;
skåmsamt benämning på läkare. Jfr *Asklepios*.

Eslöv, stad i mell. Skåne, Malmöh. 1.; Frosta
o. Eslövs doms. 6,914 inv. (1947). Viktig järn-
vägsknut. Högre allra, läroverk o.
folkhögskola. Mindre flygfält.
Utgör eget kvrkobokf.distr. i Västra
Sallerups församl. med egen kyrka.
Stadsrättigheter 1911. Stadsvapen,
se bild. — Namnet skrives *Mslaf*
1426. Senare leden är ordet *lev*

'arvegods' o. förra leden är trol. urspr. gen. av
mansnamnet *Åse*.

Es'mann, Gustav (1860—1904), dansk
författare, skrev humoristiska köpenhamns-
noveller o. lustspel (*Alexander den store*, 1900).
von Es'march, Friedrich (1823—1908),
tysk kirurg, prof. i Kiel, generalfältläkare vid
preuss. hären 1870, banbrytare på kirurgkirur-
giens område. — *Es'marchs binda*, fast
gummibinda, som snöres om en extremitet för
att förhindra blödning vid operativa ingrepp.

Eso'fagus, lat., matstrup. — *Esofagoskop*
[-skåp] (av grek. *skopé'n*, se), instru-
ment för införande o. undersökning av esofagus.
Jfr Endoskopi.

Es'op, försvenskning av *Aesopus* (*Aisopos*).
Esote'risk (av grek. *esoterós*, inre) kallas
en religiös el. filosofisk lära, avsedd blott för
vissa invidiga. Motsats: *exoterisk*.

Espa'da, sp., värja, fäktare, »matador» vid
tjurfäkningar.

Espana [espann'ja], sp., Spanien.
Esparsett', art av växtsläktet *Onobrychis*.

Espar'to, Baldomero, hertig dela
Victoria (»segerhertigen») (1792—1879),
spansk krigare o. statsman, av låg börd, kämpade
på 1830-t. mot carlisterna o. gjorde slut
på inbördeskrigen. Spaniens verkliga regent
1841—43 störtades han av en partisammans-
slutning o. begav sig till England, återvände
1848 o. var 1854—56 konseljpresident. Föreslogs
1869 o. 1870 till spansk konung men avböjde.

Esparto, ett fibermaterial ur gräsblad, i
främsta rummet av *Stipa tenacissima* (Alge-

riet, Marocko, Spanien) men även av *Lygeum spartanum* o. *Ampelodesma tenax* (Medelhavsområdet, den sistnämnda särsk. i Algeriet). Användes till flätverk, papperstillv. m. ra.

Esperan'to, konstgjort världsspråk, utarb. 1887 av en ögonläkare Zamenhof i Warszawa.

Espiran'do, it., musikterm: bortdöende.

Espir'ito San'to, Stat i Brasilien vid Atlanten. 44,827 kvkm, 843,000 inv. (1946). Ett av de förmästa kaffedistrikten. Huvudstad: Victoria.

Espir'itu San'tu, den största av Nya Hebridernas öar, Melanesien. 4,857 kvkm, 20,000 inv.

Esplana'd (fr. *esplanade*), öppen plats; bred gata med allée.

Esplunda, gods i Rinkaby kommun, Örebro l. Sed. 1688 tillhörigt grevl. ätten Mörner af Morlanda. Bibliotek, manuskript- o. gravvysamling.

Espresso'vo, förk. *espr.*, it., musikterm: med uttryck, uttrycksfullt.

Espr'i (fr. *esprit*), ande; förstånd, kvickhet, skarpsinne.

de Espronceda y La'ra [-pe'da i-], José (r8io—42), spansk skald, vistades en tid som flyktig i England, där han påverkades av Byron. E. var den spanska nyromantikens främste målsman.

Esq. el. E s q r., förkortning av eng. *Esquire*.

Esquili'nska berget, lat. E s q u i l i a e, den östligaste av Roms 7 kullar.

Esquire [esk'aj'°], eng., egentl. sköldbärare, under medeltiden eng. titel för krigare; num. titel för 1) äldste sonen av en *baronet* o. *knight*, 2) yngre söner till *earl*, *viscount* o. *baron* o. dessas äldsta söner. Användes på brev till varje bildad engelsman o. sättes efter namnet. Förk. *Esq.* el. *Esqr.*

Esquirol [eskiräll'], Jean Étienne Dominique (1772—1840), fransk läkare, den vetenskapliga psykiatriens grundare.

Esra, jud. skriftlär från babyl. fångenskapens tid, som givit sitt namn åt Esra bok i GT, skildrande återtagandet från Babel o. E:s återuppviggande verksamhet i hemlandet, samt två apokryfiska skrifter, den s. k. Tredje Esra bok o. Esras apokalyps, den senare en tröstebok från tiden efter Jerusalems förstöring.

Esrom Kloster, danskt cistercienserkloster, vid n. ändan av Esrom Sö. Grundat 1145, upphävt 1559. Nu till största delen förstört.

Esrom SÖ, Danmarks näst största sjö, på n. Själland. 18 kvkm. Berömd för naturskönhet.

Ess el. ä s s (av lat. *as*, ett kopparmynt), ettan på en tärning, i kortlek o. dykt.

Ess, den med ett ^ en halvtion skälta tonen e. Essay [esä'], fr., ess ä (se d. o.).

Ess dur, durtonart med ess till grundton o. 3 b, för h, e och a. Parallelltonart: c moll.

Ess'e, lat., att vara, tillvaro.

Esséer el. esse'ner, judisk religiös sekt på Kristi tid, vars medl. bodde tillsammans i egendomsförsamling, iakttago noggranna reningsseremonier o. strängt höllo på lagens bud. De förkastade blodiga offer, krigstjänst, handel o. slaveri o. ägnade solen vördnad.

Esselhuvud, rundhult av järn el. trä, som förbinder en masts olika delar med varandra.

Esselte AB., Sthlm. Bolaget grundat 1933, anslutet till AB. Sveriges Litograf. Tryckerier (se d. o.). Aktiekap. 10,000 kr. (1948). Tryckeri, klichéanstalt, kontorsbokfabrik, kartografisk anstalt, bokbinderi, fabrik för paragonartiklar m. m., Verkst. dir. K. Östberg (sed. 1933).

Ess'en, stad i delstaten Nordrhein-Westfalen, v. Tyskland, mitt i Ruhrkoldistriktet. 660,000 inv. (1939). Stortarkt industri: stenkolsbrytning, järnverk, maskinverksstäder, ångpannefabriker, färgerier m. m. Den stora firman Krupps anläggningar med dess välordnade arbetarkolonier utsattes under Andra världskr.

för allierade bombärdrar, som till väsentliga delar förstörde dem o. staden.

Essen, Axel, f. i 1/2 1880, författare, tidsningsman, chef för Ahlén & Akerlunds tidskriftsredaktion 1923—28. E. har skrivit även t'rsrorraaner, reseskildringar o. lustspel under namnet Anders Eje.

Essen, Rutger, f. 1890, fil. dr, polit. författare o. journalist, i Dagsposten sed. 1941. E. har särsk. behandlat asiatiska problem o. aktuell världspolitik (*Europa och världen*, 1926; *Illusionernas artionde*, 1940; *Den ryska ekvationen*, 1941).

1. von Essen, Fredrik Ulrik (1721—81), politiker, en av de yngre mössornas ledare.

2. von Essen, Hans Henrik (1755—1824), son till F. U. v. E., fältmarskalk, generalguvernör i Pommern 1800—09, riksstatåhållare i Norge 1814—16. Duglig o. mycket använd i allmänna värv, äv. diplomatiska.

3. von Essen, Fredrik (1831—1921), frih., politiker o. hovman, led. av FK 1866—74 o. 1877—1906, finansminister 1888—94, riksmarskalk 1894—1911.

Ess'e, non vide're, lat., att vara, ej att synas (är det väsentliga).

Essens [essangs'] (av lat. *essen'tia*, väsen), extrakt, särsk. väluktande sådant. Hit räknas äv. de i likör- o. parfymfabrikationen använda, på kemisk väg framställda aromatiska ämnen.

Essentiell' (lat. *essentia'lis*), väsentlig, nödvändig.

Essequibo [esik'°i'bä'], största floden i Britt. Guayana, n.ö. Sydamerika. Ca 950 km. Ströartade vattenfall.

Ess-ess, den medelst dubbelbe (1⁸) två halvtoner sänkta tonen e.

Essex [ess'iks], grevskap i ö. England, vid Nordsjön. 3,899 kvkm, 1,736,000 inv. (1946). Huvudstad: Chelmsford. — E- var ett av de gamla engelsachsiska rikena.

Essex [ess'iks], earlvärdighet, buren av flera i Englands historia bekanta ätter. Dess ryktbaraste bäre äro Thomas Cromwell o. Robert Devereux.

Essingen, Stora o. Lilla, holmar i Mälaren, tillhöra Bromma församl., Sthlm. Broförbindelse med varandra o. med Kungsholmen. Stora E. 6,729 o. Lilla E. 6,327 inv. (1947).

Ess'lingen, stad i s. Tyskland, Württemberg, vid Neckar. 43,000 inv. (1939). Maskin- o. textilindustri. Neckarviner.

Ess moll, molltonart med ess till grundton o. sex >, för h, e, a, d, g och c; parallelltonart: Gess dur.

Essunga, kommun i v. Västergötland, Skarab. l.; Vedums lundsdistr., Ase, Viste, Barne o. Laske doms. 2,571 inv. (1947), därav i Nossebro municipalsamhälle 1,073 inv.

Essvik (med Nyhamn o. Klampenborg), industrisamhälle i Medelpad, vid Ljungans mynningsvik. Sulfittfabrik o. pappersbruk. 1,751 inv. (1946).

Essä' (försvenskad skrivning av essay), försök; uppsats av litterärt el. populärvetenskapligt innehåll. — Ess ä ist, essä författare.

Estancia [-ann'bia], sp., jordegendom el. boskapsfarm i Sydamerika (särsk. Argentina).

Estuanié [estänje'], Edouard (1862—1942), fransk författare, led. av Fr. akad. E. skrev en rad psykologiska konfliktromaner, fyllda av spänning o. tragik, bl. vilka märkas i. "Ascension de M. Raslévre (Ansiktet, 1926) o. VAppel de la route (Alla människors väg, 1926).

Es'te, gammal ital. adels- o. furstätt, särsk. bekant från renessansens historia, vari dess hov i Ferrara intar en framskjuten plats. Befryddad med en rad europeiska furstehus. dEste, Villa, Tivoli, Italien, uppförd omkr. 1550 av Pirro Ligorio åt kardinal Ippolito

d. y. Särsk. berömd är trädgården, med sina många terrasser o. vattenkonster. Skadades vid ett allierat flyganfall maj 1944.

Ester (trol. av pers. *sitareh*, stjärna), en judisk flicka i Susa, som blev perserkonungen Ahasverus' gemål o. sitt folks beskyddarinna. Ers namn är knutet vid Esters bok i GT från omkr. 200 f.kr. samt vid den årl. på våren firade purimfesten. Senare Tillägg till E:s bok äro i vår Bibel upptagna bland de apokryfiska skrifterna.

Ester, 1. Ett utdött indoeuropeiskt folk, som enl. Tacitus bebodde nuv. Ostpreussen. — 2. Estlands invånare, nära besläktade med finarna. Jfr Estland. — 3. Kem. Se Estrar.

Est est est, namn på muskatellvin från Montefiascone n. om Rom. Om namnets uppkomst berättar en sägen, att en biskop Fuggerav Augsburg vid en resa till Italien skickat sin munkkäm till förväg för att utröna, vilka värdsushus bjödo på det bästa vinet. Dessa utmärktes med »est» (det finns). Vinet vid Montefiascone fann tjänaren så gott, att han skrev *est est est*. Biskopen såges där ha druckit sig till döds.

Este't kallas en person, som ägnar sig åt estetik eller vars livsinställning behärskas av hänsynen till det sköna. Ibland med klandrande innebörd (estetsnobbb).

Esteticism', äskådning, som ensidigt tager hänsyn till estetiska (skönhets-)värden.

Estetik (av grek. *ἄισθησις*, äskådning), vetenskap om det sköna. Namnet härstammar från A. Baumgarten genom hans arb. *Aesthetica* (1750); en vetenskaplig estetik i egentlig mening grundlades dock först av Kant genom *Kritik der Urteilskraft* (1790). — **Estetiker**, person som sysslar med estetik. — **Estetiska**, ensidigt anlägga estetiska synpunkter. — **Estetisk**, som hör till estetiken; smakfull.

Estbo'nia, lat. (äv. eng.) form för Estland. **Estienne** [etiänn'], berömd fransk boktryckarfamilj på 1500- o. 1600-t. med starka lärda o. humanistiska intressen.

Estime [-imm'], fr., högaktning. — **Estimabel**, aktningvärd. — **Estimer**, värdera, högakta, uppskatta.

Estland, estn. **Eesti**, sovjetrepublik ö. om Östersjön, gränsande i n. till Finska viken, i s. till Lettland. 46,200 kvkm, 968,000 inv. (1945). Slättland, i ö. och s.ö. kuperat. I s.ö. Munamägi, 324 m ö. h. Talrika småsjöar o. myrar. Flod: Narova. Fastlandsklimat. Jordbruk, boskapsskötsel, skogshandtering, Pappers-, cement-, sprit- o. bomullsindustri. Utförsel av smör, trävaror, potatis, papper o. pappersmassa, textilvaror, lin. Befolkningen utgöres till största delen av ester (jfr Estsvenskar). Religionen är luthersk; grekisk-ortodoxa ca 2ro,000. Huvudstad: Reval. — **Hist.** Esterna gjorde sig på riuo-t. betydande som sjöförare o. danska konungar förtoget därför flera korståg till E. Det erövrades o. kristnades delvis 1219

av Valdemar Sejr, som grundlade Reval. Stora delar av E. förvärvades emellertid av Tyska orden, som 1346 köpte äv. Danmarks besittningar o. gjorde befolkningen till livegna. Genom reformationen sönderföll ordensstaten o. E. förvärvades 15 61 av Sverige. Genom freden i Nystad 1721 tillföll E. Ryssland; självständigt genom Brest-Litovskfreden 1918. Författningen av 1920 gjorde E. till republik med en president, vald på 6 år o. en riksdag på 3 kamrar. Lantbefolkningens egendomslöshet, som fortlifit under såväl den sv. som den ryska tiden, undandröjdes delvis genom en agrarreform 1919, varigenom alla kyrko- o. adelsgodrs indrogos till staten mot viss ersättning o. sedan utskiftades o. utarrenderades till småbrukare. 1924 nedslags ett kommunistiskt upprorsförsök. Författningen ombildades 1936 i auktoritär riktning. Hösten 1939 tvangs E. ingå ett ömsesidigt biståndsavtal med Sovjetunionen, som härvid erhöill rätt att på vissa platser i E. anlägga flott- o. flygbaser. I samb. med den tysk-ryska pakten samma höst lät Tyskland hemtransportera den tyska minoriteten. I juni 1940 anklagade Ryssland E. för brott mot biståndspakten o. krävde den sittande regeringens avgång samt besatte Reval o. andra viktiga punkter. Kraven antogs 16 juni o. sedan det kommunistiska partiet förklarats vara det enda legala partiet, proklamerade den nyvalda riksdagen 21 juli E:s anslutning till Ryssland. E. var ockuperat av tyskarna 1941—44» varefter rysk förvaltning änyo infördes.

1. Estlander, **Carl Gustaf** (1834—1910), finl. litteratur- o. konsthistoriker, en av den svenska kulturens främsta män, framsående Runebergforskare. Grundade 1876 *Finsk tidskrift*. E. var en av Sv. litteratursällskapets i Finland stiftare o. dess ordf. 1885—97.

2. Estlander, **Bernhard** (1863—1931), son till C. G. E., finl. historiker, 1922 förest. för Brandö samskola invid Helsingfors. E- utg. bl. a. *Elva årtionden ur Finlands historia 1809—1910* (1919; ny uppl. 1929).

Est mo'dus in re'bus, lat., »det finns måtta i (alla) saker» (ur **Horatius**).

Est'niska, ett finsk-ugriskt språk, som talas i Estland. Skriftspråk sedan 1600-t. På estniska föreliggå stora samlingar folkdiktning (jfr Kalevipoeg).

Eston [äst'n], stad i mell. England, greysk. Yorkshire. 29,000 inv. (1942). Järnindustri.

d'Estournelles de Constant [detornå' d'ø ka'ø'sta'8'], Paul (1852—1924), baron, fransk politiker, ivrigt verksam för internationell skiljedom. Erhöll Nobels fredspris 1909.

Estrad (fr. *estrade*), upphöjd plats för uppträdande, scen.

Estrar, föreningar, som bildas då alkoholer reagera med organiska l. oorganiska syror under avspjälkning av vatten. Många estrar av en- o. tvåvärda alkoholer äro viktiga lösningsmedel, t. ex. butylacetat. En mängd naturprodukter utgöras av estrar, t. ex. alla fetter. Jfr Förtvålning.

d'Estrées [dästre'], **Gabrielle** (1573—99), fransk adelsdam, tillhörig en gammal krigarsläkt (utgof 1737), var konung Henrik IV:s älskarinna o. tillämnade gemål.

Esfreicher, **Karol** (1827—1908), polsk bibliograf, förf. av *Bibliografia polska* (32 bd, 1875—1938). De sista 10 banden utgavos av Es: son **Stanislaw** (1869—1939).

Estrella de Soria, opera av F. Berwald; premiär på Kungl. teatern i Sthlm 1862, repris i Göteborg 1931, i Stilm 1946.

Estremadura, 1. Provins i mell. Portugal, vid Atlanten. 17,978 kvkm, 2,115,000 inv. (1940). Delas av Tejo i två delar, den n. bergland, den s. slättland. Huvudstad: Lissabon. — 2. Landskap i v. Spanien, bestående av prov.

Badajoz o. Cáceres. 41,860 kvkm, 1,304,000 inv. (1945). Fär- o. svinavel.

Esfridska ätten, dansk konungaätt (1047—1412), härstamm. från Sven Estridsson, Knut den stores systerson. Utgöd med Margareta.

Est'rup, Jakob Brönnum Scavenius (1825—1913), dansk statsman, godsägare, inrikesminister 1865—69 o. konseljpresident 1875, då han började sin 19-åriga kamp mot vänstern, som krävde parlamentarism (»Estrupia-tet»). Hävdande av konungamaktens oavhängighet skydde E. ej att i 9 år (1885—94) regera utan av riksdagen medgiven budget. Uppgörelse mellan högern o. vänstern skedde 1894, då E. trädde tillbaka. E. var en manlig, oegennyttig karaktär men här eljest bedömts mycket olika. (Se bild.)

E-sträng, den högsta strängen (kvinten) på violinen, den djupaste på kontrabassen.

Estsvenskar, eibofolke (öfolket), folk av svensk härkomst, som sedan vikingatiden varit bosatt på Estlands v. kust o. öarna utanför. Omkr. 7,000. Under Andra världskr. flydde 90 % till Sverige.

Estuarium (av lat.), bred flodmyrning med klippgrund utan deltabildning.

Estuna, kommun i ö. Uppland, Sthlns l.; Norrtälje landsf.distr., Mell. Roslags doms. 921 inv. (1947). Medeltida kyrka, med romanska målningar o. van valvs samt 1929 framtagna kalkmålningar från 1400-t.

Esztergom [ess'tergám], ty. Gran, stad i n. Ungern, vid Donau, 17,000 inv. Arkebiskopen av E. är Ungerns furstprimas. Katedralen i E. är Ungerns största o. praktfullaste, byggd 182r—56.

Eszterhasi [ess'terhasi] av Galántha, ungersk stormansläkt, känd sed. 1200-t. Den främste medlemmen var diplomaten Mikos IV (1765—1833), skapare av en stor konstsamling (num. i Budapest).

Etable'ra (fr. *établir*, av lat. *stabiWre*, göra stadig), inrätta, anlägga, grunda. — *Etablissemang'*, inrättning, affär, fabrik.

Etage [eta'Sj], fr., våning. — *Geol.* Avdelning av geologisk period.

Étagéré [-sjär], fr., bord el. hylla med flera avsatser, avsedda för uppställandet av smärre prydnader. Kallas äv. atienienn.

Étalage [-a'ij] (av fr.), utställning av varor, fönsterskivtning.

Etalong' (av fr.), dets. som likare.

Etalonise'ra, lagenligt justera mått o. vikter efter riksprotyper.

Etami n (av *ixitaim*, yllegarn), gles, stramaljartad vävnad, förr av ylle, nu oftast av bomull el. (konst)silke.

Eta'n, kolvätet C₂H₆, färg- o. luktlös, brännbar gas, som förekommer löst i petroleum. Framställes genom att förena etylen med väte i närvaro av nickel.

Etanol [-äl], dets. som etylalkohol.

Etanolami'n [etanäl-], dets. som kolamin. Jfr Trietanolamin.

Etapp' (fr. *étape*, av ty. *Stapel*, stapelplats), förrådshus; avstånd mellan rastställen.

Etappväsen, anordningar med uppgift att ombesörja tillförsel av en armés behov o. undanfördandet av sjuka, sårade, fångar m. m., att vidmakthålla *etapplinjer*, dvs. förbindelserna, o. att förplåga trupper inom området för dess verksamhet.

État [eta'], fr., tillstånd; stat; riksstånd. Inom grafiken avdrag av en plåt under ett av dess ofullbordade tillstånd. Jfr Épreuve.

Etatism' (av fr. *état*), en av Kemäl Atatürk utbildad ideologi för den turk. nationalstaten.

États généraux [eta'sj'nerä'], fr., »allmänna ständer», franska riksförsamlingar med representer för de tre högre stånden, den första av 1302. Den sista, 1789, förvandlade sig till nationalförsamling o. inledde revolutionen.

Eta'tsråd, dansk titel utan samband med ämbete; utdelas av konungen.

Et ce'tera, lat., förk. *etc.*, och så vidare.

Et consor'tes, lat., »och andra likadana».

Etelhem, kommun på mell. Gotland, Gotl. l. (past.adr. Gärda); Hemse landsf.distr., Gotlands doms. 553 inv. (1947). — Kyrka från 1200-t. med skulpterade rester av en äldre kyrka. Romansk dopfont o. triumfkrucifix.

E'ter (grek. *aite'r*, luft). *Fys.* Det ämne, som för ansågs fylla världsrummet o. som betraktades som bärare för ljus- o. elektromagnetiska vågor. Jfr Relativitetsteori. — *Kem.* E'ter el. etyl'etet (C₂H₆), o. färglös, lättflyktig, mycket flyktig vätska med egenartad lukt. Spec. vikt 0.715 (vid 20°), kokp. 34-6°. Framställes genom etylalkohols upphettning tills m. svavelsyra. Användes som lösningsmedel för fett, hartser o. dyl. samt som bedövningsmedel vid operationer. Jfr E'ter.

E'terisk (av grek. *ai'Wr*, luft), luftig, ren, översinnlig; flyktig (om vätskor).

E'teriska oljor, sammanfattande benämning på en mängd starkt luktdande ämnen, vilka utdrags ur växtdelar (jfr Aetheroleum) el. framställas på organiskt kemisk väg.

E'ternell'er (av lat. *aeter'nus*, evig) el. *evighetsblommor*, beteckning för sådana växter, vilkas blommor äv. som döda bibehålla form o. färg. Hit höra flera arter av släktena *Ammobium*, *Helichrysum* o. *Xeranthemum*, *Amarantus*-, *Gomphrena*-, *Statice*-arter o. a.

E'ternit (av lat. *aeter'nus*, evigt), material av asbest o. cement. Anv. till taktäckningsplattor, rör för högtrycksvattenledningar, inom kem. industrien m. m.

Ethelred II (968—1016), *angelsachsisk konung*, lät 1002 dräpa massor av inflyttade danskar (»det stora danamordet»).

E'tik' (av grek. *et'os*, sed), »sedelära», vetenskapen om de sedliga värdena o. det riktiga handlandet. Som »etikens fader» anses Sokrates. Av tänkarna före Kant betraktades etiken vanl. som dygdslära, av Kant o. Fichte som plikt-lära. — På religiös el. teologisk grund utformad etik kallas *moralteologi*.

E'tikett' (av fr.). 1. Lapp på en vara med påskrift om namnet, priset o. dyl. — 2. Formerna för det förmåre o. officiella umgänget.

E'timesgut, flygplats vid Ankara.

Et in Arca'dia' ego, lat., »även jag har varit i Arkadien», motto använt av den ital. målaren B. Schidone (d. 16x4) på en mål. föreställande en döds skulle.

E'tioler'ring (av fr. *étioler*, bleka), en sjuklig utveckling av växter i mörker. Färgen blir gulvitt, stamldere o. bladskaff starkt förlängda, bladytorna förminskade o. de inre stödjevävnadernas utveckling ofullständig.

E'tiologi' el. *aetiologi* (av grek. *aitia*, orsak, o. *lo'gos*, lära), läran om sjukdomsorsakerna.

E'tio'per (av grek. *ai'Wopes*, de av solen brändas), antikens benämning på folken i Afrika s. om Egypten.

E'tio'pien, kejsardöme i ö. Afrika, vid Blå Nilens övre lopp. Kejsaren bär titeln *Negus Negesti*, »konningarnas konung». E. är ett vulkaniskt högländ. Omkr. 1,120,000 kvkm, 5.5 mill. inv.; abessinier (2 mill., ett semitiskt folk), negrer, judar (falasjas), araber m. fl. Religionen är kristendom (etiopiska kyrkan). Huvudnä-

ringar: boskapsskötsel o. åkerbruk. Utförsel av kaffe, elfenben, vax, guld m. m. Huvudstad: Addis-Abeba, som över Dire-Daau har järnväg till Djibouti. — *Hist.* Es äldsta historia förknippas med det gamla etiopiska riket. Det aksumitiska E. (efter huvudstaden Aksum) blomstrade på 300—600-t. under hellenistisk kulturpåverkan; kristendomen antogs omkr. 330. Omkr. 925—1268 behärskades E. av invandrade arab. judar o. senare av muhammedanerna. Es politiska enhet återupprättades av Teodor, som 1855 lät utropa sig till negus. Menelik II (1889—1913) ställde E. under i tal. beskydd men gjorde sig genom ett krig oberoende; freden 1896 erkände E:s suveränitet. 1928 besteg Haile Selassie tronen. Denne öppnade E. för europ. kultur o. teknik. Okt. 1935 trängde ital. trupper in i V., som i maj 1936 var helt ockuperat. Haile Selassie flydde o.

E. styrdes därefter som en ital. koloni. Genom de britt. framgångarna mot italienarna under Andra världskr. befriades E. maj 1941 o. Haile Selassie återuppsteg på tronen. E. är mcdl. av FN. 1947 krävde E. att få övertaga de f. d. ital. kolonierna Eritrea o. Somaliland.

Etiopiska kyrkan, benämning på den sedan 300-t. bestående gammalkristna kyrkan i Etiopien; förnekar Kristi mänskliga natur (jfr Monofysiter).

Etisk, tillhörande etiken; sedlig, moralisk. Etjmiads'i'n, kloster i Armenien, 19 km v. om Erivan. Från 400-t. har E. varit säte för de armeniska patriarkerna.

Etlar, Carit, författarnamn för dansken J. C. C. Brosböll.

Et'na, vulkan på ö. kusten av Sicilien, Europas största. 3,279 m- Sista stora utbrottet var 1940, men äv. 1942 o. 1947 var vulkanen i verksamhet. På 2,942 m:s höjd ett vulkanobservatorium.

Etnark' (grek. *etnar'kes*), stathållare; rom. lydjustar i Syrien o. Palestina.

Efnisk (av grek. *efnos*, folk), folk-, ras-, stam-. Etnografi' (av grek. *efnos*, folk, o. *gra'fein*, beskriva), vetenskapen om ett folks kulturella egenarter. — Etnograf, forskare i etnografi.

Etnologi' (av grek. *efnos*, folk, o. *lo'gos*, lära), vetenskapen om de skilda mänskliga kulturerna i deras inbördes förhållanden. — Etnolog [—läg], forskare i etnologi.

Etokai'n, dets. som novokain. Etiolien, grek. Aitolia, forntida landskap i Grekland, bebott av ett jagar- o. krigarfolk, etolerna. Med E. som medelpunkt bildades etoliska förbundet, upplöst 168 f.Kr. efter nederlaget mot romarna vid Pydna.

Etologi' el. etnografi' (av grek. *e'tos*, sed, o. *lo'gos*, lära, el. *gra'fein*, beskriva), skildring av en persons karaktär; studiet av ett folks seder o. bruk.

Eton [i'tn], stad i s. England, grevsk. Buckinghamshire, vid Thames. 3,300 inv. (1931). Berömt läroverk, Eton College, ett av de främsta i landet, grundat 1440. Delar av skolkomplexet uppfördes av C. Wren (1600-t.). Dessa o. de äldsta partierna skadades svårt av tykt bombflyg 1940.

Etotoxy'l, den envärda radikalen OC₂H₆.

Etrar, organiska föreningar, som uppstå genom borttagande av vatten ur alkoholer el. fenoler, så att två kolväterradikaler bindas av

samma syreatom. Ex. metyletyleter, CII₅OC₂H₅. Viktigast är vanlig eter (se d. o.).

Etrioskop [-skåpl] (av grek. *aitria*, klar luft, o. *skopein*, se), instrument för mätning av jordens värmeutstrålning.

Etruriens, forntida italiisk landskap, motsv. det nuv. Toscana, bebott av etrusker, ett högtstående, kulturhistoriskt ytterst märkligt folk, vars språk o. stamfrändskap ännu äro olösta frågor. Vetenskapen härom kallas etruskologi'.

Es huvudort var Veji, intaget av romarna 396 f. Kr. Etruskerna ägde en utvecklad byggnadskonst, varav rester bevarats, ss. stadsmurar o. gravar, de senare ofta uthuggna ur klippan o. prydda med väggmålningar (se bild) samt rymmande rikt utsirade sarkofager av lera. Bildframställningen stod i beroende av grekiska förebilder. Men samtidigt gävo etruskerna uttryck åt en robust, korthuggen särkaraktär. Namnet E. återupplivades för det av Bonaparte upprättade toskanska konungariket (1801—08).

Etsch, tyska namnet på Adige.

Etsning, konsten att medelt styrer utsira metaller, glas osv.; äv. benämning på avtryck av etsad plåt. Bruket att pryda vapen o. smycken med etsning infördes i Europa under medeltiden, antagl. från Orienten. Först under 1500-t. uppkom bruket att göra avtryck av etsade plåtar på papper el. pergament. Urspr. följande det strama kopparstickets teknik, har etsningen senare utbildat friare former. Bland dess främsta utövare stå Rembrandt o. Zorn. — Med. Användande av ex. lapis för borttagande av dödkött i sår. — Etskada, skadegörelse av frätande ämnen som syror o. lut, t. ex. i matstrupan efter förtäring av sådant ämne.

Ettbladstryck, tryckalster, bestående av ett blad med endast ena sidan tryckt. Vanliga under medeltiden pryddes de då ofta av en träsnittsbild ur den heliga historien event. med kort text (kalendariet, bullor, kungörelser osv.). Bl. ettbladstrycket i nyare tid märkas affischer, cirkulär tn. m.

Etter, Philipp, f. 1891, Schweiz, politiker (katolsk-konservativa partiet), förbundsresident 1939, 1942 o. 1947.

Etterbeek [-be'ki], förstad till Bryssel, Belgien. 48,000 inv. (1936). Spinnerier, garverier, färgeri.

Ettermyra, *Myrmica caespitum*, en liten brunröd, gaddförsedd myra, allmän under stenar. Dess stung försörkas brännande smärtor. Mellan mellankropp o. bakkropp är kroppen starkt hopsnörd med två små knutformiga leder i hopsnörningen.

Ettstrukna oktaven, tredje oktaven i tonsystemet, kontratonerna oräknade. Dess toner betecknas med bokstäver ur lilla alfabetet, åtföljda av siffran 1 el. skrivna med ett streck över, ex. c', c.

Et tu, Brutel lat., »Även du, Brutus!», ett yttrande, som Caesar skulle ha riktat till Brutus, då han år 44 f.Kr. mördades o. i spetsen för de sammansvurna såg sin skyddsling Brutus. Traditionen obestyrt.

Etui' (av fr.), fodal, ask.

Ety'd (fr. *étude*, övning), musikstycke, avsett att utbilda fingerfärdighet.

EtyM, den envärda radikalen C₂H₅.

Etylaceta't, ättiksyreetyleter, ofta förk. ättikester, CH₃ • CO₂ • C₂H₅, framglösa vätska med angenäm lukt, kokp. 77°. Framställes ur etylalkohol o. ättiksyra genom upphettning med svavelsyra. Användes som lösningsmedel o. ingår i en del fruktssenser o. i salubrin.

Etylalkohol el. etanol [-nå'l], C_2H_5OH , vetenskaplig benämning på vanlig alkohol.

Etyl'en, $H_2C=CH_2$, omättat kolväte, den enklaste av olefinerna. Färglös, svårkondenserad gas (kopp. — 103°), som ingår i lysgas, amerikansk naturgas o. krackningsgas. Framställes tekniskt genom att leda etylalkohol (sulfitsprit) i gasform över aluminurnioxid vid 400° . Utgör numera utgångsmaterial för en mängd kemiska produkter, varvid e. närmast överförelse antingen i etylenoxid (se d. o.) el. i etylenklorid, $C_2H_4Cl_2$ (jfr Tiokol).

Etylenglykol ~[-kål'], vanlig glykol. Jfr Glykoler.

Etylenoxid, C_2H_4O , färglös flyktig vätska, kopp. 12.5° . Framställes ur etylen (med etylenklorhydrin som mellanled) o. överföres i stor skala till glykol, etylglykol, akrylsyra, trietanolamin o. a. tekniskt viktiga ämnen. Etylenoxid blandad med 10 % koldioxid utgör T-gas, som användes till utrotning av ohyra. Jfr Dioxan.

Etyleter, dets. som vanlig eter.

Etylgykol [-kål'], glykolmonoetyleter, färglös vätska, som utgör ett viktigt lösningsmedel (cellosolve). Framställes ur etylen. Jfr Glykoler.

Etylklorid, kloretyl el. mono-etyl klorid, C_2H_5Cl , färglös vätska el. gas, kopp. 12° . Användes som bedövningsmedel dels för inandning (vid kortvarig narkos) o. dels lokalt som frysningsmedel. Viktigt utgångsmaterial inom kemisk industri.

Etylnorfinhydroklorid, dets. som dionin.

Etymologi' (av grek. *e'tymon*, verklighet, stamord, o. *lógos*, lära), vetenskapen om ordens ursprung o. härledning; förklaring över ett ords ursprung o. härledning.

E'ymori; grek., stamord.

Eu, kemiskt tecken för en atom europium. Eu [ö]. Gaston (1842—1922), greve, som son till Ludvig Filip av Frankrike, brasiliansk överbefälhavare i kriget mot Paraguay 1869.

Eubea, nygrek. Ev'v'ia, ö i Egeiska havet, vid Grekland's ö. kust. 3,775 kvkm, 180,000 inv. (1938). Huvudstad: Kalkis, som i forntiden var en rik handelsstad.

Eucalyptus, trädsläkte (fam. *Myrtaceae*), 160 arter i Australien; fossila arter kända från kritperioden (Grönland; Europa) o. från äldre tertiärtiden (s. Europa, Nordamerika). Blad fleråriga, fasta, blågröna, ofta kantställda, rika på en flyktig, starkt luktande olja (e u k a l y p t u s o l j a). Ved hård, värdefull. De förenade kronbladen avfalla som ett lock vid blomningen. *E. globulus*, feberträd, har stor förmåga att uppsuga fukt o. odlas därför i tropikernas sumptrakter, som därigenom bli uttorrade o. beboeliga. *E. amygdalifolia*, världens högsta träd, når över 150 m i höjd o. 10 m:s stamtjocklek. *E. marginata* lämnar det synnerl. hållbara yarraträdet (även kallat nyholländsk mahogny). Av flera arter erhålles ett gummihart (australisk kino el. Botany-Bay-kino).

Euchologion, grek., bönbok; grek.-ortodoxa kyrkans mässhandbok.

Eucken [áj'-]. Rudolf (1846—1926), tysk filosof, till 1919 prof. i Jena, erhöi nobelpriset i litteratur 1908. E:s av Fichte o. Hegel påverkade idealism har varit av betydelse även för den svenska personlighetsfilosofien.

Eudemism' (av grek. *eudaimoni'* a, lycka), åsikten att det sedliga handlandets motiv o. mål ytterst är o. måste vara uppnåendet av lycka. Repr.: Epikuros, Bentham m. fl.

Eu'do el. O'do, d. 898, greve av Paris, vars försvar mot nordmännen han ledde 885—886; därefter vald till fransk konung.

Eudoxos från Knidos (408—355 f.Kr.), grek. matematiker o. astronom; verkade som lärare i Kyzikos o. Aten.

Eufe'mia, d. 1312, norsk drottning, g. m.

konung Håkon Magnusson (Hälägg), bördig från Riigen. Bekant genom *Eufem i a v i s o r n a*, tre på hennes föranstaltande till svenska översatta medeltida riddardikter. *Herr Ivan* (1303; utg. av E. Noreen 1930—32), *Hertig Fredrik av Nörtandie* (1308; utg. av E. Noreen 1927) samt *Flores och Blanzeflor* (1312; utg. av E. Olson 1921).

Eufemism' (grek. *eu'emismo's*), beslöjande el. förskönlade omskrivning, t. ex. *de onämbara för kalsonger*. — Eufem i s t i s k, förskönlade, förmildrande, omskrivande.

Eufoni' (grek. *eu'fonia'*), väljud. Motsats: kakofoni'. — Eufonisk, väljudande.

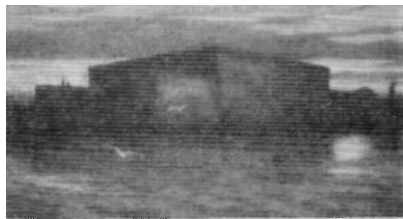
Eufori (av grek. *eu*, väl, o. *fe'rein*, bära), välbefinnande; särsk. den sorglösa känslan av välbefinnande hos svårt sjuka, som sakna insikt om sitt allvarliga tillstånd.

Eufra'nor, grek. bildhuggare o. målare på 300-t. f.Kr. Intet av hans arb. är bevarat.

Eufurat, största floden i Främre Asien; upp-rinner på det armeniska höglandet med två källfloder, genombryter Taurusbergen o. utfaller i Persiska viken, sedan den förenat sig med Tigris till S i a t t e-l A r a b. Ca 2,800 km. Vattenfattig o. endast obetydligt segelbar. Trakterna kring E. voro fordom (Assyrien, Babylonien) bland de bördigaste i världen tack vare bevattningskanaler, vilka anlades för många tusen år sedan, men som under medeltiden förföll.

Eufrosy'ne, grek., »den glättiga», en av kariaterna (behagens gudinnor).

Eugen [-sje'n] (1865—1947), svensk prins, hertig av Närke, yngste son till Oskar II, målare. E. utförde stämningrika, dekorativa, i färgen välstämda landskapsbilder, främst från mell. Sverige. Inom svenskt väggmåleri verkade han nydanande: *Kimfrost* (1909), *Dram. teatern*, *Solen, strålar över staden* (1910), *Ostermalms läroverk*, *Shlrn*; liknande motiv som altartavla i Kiruna kyrka) samt *freskier i Sthlms stadshus*, 1921. *Stockholms slott*, se bild. Utg. 1942 *Breven berättar*; dansk uppl. 1943,

o. *Vidare berättar breven* (1945)— S:s residens på Waldeinarsudde vid inloppet till Sthlm inrymmer ett betydande konstgalleri, donerat till staten 1947. (Eitt. G. Lindgren, *Waldemarsuddes konstsaml.*, 1939.) Arb. om E. ha bl. a. utgivits av G. Pauli (1925), A. Gauffin (1933) o. G. M. Silfverstolpe (1935).

Eugen [-sje'n], Frans E., prins av Savoien (1663—1736), österrik, fältmarskalk, en av historiens märkligaste fältherrar. En rad lysande segrar i olika fälttåg höra samman med E:s namn: över turkarna vid Zenta 1697 o. Belgrad 1717, över fransmännen vid Höchstädt 1704, Oudenarde 1708 o.

EUROPA
 1 mars 1948
 1 mars 1938
 Skala 1:22 mil.
 0 200 400 600 km
 Jönköping

Ockupationszon: amerikansk britisk fransk rysk

Berlin och Wien är uppdelade mellan de fyra ockupationsmakterna

GENERALSTABENS LITOGRAFISKA AVDELNINGEN

Malplaquet 1709 (alla tre tills. m. Marlborough). Tapper o. viljekraftig var E. avgudad av soldaterna («Prinz Eugen der edle Ritter»). Som politiker strävade E. att göra det habsburgska väldet till ett bälverk för kristenheten mot turkarna o. en motvikt mot Ludvig XIV.

Euge'nia, växtsläkte (fam. *Myrtaceae*), 700 tropiska arter, särsk. i Sydamerika. Frukten hos många ett mycket vålsmakande bär. *E. caryophyllata* (Moluckerna), ett medelhögt träd med blanka, laderartade, fleråriga blad o. rika blomsamlingar i grenspetsarna. De torkade blomknopparna utgöra kryddnejlikor.

Euge'nia (E u g e n i e) (1830—89), *prinsessa av Sverige o. Norge*, dotter av Oskar I, har knutit sitt namn till flera om ädel människokärligt vittnande stiftelser, främst Eugeniahemmet i Sthlm. E. framträdde äv. som författarinna, tonsättarinna o. skulptör.

Eugeniahemmet, 1879 på initiativ av prinsessan Eugenia stiftad, till Norrbacka invid Sthlm förlagd anstalt, där fattiga, obotligt sjuka, lytta o. vanföra, ej med idioti behäftade barn från hela Sverige erhålla vård. Barnen åtnjuta vid hemmet folkskoleundervisning samt undervisning i slöjd, skomakeri, skrädderi m. m.

Eugénie [ösje'ni] (1826—1920), *kejsarinna av Frankrike*, dotter av greve de Montijo, grand av Spanien; 1853 g. m. prins Louis Napoleon (sedermera Napoleon III), vilken tjuvat på hennes skönhet. Som kejsarinna förde E. ett lysande hov o. påverkade politiken i katolsk högkyrklig anda. Levde efter kejsarödets störtande i England.

Eugenie [-sje'ni], en f. d. segelkorvett, första svenska örlogsfartyg som kringseglat jorden (1851—53). Säldes 1919 till Norge.

Eugeni'k (grek. *ev*, god, o. *genn'an*, avla), rashygien. — Adj.: *eugenisk*.

Eugeni'us, *namn på 4 påvar*. — **Eugeni'us IV**, påve 1431—47, sökte förgäves upplösa Baselkonsiliet; avsattes av detta, som valde Felix V till motpåve, men E. bibehöll med kejsarens hjälp sin ställning.

Eugen Onegin [-sje'n anje'-t], opera med musik av P. Tjajkovskij o. text efter A. Pusjkins versroman med samma namn; uppförd i Sthlm första gången 1903.

Euhemerism', Euhemeros' åsikt om gudarnas uppkomst; har utövat stort inflytande på grek., nordisk o. äv. övrig mytologi.

Euhe'meros (omkr. 300 f.Kr.), grek. filosof; sökte i sitt arb. *Hiera anagraje* (Heliga krönikan) påvisa, att gudarna urspr. varit människor, som efter sin död blivit föremål för gudomlig dyrkan.

Eukaristi' (av grek. *evkaristi' a*; tacksägelse), benämning på nattvarden efter dess inledande tacksägelsebön.

Euklides, grek. *E v k l e i d e s*. 1. E. från Megara (s. e. årh. f.Kr.), grek. filosof, Sokrates' lärjunge. — 2. Alexandrinsk matematiker (omkr. 300 f.Kr.), berömd för sin mönstergilla sammanställning av samtidens matematiska vetande uti verket *Stoiké'a* (lat. *Elementa*, grunder). Utgående från en rad axiom uppbyggde E. geometriens lärobyggnad genom syntetiska bevis i motsats till den på hans tid kända analytiska bevismetoden.

Eula'lia, den heliga, spanskt helgon, led martyrdöden 304. Besjungs i Eulalia-sången, fornfrenska språkets äldsta litterära minnesmärke (från omkr. 900-t.).

Eulen'burg, Philipp zu E- und Hertefeld, furste (1847—1921), tysk diplomat

o. hovman, spelade under många år en betydande roll i tysk politik. Störtades 1907.

Eulenspiegel [äjlens'piegel], Till, tysk folkskild typ för upptågsmakare. Jfr Ulspegel.

1. **Euler** [äi-], *Leonhard* (1707—83), schweiz. matematiker, huvudsakl. verksam i Petersburg, har mer än någon utvecklat den moderna matematikens o. mekanikens metoder på den av Newton o. bröderna Bernouilli lagda grunden. (Se bild.)

2. **von Euler-Chelpin**, *Hans*, f. $\frac{B}{2}$ 1873, ättling av L. E., svensk-tysk kemist, prof. vid Sthlms högskola 1906—1941, verksam särsk. på de biokemiska o. fysikaliskt kemiska områdena (*Chemie der Enzyme*, 1920—27, *Vitaminer och tillväxsfaktorer*, 1924, m. fl. arb.). Tills, med Härden erhöLL E. 1929 nobelpriset i kemi för undersökningar över vid sockerarters jäsnings verksamma enzym.

Eu'menes (363—316 f.Kr.), makedonisk fältherre, en av forntidens berömdaste, stödde efter Alexander den stores död det kungl. husets intressen under strider mot Antigonos men besegrades av denne.

Eu'menes II, *konung av Pergamon* 197—159 f.Kr., romarnas bundsförvant, beskyddare av konst o. vetenskap. Uppförde Zevsaltaret i Pergamon.

Eumeni'der, grek. *e v m e n i d e s*, i grek. myt. annat namn på erinyerna (hämndgudinnorna).

Eunomia, lat., grek. *E v n o m i a*, i grek. myt. lagbundenhetens gudinna, en av horerna.

Eunuck' (grek. *evnu'kos*), urspr. beteckning på mansperson som haremsvaktare. Numeramän, som fått könskörtlarna borttagna operativt el. genom sjukdom. Jfr Kastratsångare. Storieunucken för sultanens harem hade förr stort politiskt inflytande.

Eupatorium, växtsläkte (fam. *Compositae*), ca 400 huvudsakl. amerik. örter el. buskar med motsatta el. spiralställda blad; korgar endast med rörliga, tvåkönade, ej gula blommor. Enda art hos oss *E. canna'binum*, hampfloxx, ett gammalt medel mot skörbjugg; samma användning har den i tropikerna odlade *E. triplinerv'e*, vars blad äv. brukas till ett slags te.

Eupatri'der (av grek. *evpatri'dai*, välborne), adelsståndet i det forntida Aten.

Eupen-Malmédy [fr. uttal: öp'än malmedi'; ty. uttal: äj'pän maH'mcdi], område i ö. Belgien, nära tyska gränsen. 989 kvkm, 61,000 inv. (1929). Tillhörde före Versaillesfreden Preussen men tilldelades Belgien 1920 enligt beslut av NF. Införlivat med Tyskland 1940—44.

Euphorb'ia, växtsläkte (fam. *Euphorbiaceae*), 600 huvudsakl. i varmare länder växande arter, många i torra stäppområden, en del kaktusliknande med köttiga gröna, taggiga stammar. Blommor nakna, inom ett klocklikt svepe sammanförda i egendomliga, om en enkel tvåkönad blomma erinrande ställningar; dessa innehålla 1 honblomma o. 5 grupper hanblommor, bestående av blott en enda ståndare. *E. pep'lus* o. *E. helioscopia* (se bild) hos oss vanliga trädgårdsgräsr. *E. (Poinset'ia) pulcherr'ima*, julstjärna (Centralamerika), med spetsade, blodröda, stjärnlikt anordnade höglblad, omtyckt prydnadsväxt.

Euphorbia'ceae [-see], växtfamilj, omkr. 4,500 ofta mjölksaftförande örter, buskar o.

träd med spiralställda blad o. enkönade blommor. Hylle dubbelt el. saknas o. blommorna då i flertal samlade inom ett foderligt svepe. Frukten en i 3 delfrukter sönderfallande kapsel. Flera arter starkt giftiga, många viktiga gummiväxter. Hit hörä bl. a. släktena *Euphorbia*, *Hevea*, *Manihot*, *Ricinus*.

Euphrasia, örtsläkte (fam. *Scrophulariaceae*), ca 100 arter i n. halvklottets tempererade delar. Halvparasiter. *E. officinalis*, ögontrost (se bild), med små vitaktiga el. blekvioletter, gulfläckade blommor o. ovala, tandade blad. Torr gräsmark.

Euphrosyne, författarnamn för Julia Nyberg. Jfr Eufrosyne.

Euphuism', litterär stil, kännetecknad av rikedom på allegorier o. förkonstling i uttrycks sättet, uppkallad efter engelsmannen Lyllys roman »Euphuus» (1579—80).

Euppteris, ormbunkssläkte (fam. *Polypodiaceae*). Enda art *E. aquilina*, örnbräken, har spridda, hos oss stundom mer än meterhöga blad med triangelformig, rikt delad skiva. Spörgömmesaml. under den invidta bladkanten. Allm. i skog, på hyggen. Utbredd över hela världen.

Eura'sien, benämning på den europeiskasiatiska kontinenten.

Eurasier, ättling av europé o. asiat.

Eure [ör]. 1. Biflod fr. v. till Seine. 226 km i n. Frankrike. — 2. Departement i n. Frankrike. 6,037 kvkm, 316,000 inv. (1946). Huvudstad: Evreux.

Eure-et-Loir [ör-e-l'ør], departement i n.v. Frankrike. 5,940 kvkm, 258,000 inv. (1946). Huvudstad: Chartres.

Eu'reka, felaktig form för grek. *hevreka*, jag har funnit, ett uttryck, som tillagts Arkimedes.

Eurelius, Gunno Dahlstjernas borgerliga namn.

Eur'rik, d. 484, västgotisk konung 466, lät sammanföra gamla germanska rättsregler till *Lex Visigothorum*.

Euripides (480—406 f.Kr.), en av de tre stora grek. tragedieförfattarna (Aiskylos o. Sofokles), av vilka E. med sitt filosofiska intresse o. sina psykologiska analyser är den mest moderne. E. förföljdes häftigt av komedieförfattarna på grund av sitt religiösa tvivel. E:s dramer präglas av en realistisk verklighetsskildring; 17 finnas bevarade, bl. a. *Medea*, *Hippolytos*, *Ifigenia i Tauris*, *Ion*, *Elektra*, *Orestes*, *Bakkai*, *Ifigenia i Aulis*.

Euri't, äldre sv. benämning på leptit.

Euro'pa, grek. *Evrøpe*, i grek. myt. en fenicisk prinsessa, som Zevs, förvandlad till tjur, bortförde till Kreta. Där födde hon honom sönerna Minos o. Radamantus.

Europa (möjl. av assyr. *ereb*, afton, väster), den näst minsta av världsdelen. 11,493,000 kvkm, 533 mill. inv. (1939). E. omgives av N. Ishavet i n., Atlanten i v., Medelhavet o. Svarta havet i s. I ö. sammanhängar E. med Asien. I n. E. märkas Skandinaviska halvön o. de baltiska länderna, kuperade områden med kala berg, skogrika högländer o. talrika sjöar. S. därom genom mell. E. utbreda sig bördiga, tätt befolkade låglandsområden, genom höga bergskedjor skilda från s. E:s tre stora halvöar, Pyreniska halvön, Apenniniska halvön o. Balkanhalvön. E. är till största delen beläget inom tempererade bälten. Den övervägande delen av befolkningen utgöres av germaner i n. och mell. E., romanska folk i v. och s.v., slaviska folk i ö. och s.ö. Se kartor till Europa o. Centraleuropa.

Europachartan, benämning på den konven-

tion om ekonomiskt samarbete, som de 16 s. k. Marshallstaterna undertecknade i Paris den 1/4 1948. Se vidare Marshallplanen.

Europahjälpen, Svenska, organisation bildad 1946 av ett 30-tal ekon., fackliga o. ideella fören. med Sv. Arbetstgivarfören. o. IO i spetsen, med ändamål att insamla medel för nödens avhjälpande i Europa efter kriget. 1/1 1948 hade insamlats 38 mill. kr. o. varor till ett värde av 65 mill. kr.

Europakommissionen bildades av FN:s ekonomiska och sociala råd i mars 1947 med uppgift att planera o. samordna arbetet på Europas ekonomiska återuppbyggnad. E., som övertog de funktioner, vilka tidigare utövades av Europeiska kolorganisationen (ECO) o. Europeiska transportorganisationen (ECITO). Skall genom rekommendationer till regeringarna el. FN:s specialorgan, ss. Internationella banken o. valutafonden, föreslå kollektiva ekon. aktioner. E. består av samtliga europeiska medl. av FN samt Turkiet o. För. Stat. o. har sitt säte i Geneve. Chef är svensken Gunnar Myrdal.

Europas Förenta Stater, Paneuropa, en plan för sammanslutning av Europas stater efter mönster från För. Stat., först framkastad av R. Coudenhove-Kalergi, vilken 1923 utgav en bok om Paneuropa. Ett förslag om Paneuropa framlades 1930 av Briand i N.F. Efter Andra världskr. har främst Winston Churchill gjort sig till tolk för en regional sammanslutning av Europas stater inom FN:s ram. 1948 hölls under Churchills presidium en konferens i Haag med deltagare från 16 nationer.

Euro'pium, sällsynt jordmetall, 2- o. 3-värd grundämne. Kem. tecken *Eu*, atomvikt 152.0 (stabila isotoper 151 o. 153), atomnr. 63.

Euro'tas, nu Iri, flod i Eakonien på Peloponnesos, Grekland. Vid E. låg Sparta.

E'urus, grek. *Evrøros*, i grek. myt. namn på östanvinden.

Eury'ale, grek. *Evrøal'e*, i grek. myt. en av gorgonerna.

Eurybi'ades, spartansk krigare, grek. flottans överbefälh. i slaget vid Salamis 480 f.Kr.

Eury'dice, grek. *Evrødik'e*, i grek. myt. Orfevs maka.

Euryhali'na djur (av grek. *evrys* bred, o. *hals*, salt), djur, som lätt fördraga växlingar i vattnets salthalt, t. ex. laxar, störar, ålar. Motsats: *stenohalina* djur.

Eurys'teus, grek. *Evrøstevs'*, grek. sago-konung i Mykene. På E:s befällning utförde Herakles sina tolv storverk.

Euryter'ma djur (av grek. *evry's* bred, o. *ter'me*, värme), djur, som äro okänsliga för temperaturväxlingar, t. ex. havsdjuren i strandregionen, vilka kunna fördraga temperaturer liggande mellan + 30° o. — 2,6°. snödjuren, vilka kunna tåla en temperaturskillnad från + 20 å 30° till — 20 å 30°.

Euse'bios' (omkr. 275—340), biskop i Caesarea (314), skrev en omfattande kyrkohistoria fram till 324, den första i sitt slag.

Eustachiska röret [eustakk'-], örtrontrumpe mellan svalget o. mellanhåret, uppkallad efter anatomen Bartolomeo Eustachi (d. 1574).

Eutektisk blandning (av grek. *evtektos*, lättsmält), blandning el. legering av två el. flera ämnen, vilkas mängder avpassats så i förhållande till varandra, att dess smältpunkt blir så låg som möjligt (den eutektiska temperaturen). Ex. bly o. tenn (smältp. 327° o. 232°) ge en e. vid 62 % tenn med smältp. 183°. Da smältan av en sådan blandning stelnar, förblir temp. oförändrad, tills hela massan stelnat; den förhåller sig i detta avseende som ett enhetligt ämne. Båda beståndsdelarna avskiljas härvid samtidigt o. som en intim blandning, förutsatt att smältans sammansättning motsvarar e. 1

annat fall bildas till en början endast kristaller av ettdera ämnet. För is + koksalt är eutektiska temp. — 21°, vilket utnyttjas i köldblandningar.

Euterpe, grek. Ἐὐτέρπη, »den glädjebringande», i grek. myt. musikens beskyddarinna, en av muserna.

Euthanasia' (av grek. *evtanasia*, lätt död), lätt, smärtfri död; äv. av läkare vidtagna åtgärder för att göra döden så lätt som möjligt för en sjuk, som ej kan räddas.

Eutropius, rom. historieskribare, skrev på uppdrag av kejsar Valens ett sammandrag av Roms historia t. o. m. 364 med goda karaktärsteckningar.

Euwe [ö've], Max, f. 1901, höll. schackspolare, världsmästare 1935—37. Jfr Alechin.

eV, förkortning för *elektronvolt*.

Eva (hebr. *Chava'*), enl. 1 Mos. 3: 20 människoläkets stammoder.

Evakuering (av lat. *evacuare*, tömma), utrymmandet av städer o. landsdelar under krig för att bringa befolkningen i säkerhet. — Fys. Utpumpning av gas ur en behållare. Jfr Vakuum.

Ewald, Johannes (1743—81), dansk

skald, påverkad av Klopstock o. Shakspeare, skrev dramer med »fornordiska» motiv, sångspelet *Fiskerne*, dikter m. m. Hans mest kända arb. äro Danmarks kungssång (*Kong Christian stod ved højen Mast*, 1779), som ingår i »Fiskerne», samt självbiografien *Levned og Meninger*. E. påverkade bl. a. Oehlenschläger o. J. H. Kellgren.

i. Ewald, Herman Frederik (1821—1908), dansk författare; historiska romaner (*Svenskerne paa Kronborg*, 1867, *Griffenfeld*, 1888).

2. Ewald, Carl (1856—it-o8), son till H. F. E., dansk författare; realistiska romaner o. noveller samt en rad originella sagor.

Evalve'ra (fr. *evaluer*, beräkna), omräkna en mynt-, mätt-, mål- el. viktsort till annan sort.

Evangeliebok el. evangeliarium, en vid gudstjänsten brukad kyrkobok, innehållande kyrkoärens texter, ritual för gudstjänster o. kyrkliga handlingar samt böner. Den var under medeltiden o. tidigare ofta illustrerad med miniatyurer. Vår nuv. evangeliebok är städfäst 1942.

Evangelisatio'n, förkunnandet av evangelium bland för kristendomen främmande. Verb: evangelisera.

Evangeliska fosterlandsstiftelsen, en 1856 grundad lekmanastiftelse »på den evangelisk-lutherska bevägnelsens grund med fri anslutning till kyrkosamfundets inrättningar», bedriver inre o. yttre mission. 75,000 medl. o. understödjande vänner (1948).

Evangeliska unionen. 1. Ett förbund 1608 mellan åtskilliga protestantiska furstar med kurfursten av Pfalz som huvudman i syfte att skydda de tyska protestanternas frihet. Efter motgångar i kampen mot den katolska ligan upplöstes den 1621. — 2. En 1830 av Fredrik Vilhelm III i Preussen, Nassau, Baden m. fl. tyska stater genomförd sammanslutning av reformerta o. lutherska landskyrkor huvudsakl. gällande författning o. kult.

Evangelisk-lutherska kyrkan, det genom Luthers reformation frigjorda kyrkosamfundet med uppdelning i olika systerkyrkor, alla dock sammanslutna omkring den oförändrade Augsburgska bevägnelsen av 1530.

Evangelist', hävdvunnen benämning på författarna till NT:s fyra evangelier: Matteus, Markus, Lukas o. Johannes. — Benämning på kringresande predikant.

Evangelistsymboler, sinnebildliga framställningar av de fyra evangelisterna i Kristen konst med utgångspunkt från Uppb. 4: Matteus: människan, Markus: lejonet, Lukas: tjuren (oxen), Johannes: örnen (enl. Hieronymus).

Evangelium (grek. *evangelion*, ljuligt budskap), budskapet om frälsningen genom Kristus, har under den kyrkliga utvecklingen, särsk. genom Augustinus o. Luther, kommit att framstå som en motsättning mot *lagen* (Guds rättfärdighetskrav). Från 200-t:s början benämning på NT:s berättelser om Jesu liv o. verksamhet enl. Matteus, Markus, Lukas o. Johannes.

Evans [evv'ons], Oliver (i755—1819), amerik. uppfinnare o. industriman, föregångare inom ångmaskintekniken. Konstruerade allmänt använda högttrycksmaskiner o. använde avloppspånga till uppvärmning, torkning o. dyl.

Evans [evv'ns], Mary Ann (1819—80), eng. författarinna, g. m. filosofen G. H. Lewes, skrev under namnet George Eliot historiska romaner samt realistiska romaner med motiv ur den eng. medelklassens liv (*Adam Bede*, 1859, *Silas Marner*, 1861), präglade av inträngande människoskildring o. medkänsla.

1. Evans [evv'ns], sir John (1823—1908), eng. arkeolog, utgav viktiga arb. rörande Nordens sten- o. bronsålder.

2. Evans, sir Arthur R (1851—1941), son till J. E., eng. arkeolog, prof. i Oxford 1910. Ledde från 1900 grävningar i Knossos, varigenom fastställdes, att den egeiska kulturen hade sin utgångspunkt på Kreta. Påvisade ett skriftsystem, som under bronsåldern var i bruk i Grekland men sedan blev bortglömt.

Evans [evv'ons], sir Edward Rattlecliffe, upphöjdes 1945 till lord Mountevans (se denne).

Evans [evv'ons], Herbert McLean, f. 1882, amerik. läkare, prof. vid University of California sed. 1915, känd bl. a. för sin upptäckt av E-vitaminet. Lyckades 1944 isolera ett tillväxthormon av betydelse som botemedel mot dvärgväxt.

Evans-ton [evv'nst'ön], stad i Illinois, ö. mell. För. Stat., vid Michigansjön, strax n. om Chicago. 63,000 inv. (1944). Univ., gr. 1851.

Evansville [evv'nsvill], stad i Indiana, ö. mell. För. Stat., vid Ohiofloden. 97,000 inv. (1944). Livlig handel o. industri.

Evaporaion (av lat. *evapor*, ånga), ångbildning genom avdunstning.

Evasio'n (av lat. *evadere*, undkomma), rymning; undanflykt. — Evasiv, undflyende.

Evatt [evv'tt], Herbert, f. 1894, austral. politiker o. jurist (arbetarpartiet), justitiekansler o. utrikesminister sed. 1941. Gjorde sig i FN-sessionerna i London o. New York 1946 o. 1947 bemärkt för sitt bekämpande av stormakternas vetorätt o. förde på Pariskonferensen jan—okt. 1946 de små nationernas talan. Ordf. i Palestinautskottet v. FN:s generalförsaml. sept.—dec. 1947.

Evektion (av lat. *evectio*, uppstigande), en av Ptolemaios upptäckt oregelbundenhet i månens rörelse uti sin bana, varigenom dess läge kan avvika upp till 1.5° från det ur jordens gravitation beräknade. Evektionen härrör från solens gravitation.

Evenemang' (fr. *événement*), viktig händelse. Evening-dress [i'vning-], eng., aftondräkt, frack.

Evening News, T h e [öi i'vning njus], daglig, konservativ londontidning, grundad 1881. Uppl. 1,598,000 ex.

Evening Standard, T h e [öi i'vning staSnd'ö], daglig, konservativ londontidning, grundad 1827. Tjplf. 790,000 ex.

Eventualitet (fr. *éventualité*, av lat. *even'lus*, utgång), möjligen inträffande händelse.

Eventuell', möjligen inträffande. — van Everdingen [fann e'fer-], A 11 a r t (1621—75), höll målare. I sin ungdom vistades han en tid i Sverige o. blev den förste konstnärlige tolkaren av svensk natur, med allvarliga motiv: barrskogar med vattenfall, höga klippor osv. i dämpade bruna toner (se bild). E:s konst inspirerade J. van Ruysdael. Repr. i Nat. mus. Everest, dets. som Mount Everest.

Everett [ew'o'ret], städer i För. Stat. 1. I Massachussets, förstad till Boston. 49,000 inv. (1940). Livlig industri. — 2. I Washington, vid Pugetsundet. 30,000 inv. (1940). Trävaru- o. järnindustri.

Evergreens [ev'o'grins], eng., ständigt gröna. 1. Ständigt gröna växter, t. ex. cypress, murgröna, järnek. — 2. Populärt uttryck för kända, omtyckta musikstycken av bestående värde.

Everlövs, kommun i s. Skåne. Malmö. 1. (past.adr. Veberöd); Dalby landsf.distr., Torna O. Bara doms. 481 inv. (1947).

Evers, E d v a r d (1853—1919), kyrkoherde i Norrköping, förf., utg. av fl. psalmboksförslag. Eversio'n (av lat. *ev'sio*), omstörtning.

Evertebra'ter (av lat. *ex*), utan, o. *vertebra*, kota), vetenskapl. namn för ryggradslösa djur. Evertersberg, kyrkobokföringsdistrikt i Alvdalens kommun, Kopparb. 1. 677 inv. (1946).

Everöd, kommun i ö. Skåne, Kristianst. l.; Degeberga landsf.distr., Gärdas o. Albo doms. 1,343 inv. (1947). Mindre flygfält.

Évian-les Bains [ev'ia'n] «le bâ'n*», stad i s.ö. Frankrike, vid Genève'sjön, dep. Haute-Savoie. 4,000 inv. Kurort.

Evidens' (lat. *eviden'tia*), påtaglighet, uppenbar visshet. — Evident', klar, tydlig.

Eviga evangeliet (lat. *Evange'lium aeter'nium*), benämning på tre skrifter om de yttersta tingarna av den ital. cisterciensermunken Joakim av Floris, utgivna 1254.

Eviga staden, benämning på Rom.

Evigetsblommor, dets. som eternerer.

Evipan', ett derivat av barbitursyra, vilket i form av natriumsalt användes som sömn- o. bedövningsmedel.

Evmeni'der (av grek.), dets. som eumenidcr.

Evnomi'a (grek., »lagbundenhet»), dets. som Eunomia.

E'voe (grek. *evoi'*), jubelrop vid Dionysosfesterna.

Evolu'ta (av lat. *evol'vere*, utveckla) till en given kurva (som därvid benämnas evolvent) är en ny kurva, som tangeras av den förras samtliga normaler. Jfr Evolvent.

Evolu'tivn (av lat.), utveckling. — *Sjöv.* Förändring av fartygs inbördes läge i en sjöstyrka. — Evolutions'sfart, för viss sjöstyrka anbefalld fart.

Evolutionssteori, utvecklingslära.

Evolvent' (av lat. *evol'vere*, utveckla) i förhållande till en given kurva är en ny kurva, som beskrives av ändan till en böjlig, på den givna kurvan upplindad tråd, när denna i spånt fullstånd avnystas. Jfr Evoluta.

Evo'nymus, växtsläkte (fam. *Celastraceae*), 70 arter i tempererade trakter hemmahörande buskar el. små träd. Blad motsatta, blommor tvåkönade, 4- el. 5-tåliga. Fröna vid mognaden fritt uthängande på långa frösträngar ur den öppnade kapseln, inneslutna i ett lysande gult fröhylle (arillus). *B. europae'a*, benved, växer i lundar i sydl. Sverige.

Evo'ra, huvudstad i prov. Alemtejo, s. mell. Portugal. 22,000 inv. (1941). Ståtlig katedral. Arkebiskopsstäte. Minnen från rom. tiden.

Evpatri'der, dets. som eupatrider. Evreux [ev'rö], huvudstad i dep. Eure, n.v. Frankrike. 20,000 inv. (1936). Livlig industri. Ståtlig gotisk katedral o. storslaget klocktorn från 1400-t.

Evro'pe, grek., dets. som Europa.

Ev'ros, grek., dets. som Eurus.

Evrya'le, grek., dets. som Euryale.

Evrydi'ke, grek., dets. som Eurydice.

Evter'pe, grek., dets. som Euterpe.

Evvi'va, it., level!

Ex, lat. o. grek., av. utom, från. Framför titel = före detta (exkejsare o. dyl.).

Ex ac'tis, lat., förk. *e. a.*, ur handlingarna.

Exacum, växtsläkte (fam. *Gentianaceae*), 30 arter i den Gamla världens tropiska delar. *E. affi'ne*, ört med ovala blad, violetta blommor. Vanlig krukväxt.

Exagere'ra (fr. *exagérer*), förstora, överdriva. Exakt' (lat. *exac'tus*, utforskad, fullbordad), noggrann, punktlig, fullt riktig.

Exakta vetenskaper, sådana vetenskaper, som kunna matematiskt bestämma sitt föremål: matematik, fysik, astronomi, kemi, mekanik o. fysiologi.

Exaltatio'n (av lat. *exalta're*, uppella), hänräckning, överspänndhet. — Ex a l l e' r a d, hänrückt, överspänd, uppjagad.

Exa'men (plur. exa'mina), lat., prövning el. förhör av kunskaper el. färdighet. — Ex a m i n a n d', en som undergår examen. — Ex a m i n a t'or, en som förrättar examen. — Ex a m i n e'ra, förhöra, anställa examen; undersöka o. bestämma (en växt).

Ex analo'gia, lat., i överensstämmelse med. Exante'm (av grek. *ante'na*, blomsträng), hudutslag. — Ex a n t e m a t i s k a s j u k d o m a r el. febrar, akuta infektionssjukdomar med typiska hudutslag, t. ex. scharlakansfeber, mässling, fläcktyfus osv.

Exark' (av grek.), tidigast underofficer, senare officer; från 500-t. fältherretitel o. namn på de bysantinska provinshövdingarna (med ex a r k a t som förvaltningsområde). — Den grek.-kat. kyrkans högste styresman i Bulgarien.

Exarka'tet, hävdvunnet namn på ett område av Italien (urspr. omfattande större delen av landet), som 568—751 styrdes av en östromersk exark med säte i Ravenna. Erövrades 751 av langobarderna, tillföll 754 påven.

Exartikulatio'n (av lat. *ex*, från, o. *arWcu-lus*, ledgång), form av amputation, varvid en arm el. ett ben el. del därav fränskiljes medelst ett snitt genom närmast ovanför liggande ledgång. Härvid behöva bendelar ej genomslås.

Ex audito'rio, lat., ur hörarkretsen (särsk. vid disputation).

Exc, förkortning av *Excellent*.

Ex cathedra, lat., »från (Petrus') lärostol», dvs. å det påvliga ämbetets vägnar. Enl. Vatikan-konciliet beslut 1870 anses påven vara ofelbar i alla frågor rörande tros o. seder, som han förkunnar ex cathedra. Num. anspråksfullt, undervisande.

Excellent's (av lat. *excellen'tia*, förträfflighet), i Sverige titel för stats- o. utrikesministrarna samt riksmarskalken. Av. främmande sändebud tituleras excellens. I utlandet har titeln större användning.

Excellent' (av lat. *excelVere*, överträffa), förträfflig, utmärkt. — Ex c e l l e' r a, utmärka sig, överträffa andra, glänsa.

Excelsior, lat., högre, mot höjden. Exeer'terskiva (av lat. *ex*, från, o. *cenfrum*, medelpunkt), en på en maskinall excentertrisk anbragt rund skiva, omsluten av en bygel, excenterbygel, vid vilken en i sin rö-

relse styrd stång, *excenterstången*, är fästad. Då axeln roterar, vrides skivan runt i den väl smorda bygeln, varvid *excenterstången* utför en fram- o. återgående rörelse, på samma sätt som om den fästats vid en vev, ehuru med möjlighet till betydligt kortare slagvidd.

Excentricite't (av lat. *ex*, ur, o. *centrum*, medelpunkt), överspändhet, brist på jämvikt; egenhet. — **Excentrisk**, belägen utanför medelpunkten; egendomlig, överspänd.

Exceptionell' (av lat. *excipere*, undantaga), utgörande ett undantag, enastående.

Exoerpe'ra (av lat. *excipere*, utplocka), göra utdrag. — **Excerpt'**, utdrag.

Excess' (av lat. *excedere*, överskrida), överdrift, utsvävning. — **Excessiv**, omätlig, överdriven.

Exchange [ekstsje'ndéj], eng., byte, växel, börs.

Exchequer [ekstjekk⁰], eng., engelska statens skattkammare, motsvarar ungefär sv. Statskontoret. — **Chancellor** of the **Exchequer**, eng. finansministerns titel.

Excisio'n (lat. *excisio*), operativt utskärande (av en svulst, ett sår osv.).

Excitantia (av lat. *excitare*, uppliva) el. **stimulanti'a**, läkemedel, som verka upplivande, retande o. stegrande på kroppens el. ett visst organs funktioner, framför allt hjärnans, hjärtats o. andningsapparaten.

Excitatio'n (av lat.), uppjagat sinnestillstånd med högergad oro, högljutt osammanhängande tal o. våldsamma rörelser vid mer el. mindre upphävt medvetande. Förekommer under insomnandet vid narkos, särsk. hos alkoholister, vid vissa hjärnskador osv.

Excite'ring (av lat. *excitare*, uppliva). *Tys.* Överförande av ett grundämnes atomer till energirikare tillstånd, t. ex. genom upphettning i låga el. ljusbåge. De *exciterade* (aktiverade) atomerna återgå till grundtillståndet el. till en mellanliggande energinivå under utsändande av ljus med bestämd våglängd (spektrallinje).

Excuse [äksky's], fr., ursäkt.

Exedra, grek., under antiken benämning på en städigt uppbyggd sittplats i det fria, föreläsningso. sällskapsrum i grek. gymnasier o. rom. hus, byggnader av ofta halvrund form, mer el. mindre öppna.

Exege's (av grek. *exegesis*, uttolkning), utläggning. — **Exegēt'**, (bibel)tolkare. — **Exegetik'**, den gren av teologien, som sysslar med förklaring av Bibelns böcker.

Exekutio'n (lat. *executio*), utförande; verkställighet av domstols el. annan myndighets beslut. Regleras främst av utskönningslagen.

Exekutionsbetjänt, äldre benämning på person, som biträder vid verkställighet av domar o. liknande beslut. Kallas num. **exekutionsbiträde**.

Exekutionsdirektör, chefen för indrivningsverket i Sthlm. Ombesörjer enl. stadens uppborädsreglemente av ³⁰/₁₂ 1947 indrivning av resterande skatt.

Exekuti'v (av lat. *exsequi*, utföra), verkställande, utmättningsbar. — **Exekutiv auktion**, auktion, som i särskild ordning anordnas av exekutiv myndighet. Hit hör t. ex. utmättningsauktionerna. — **Exekutiv myndighet**, myndighet, som handlägger utskönningsärenden (utmätning m. ni.). Den överordnade **exekutiva myndigheten** kallas **överexekutor**, den underordnade utmättningsman (se d. o.).

Exeku'tor (av lat.), person el. myndighet, som äger verkställa myndighets beslut om exekution.

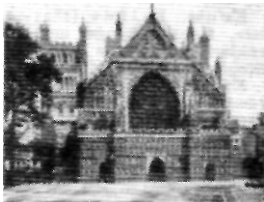
Exekva'tur (av lat. *exequatur*, han må utöva), tillåtelse för utländsk konsul att i landet utöva sina funktioner.

Exekvera (lat. *exsequi*), utföra, fullborda. **Exempel** (lat. *exemplum*), förebild, mönster; prov; uppgift. — **Exemplär**, förebild; avtryck; en enhet av något visst slag. — **Exemplärisk**, föredömlig, mönstergill.

Exemplarie (av lat. *exemplum*, förebild, o. *facere*, göra), belysa med exempel. — **Exemplifikation**, förklaring genom exempel.

Exerce'ra (av lat. *exerce're*, driva på), öva; populärt: undergå värnplikts tjänstgöring. — **Exercis'**, övning, soldatutbildning. — **Exercitiemästare**, universitetslärare i gymnastik, ridning, musik o. teckning. Förr äv. om språklärare.

Exeler [ekkk'sit⁰], stad (eget grevsk.) i sv. England, 74,000 inv. (1946). Katedral (se bild), från 1200- o. 1300-t., ett av de bästa ex. på engelsk köggotik (»decorated style»), något bombskadad under Andra världskr. Vniv.college.

Exhalera (av lat.), utandas, utdunsta. — **Exhalatio'n**, utandning, utdunstning. — **Motsats: inhalera, inhalation**.

Exhauster (av lat. *exaurire*, uttömma), ventilationsapparat (vanl. en fläkt), som ut suger luft el. gaser ur rum, ugnar osv.

Exhibera (av lat.), förete el. framlägga en sak. — **Subst. exhibitio'n**. — **Exhibitionsism'**, omotiverat blottande av kroppen, särskilt könsdelarna, inför andra.

Exhumera (av lat. *ex*, ur, o. *humus*, jord), åter uppräva (ett lik); draga fram ur glömskan.

Exigibel (av fr.), som kan utkrävas el. verkställas (om fordran, domstols utslag m. m.).

Exil' (av lat.), landsflykt, landsförvisning.

Existens' (fr. *existence*), tillvaro; utkomst. — **Existens'era**, vara till; förefinnas, ha sin utkomst.

Existentialism'en, eu aktuell filosofisk lära med den franske förf. Jean Paul Sartre som upphovsman. E. tar upp tankar från bl. a. Kierkegaard, Nietzsche o. Heidegger. En av grundtankarna är, att såväl livet som döden saknar mening o. att tillvarons värde ligger i handlingen. Viljans frihet betonas starkt. E:s språk är ofta symboliskt. Jämte Sartre är Albert Camus den främste existentalisten. Har haft stort inflytande på modern litteratur, äv. svensk.

Ex'it (lat., av *exire*, gå ut), han (el. hon) går ut; plur. **ex'e'unt**, de gå ut. Användes i scenanvisningar.

Exklamation (lat. *exclamatio*), utrop.

Exklusiv' (av lat. *excludere*, utesluta), uteslutande, ytterliggäende, kräsen. — **Exklusiv'e**, oberäknat, med uteslutande av.

Exkombattant'er (av fr.), f. d. deltagare i krig. **Exkommunic'ra** (av lat.), bannlysa, utesluta. — **Subst.: exkommunikatio'n**.

Exkrement' (lat. *excrementa*, avskräddade ämnen) el. **faeces** (lat.), tarmutlösningar, avföring.

Exkre't (av lat. *excre'tum*, utsöndrat), från människo- o. djurkroppen utsöndrade slutprodukter av ämnesomsättningen utan betydelse för kroppens hushållning (urin, svett osv.) (jfr Sekret). Hos växterna sådana ämnen, vilka sedan de väl uppkommit icke vidare indragas i det kemiska kretsloppet, t. ex. olja, kåda o. slem. — **Exkreti'o'n**, utsöndring.

— **Exkretionsorgan**, utsöndringsorgan.

— **Exkurs'** (av lat. *excursare*, springa ut), avvikelse, utflykt. — **Exkursio'n**, utflykt.

Ex'lex (lat., av *ex*, utom, o. *lex*, lag), utanför lagen, fredlös.

Exli'bris, lat., »ur böckerna», bokägarmärke. Namnet härleder sig från den på äldre dyl. märken vanliga inskriften *Ex libris N. N.* (ur N. N:s boksamling). E. utgöres antingen av stämpel med ägarens monogram osv. på bokpärmarnas ytteridor (pärmeexlibris) el. av på främre pärmens innersida fastklistrad etikett med ägarens initialer samt ofta sinnebildlig framställning.

Ex'mouth [-m^öb], stad i s.ö. England, grevsk. Devonshire, vid Engelska kanalen. 14,000 inv. Mycket besökt havsbud. Livligt fisk.

Ex'ner, Julius (1825—1910), dansk målare. Hans målningar med motiv ur böndernas enkla liv, återgivna med mild humor, vunno i litografier stor spridning.

Exoasca'ceae, svampgrupp, tillhörande *Ascomycetes*. Parasiter på gröna växtdelar. Fruktkroppar saknas, sporsäckar utvecklas direkt på det levande underlaget i ett skitt, tätt packade intill varandra. Förorsaka egendomliga missbildn. av de angripna växtdelarna, bl. a. s. k. häckkvastar. Hit hör släktet *Taphrina*.

Exobasidium, svampsläkte (fam. *Exobasidiaceae* av *Basidiomycetes*). Parasiter, särsk. på ljungväxter. Basidiema bildas direkt på den levande växtdelen, fruktkroppar förekomma icke. *E. vaccini*, mycket allmän på lingon, vars blad bli röda, tjocka o. kupiga samt vitpudrade av svampens sporer.

Exochor'da, växtsläkte (fam. *Rosaceae*), 3 ostasiatiska arter. *E. grandillo'ra* (Kina), en intill 2 m hög buske med stora, vita blommor i rika klasar. Prydnadsbuske.

Ex'odus (lat., av grek. *ex'odos*, uttåg), benämning på 2 Mosebok, som berättar om Israels uttåg ur Egypten.

Ex of fi'cio, lat., på ämbetets vägnar, förk. *e. o.* Exofa'timus (av grek. *ex*, från, o. *oftalmos*, Öga), starkt utstående ögon; beror på sjuklig framskjutning av ögonklotet o. förekommer vid inflammationer o. svulster i det inre av ögonhålan samt vid Basedowska sjukn.

Exogami' (av grek. *ex'o*, utom, o. *ga'mos*, giftermål), förbud mot ingifte inom den egna klanen hos vissa primitiva folk.

Exoge'n (av grek. *ex'o*, utom, o. *ge'nein*, födas), utifrån kommande, av yttre orsaker uppkommande. — *Bot.* En sådan form av organbildning hos växterna, då den nya växtdelen uppstår som en ytlig utbuktning. Ex. bladen o. de i deras veck utvecklade knopparna. — Motsats: end'ogen. — *Geol.* Exogena orsaker till jordskorpan's förvandling äro sådana yttre orsaker som vittring, avnötning o. dyl.

Exogonium, växtsläkte (fam. *Convolvulaceae*), 15 arter i tropiska Amerika. *E. pur'ga* (Mexico), flerstädes odlad (Jamaica, Främre Indien), har stora, päronformade, underjordiska, förtjockade brötter, jalaparot, innehållande ett harts, som har användning som avfärande medel.

Exokri'na körtlar (av grek. *ex'o*, utanför, o. *kri'nein*, avsåndra), körtlar, som avsåndra sitt sekret genom en utförsång till ett hålorgan ss. till mag-tarmkanalen el. till den yttre kroppsytan. Motsats: end'okri'na körtlar.

Exorcism' (av grek. *exorkismo's*, besvärjelse), djävulsbesvärjelse vid dopet, avskaffad i 1811 års handbok. En rest finnes i vårt nuv. dopformulär: »uttage dig ifrån mörkrets väldighet».

Exor'dium, lat., början, inledning.

Ex orien'to lux, lat., ljuset kommer från öster, dvs. bildningen härstammar från Österlandet.

Exosto's (av grek. *ex*, från, o. *oste'on*, ben), begränsad, utskjutande nybildning av ben på ytan av normalt ben, antingen i form av en

godartad, äkta svulst el. som följd av en inflammation i benhinnan.

Exote'risk (av grek.), yttre, oinvigd; allmänfattig. Motsats: esote'risk.

Exoter'risk (av grek. *ex'o*, utom, o. *ter'me*, värme) säges en kemisk förening vara, som endast sönderfaller om tillfälle till energiuptagning (värme, elektricitet) förefinnes. Ex.: vatten övergår vid stark upphettning till vätegas o. syrgas. Jfr Endotermisk.

Exo'tisk (av grek.), främmande, utländsk (särsk. från värma el. avlägsna länder).

Expander'a (av lat.), utvidga sig.

Expansio'n (av lat. *expandere*, utvidga), utvidgning, t. ex. gasers i kärl med rörliga väggar (ss. kölvförsedda cylindrar), antingen då yttre tryck minskas el. då gasen uppvärmas. I ångmaskiner, a. k. *expansionsångmaskiner*, avbryter man stundom efter Watts exempel (1778) ångtillförseln till cylindern, sedan kolven drivits fram exempelvis $\frac{1}{3}$ el. $\frac{1}{4}$ av hela slaglängden. Därefter fortsätter kolven, emedan gasen utvidgar sig under sjunkande tryck. Maskinen säges gå med 3-fal dig, resp. 4-faldig exp.

Expansiv (fr. *expansij*), utvidgande sig; meddelsam.

Expatri'e'ra (av lat. *ex*, ur, o. *patria*, fosterland), landsförvisa.

Expectoran'tia (av lat. *ex*, ur, o. *pectus*, bröst), läkemedel, som befördra o. underlätta upphostningen av slem från luftrören.

Expédie'ra (av lat. *expedi're*, lösgöra, utreda), avfärda; betjäna (en kund); utfärda; avsända; göra i ordning.

Expedit' (av lat. *expeditus*, rask, flink), butiksbiträde.

Expeditio'n (av lat.), avsändande, utlämnande; byrå, kontor, avdelning; myndighets skriftliga beslut i ärende; resa, som kräver större tillrustningar, deltagarna i sådan resa. — *Krigsv.* Självständigt mindre krigsföretag till lands el. sjöss i förening med landstigning.

Expeditionschef, högre ämbetsman i statsdepartementet, som närmast under departementschefen utövar chefskapet över personalen, — Ambetsman vid Riksmarskalksämberet.

Expeditionslösens, avgift för vissa av offentligt myndighet utfärdade expeditioner.

Expeditionsministär, ministär utan politisk färg.

Expeditionssekreterare, äldre benämning på de nuv. kansliräden.

Expedit'ör (fr. *expéditeur*), person, som expedierar något; avsändare.

Expek'toratio'n (av lat. *expectorantia*), upphostning; (ordrik) utjutelse.

Expén'ser (lat. *expens'ae* [*pecun'iae*], utgivna [pengar]), utgifter, omkostnader. — *Expensmedel*, medel, som utanordnas till statsmyndighet el. ämbetsman för bestridande av kostnaderna för skrivmaterialier o. dyl.

Experiment' (av lat. *experVri*, pröva), avsiktligt framkallande av en företeelse i undersökande syfte. — *Experimentat'ör*, person, som anställer experiment. — *Experimentell* el. *experimentäl*, grundad på el. avsedd för experiment. — *Experimentera*, anställa experiment.

Experimentalfältet, område inom n. Sthlm med lantbruksmuseum, lantbruksakad:s trädgårdsavd., Statens lantbruksekemiska kontrollanstalt, Skogshögskolan o. Statens skogsforskningsinstitut, Veterinärhögskolan o. Statens veterinärmedicinska anstalt samt tills vidare även lantbrukshögskolans jordbruksförsöksanstalt.

Expert' (av lat. *experVri*, försöka), erfaren, sakkunnig.

Expertis, en experts utlåtande, särsk. beträffande konstverk, den gemensamma sakkunskapen i ett speciellt fall.

Explanati'v konjunktion, förklarande konjunktion, t. ex. *ny, nämligen*.

Explice'ra (av lat.), förklara, tydla. — Explicite, lat., uttryckligen, tydligt. — Explicatio'n, förklaring. — Explicati'v, förklarande.

Exploate'ra (fr. *exploiter*), utnyttja; bearbeta. Explode'ra (av lat. *expWdere*, utdriva, utstöta), springa sönder med en knall; häftigt utbryta. — Explosio'n, häftigt utbrott, knall, fasta o. flytande ämnens plötsliga övergång i gasform vanl. genom kemisk omvandling under intensiv värmeutveckling. Gasbehållares plötsliga bristning under alltför höga gastryck. Jfr Detonation, Krut. — Explosio'n, lätt exploderande.

Explosio'nsmotor, äldre benämning på förbränningsmotor.

Expo, utställning; egentl. förkortn. av fr. *exposition*; användes om världsutställningarna i Paris 1937 o. New York 1939.

Exponent' (av lat. *expo'nere*, utsätta, framställa), *x. Mat.* Ett tal placerat i bakre överkanten av ett annat tal, den s. k. basen, för att angiva, att det senare skall multipliceras med sig självt ett antal gånger lika med exponenten. Ex. $10^8 = 100,000; 2^8 = 8$. Jfr Potens. — 2. Något för en åsikt m. m. utmärkande.

Exponera (av lat.), utsätta, framställa till beskådande, blottställa; utsätta en fotografisk plåt för ljusverkan.

Export' (av lat. *exporta're*, utföra), utförsel (ur ett land). — Exporte'ra, utföra (ur landet). — Exportör, person, som bedriver export.

Exportkredit, en statlig garanti åt den privata näringsidkaren i syfte att stimulera exporten till huvudsakl. valutavaga länder eller länder, vilkas ekonomiska ställning icke kan anses fullt betryggande. — Exportkreditnämnden, som sorterar under Handelsdepartementet, behandlar hithörande frågor. Instruktion av $\frac{2}{8}$ 1933 med ändr. $\frac{2}{5}$ 1939.

Exportöl, maltdryck med över 3.2 % alkoholhalt, får ej försäljas inom riket utan läkarrecept.

Exposé, tr., översiktlig framställning.

Exposition (av fr.), utställning.

Express' (av lat. *expressus*, tydlig), uttryckligen, enkom; ibud;iltåg. — Expressbrev, brev, som mot särskild avgift (f. n. 40 öre utöver vanl. porto) utbäres till adressaten omedelbart efter ankomsten till adresspostanstalten. — Expressvära', företag, som ombesörjer transporter, möbelförvaring m. m. — Expressio'n, uttryck, yttring, uttrycksfullhet.

Expressen, daglig kvällstidning i Sthlm, grundad 1944. Red.: Ivar Harrie.

Expressionism' (av lat. *exprWmere*, uttrycka), konstriktion, som uppstod omkr. 1900, huvudsakl. inom måleriet, o. som eftersträvar att omforma naturintrycken i dekorativt syfte med stark förenklning o. uppdrivna färger. En av riktningens huvudmän är H. Matisse. Inom litteraturen har exorssionismen tagit sig uttryck i ett bortseende från det yttre o. formella o. ett livligt sysslade med själslivets företeelser. Den har huvudsakl. odlats i Tyskland (K. Edschmied m. fl.).

Express'is ver'bis, lat., med tydliga ord, uttryckligen.

Expressiv (fr. *expressif*), uttrycksfull.

Exp'profess'o, lat., på yrkets vägnar, som fackman.

Expromissio'n (av lat. *expromiffere*, lova att betala), övertagande av annans skuld efter överenskommelse med kreditorn.

Expropriatio'n (av lat. *ex, från, o. pro'prius*, egen), rättsligt förfarande, varigenom enskild

äganderätt (el. därav härledd rätt) mot ersättning upphäves el. inskränkes i det allmännas intresse. Regler i lag av **/ 1917.

Ex protocoll'O, lat., ur protokollet, förk. *e. p.* Exsickator (av lat. *exsicc'a're*, uttorka), kärl för torr förvaring el. torkning av fällningar o. dyl. medelst in kärlet inställda vattenuppgäande ämnen, ss. klorcalcium, svavelsyra, fosforpentoxid m. m. Användes ant. lufffylld el. evakuerad.

Exspektans' (av lat. *expecta're*, vänta), väntan på tjänst el. ämbete. — Exspektansgods kallades fordom förlöring, som meddelades i exspektans. — Med. Exspektati'v behandling, sjukbehandling, där man avvaktar, avhåller sig t. v. från operation.

Expiration el. expiriu'm (av lat. *expira're*, utandas), utandning.

Exstirpatio'n (av lat. *exstirpa're*, utrota), operativt avlägsnande av ett sjukt organ el. en sjukligt förändrad del därav.

Exsudat' (av lat. *exsuda'tum*, utsvettat), inflammatorisk utgjutning i vävnader, på organens fria ytor el. i hålrum från blodbanorna av blodserum, fibrin, vita o. röda blodkroppar i växlande mängd. — Exsudati'o'n, bildning av exsudat.

Exsudativ diate's, hos barn uppträdande, medfödd abnorm benägenhet för hudutslag (mjölkrosor, eksem osv.), slemhinnekatarer (snuva, halsfluss osv.), förstoring av den lymfoida vävnaden i svalget.

Exta's (grek. *ek'stasis*), hänryckning, särsk. av religiös art. — Mystikens, särsk. nyplatonismens, benämning på det tillstånd av hänförelse, vari man trodde sig uppgå i gudomen. — Extat'isk, hänförd, hänryckt.

Ex tempore, lat., genast utan förberedelse. — Extempore'ra, göra något utan förberedelse, utföra på rak arm. — Extemporal'er, tal-el. skrivningar utan förberedelse.

Extensio'n (av lat. *exten'dere*, utsträcka), uttänjning, sträckning; kirurgisk behandlingsmetod, varvid man söker återföra en urledvridning, ett förskjutet benbrott osv. i rätt läge genom dragning i den kring skadan liggande kroppsdelen. — Extensionsförband, anordning, med vilken en varaktig dragning (extension) kan utövas på en kroppsdell, vanl. med hjälp av påhängda vikter. Användes vid behandling av benbrott o. vissa ledsjukdomar.

Extensiv (av lat. *exten'dere*, sträcka), vitt utbredd, omfattande, riktad el. verkande utåt.

Extensor (av lat. *extin'dere*, sträcka), sträckare; muskel, som sträcker en ledgång. Motsats: flexor.

Exteriör' (av fr.), det yttre av något, utsida. Extern' (lat. *exter'nus*), utvärtes, yttre; främmande.

Externsteine [-sjtajne], några 30—40 m höga sandstensklippor i Teutoburger Wald, Tyskland, s. om Detmold. Omkr. i"5 gjordes där uthuggningar i berget, antagl. för att efterlikna den hel. gravkyrkan i Jerusaleml. En 5 m hög relief framställer korsnedtagningen (se bild).

Exterritorial (av lat. *ex, ifrån, o. territo'rium*, landområde), utländsk, främmande. — Exterritorialrätt innebär, att vissa per-

söner, som befinna sig inom främmande lands område (t. ex. diplomatiska representanter), äro på grund av folkrättsliga bestämmelser undantagna från landets tvångsmyndighet.

Extinktio'n (av lat. *extin'guere*, upphäva), ett mått på ljusets absorption; utgör en logaritmisk funktion av absorptionsförmågan.

Exiinkti vt fång (av lat. *extin'guere*, upphäva), förvärv med hävande av förutvarande ägares rätt. Man härleder icke sin rätt från förutvarande ägaren, utan förvärvar den i strid mot dennes rätt.

Extra, lat., utom; utom det vanliga, särskilt; för tillfället anställt.

Extraditio'n (av lat. *ex, ut, o. tra'dere*, läma), utlämning, t. ex. av förbrytare.

Extrahe'ra (av lat.), utdraga, göra utdrag.

Extrajudiciell' (av lat. *ex'tra, utom, o. jud'cium*, domstol), som gör undantag från den vanliga rättegångsordningen. — Extrajudiciell bestraffning, bestraffning, som tillkommer myndigheter o. förmän gentemot underlydande. Tillämpas särsk. inom krigsmakten.

Extrakt' (lat. *extractum*), utdrag. — Farm. läkemedelsform, som erhålles genom att utdraga de lösliga beståndsdelarna i en drog med vatten, sprit el. eter o. därefter låta lösningsmedlet helt el. delvis avdunsta. Efter fasthetsgraden urskiljas flytande, tjocka o. torra extrakt.

Extraktion (av lat. *extra'here*, utdraga), utdragning; härkomst. — Farm. Utdragande av de lösliga beståndsdelarna ur droger o. andra fasta läkemedel. — Med. Tandutdragning. — Metall. Metallers utvinning ur malmen på våta vägen.

Extrakti'vämmnen (av lat. *extra'here*, utdraga) kallas dels sådana i växtdelar ingående ämnen, som göras till föremål för extraktion, o. dels underordnade ämnen i sådana kemiska preparat, vilka undersökas på vissa huvudbeståndsdelar. Av benämning på i människo- o. djurkroppen, särsk. i musklerna förekommande, med ratten utlösbara ämnen, som ej äro fett, kolhydrat, äggviteämnen el. oorganiska salter. Dessa ämnen ge köttet dess smak o. utgöra den viktigaste bestånds- i köttextrakt o. buljong.

Extraordina'rie (av lat. *ex'tra or'dinem*, utom ordningen), icke uppförd på ordinarie Stat, förk. e. o.

Extraordinä'r (av lat. *ex'tra or'dinem*, utom ordningen), utomordentlig, ovanlig.

Extra stat, motsatsen till ordinarie stat.

Extraterritorialite'tsrätt, dets. som exterritorialrätt.

Extravagans' (av lat. *ex'tra, utom, o. vaga'ri*, sväva omkring), överdrift, överdåd. — Extravagant', överdriven, överdådig. — Extravagera, gå till överdrift, slå på stort, vara överdådig.

Extre'm (lat. *extre'mus*), ytterst, ytterlig, överdriven. — In extre'mis, lat., på det yttersta, på dödsbädden.

Extremite't (av lat. *extre'mitas*, det yttersta), lem; främre el. övre extremitet'er, framben, resp. armar; bakre el. undre extremiteter, (bak)ben.

Exumaöama [legso'm"-], en grupp småöar bland Bahamaöarna. 3,800 inv. (1943). Största ön, Great Exuma, 250 kvkm.

Ex un'gue leo'nem, lat., på klon (känner man) lejonet.

Ex u'su, lat., enligt el. på grund av bruket. van Eyok [fannaik], Hubert (omkr. 1370—1426) o. Jan (omkr. 1390—1441), nederländska målare, bröder, huvudsakl. verksamma i Gent o. Brflgge. Deras gemensamma arbete

Gentaltaret (fullb. 1432) betecknar naturalismens genombrott i konsten n. om Alpena. Den mera nyskapande Jan v. E. är äv. känd genom utomordentliga arb. ss. *Giovanni Arnolfini o. hans hustru* (1434, London), *Rollins madonna* (1437, Paris), *van der Paele-altaret* (Brügge; detalj, se bild). Med orätt har han ansetts som uppfinnare av oljemaleriet. Genom honom kom dock detta till mera allmän användning. Monografi på sv. av Gerda Boëthius (1946). Jfr Gentaltaret.

Eyde, S a m u e l (1866—1940), norsk ingenjör o. diplomat, mest känd genom sin tills. med Birkeland utarbetade metod för framställning av salpeter ur luften (norgesalpeter). Grundare (1905) o. till 1917 dir. för *Norsk Hydroelektrisk Kvalstof A/S*. 1920—23 var E. norsk minister i Warszawa. Utg. 1939 *Mitt liv og mitt livsverk*. Eyjafljallajökull, isetäckt vulkan på s. Island. 1,868 m. Stora utbrott i börj. av 1800-t. Eyjafljörd, fjörd på n. kusten av Island. Eylau [aj'la'], po. Itawa, stad i vojvodsk. Olsztyn, n. ö. Polen (Ostpreussen). 3,000 inv. Bekant genom det stora, oavgjorda slaget 7—8 febr. 1807 mellan fransmännen under Napoleon samt ryssar o. preussare.

Eyrbyggiasaga, isländsk ättsaga, skildrande tilldragelser på 900—1000-t. med Snorre Gode som huvudperson. Nedskrivnen trol. på 1200-t. Övers. av H. J. Alving i »Isländska sagor» I (1935).

Eyre [ä'ri], E d w a r d J o h n (1815—1901), eng. upptäcktsresande, guvernör på Nya Zeeland, sedan på Jamaica. Företog färder i s. Australien, varunder han bl. a. upptäckte Eyresjön, som uppkallats efter honom.

Eyresjön [ä'ri], eng. Lake Eyre, saltsjö i inre Sydastralien, ca 9,500 kvkm. Ligger ungefär n m under havsytan o. är under den torra årstiden nästan uttorkad.

Eyria [ä'ri°], halvö på Australiens s. kust, v. om Spencerviken.

Eysteín Ásgrímsson, d. 1361, isländsk munk, skrev dikten *Lilja* (sv. övers. av A. Åkerblom), en glänsande poetisk omdiktning av syndafalls- o. återlösningsläran.

Eysteín Haraldsson, d. 1157, norsk konung, samkonung 1147 med bröderna Inge o. Sigurd; mördad.

Eysteín Magnusson, d. 1123, son av Magnus Barfot, norsk konung 1103 ss. samregent med sina bröder. Enl. Suorre Sturlasson förmådde E. jämtarna att erkänna Norges överhöghet. Eysteín Meyla, d. 1177, son av Eysteín Haraldsson, blev med birkebeinarnas hjälp konung 1176; dödad 1177.

Eystrasalt, »Österhavet», fornvästnordisk benämning på Östersjön.

Eyvind Skäldaspillir (omkr. 915—omkr. 990), norsk skald, författare till *Hakonarmål o. Hdleygialal*, bägge efter äldre förebilder (däruv namnet Skäldaspillir; skaldefördrärvaren).

Ezzeli'no da Roma'no (1194—1259), ital. tyrann, grundade med list o. våld ett rike i n. Italien. Påven predikade korståg mot honom.

Eötvös [jöt'vös], J o s e f (1813—71), ungersk politiker o. författare, undervisningsminister 1848 o. 1867, kämpade för sociala reformer o. judarnas frigörelse.